İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KADINLARIN SİYASİ TEMSİLİ SORUNU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ahmet Barış Çelikkıran
181128102

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2021

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KADINLARIN SİYASİ TEMSİLİ SORUNU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ahmet Barış Çelikkıran
181128102
Orcid: 0000-0001-7598-6132

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2021



JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez sürecimin her aşamasında engin bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan, göstermiş olduğu sabır ve hoşgörü ile desteğini bir an olsun üzerimden esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Hülya Şimga'ya, kendime ve dünyaya bakışımı değiştiren, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye, tüm bölüm hocalarıma ve aynı yolu beraber yürüdüğüm tüm bölüm arkadaşlarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim için beni yüreklendiren, en zorlandığım anlarda desteğiyle daima yanımda olan değerli eşime, bugünlere gelmemde büyük emeği olan aileme ve kısa bir süre önce aramıza katılan, varlığıyla hayatıma anlam katan canım kızıma şükranlarımı sunarım.

Tezimi sevgili kızım Göksu Deniz Çelikkıran'a ithaf ediyorum.

Ahmet Barış Çelikkıran

Şubat 2021

ÖZ

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KADINLARIN SİYASİ TEMSİLİ SORUNU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ahmet Barış Çelikkıran
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hülya Şimga
Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

Kadınların toplumsal yaşamın her alanına eşit şekilde katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi ve insan haklarına dayalı bir toplum düzeni oluşturulabilmesinin ön koşuludur. Özellikle siyasal alanda kadınların erkeklerle eşit oranda temsil edilmesini sağlamak ve buna bağlı olarak temelde bir insan hakkı olan devlet yönetimine katılma hakkının kadın ve erkeğe eşit olarak sağlanması bu konuda atılması gereken önemli adımlardan biridir.

Kişilerin siyasal hakları da bir insan olanağının gerçekleşmesine yönelik talepler olduğundan bir grubun, özellikle de kadınların bu olanaklarından doğrudan ya da dolaylı olarak mahrum bırakılmamaları, insan hakları düşüncesinin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tezin amacı, geçmişten günümüze kadar olan süreçte TBMM'de kadınların siyasi temsil adaletsizliği sorunlarını ortaya koyarak, etik ve felsefi antropoloji temelli insan hakları bağlamında bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda, tezin esas amacı tespit edilen problemlerin giderilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve insan haklarına dayalı bir toplum düzeninin oluşturulması açısından, kota uygulamalarının etkisini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların siyasi temsili, kota uygulaması.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF WOMEN'S POLITICAL REPRESENTATION IN TERMS OF HUMAN RIGHTS: THE CASE OF TURKEY

Ahmet Barış Çelikkıran
Master Thesis
Department of Human Rights
Human Rights Programme
Advisor: Prof. Dr. Hülya Şimga
Maltepe University Graduate School, 2020

Women’s equal participation in all areas of social life is a prerequisite to ensure gender equality and establish a social order based on human rights. In particular, it is important to ensure that women are represented equally with men in the political arena and to provide both men and women the right to participate in the state administration, which is basically, a human right.

Because the political rights of individuals are also demands for the realization of a human potential, the fact that a group, especially women, is not directly or indirectly deprived of realizing this potential, is a requirement from a human rights perspective.

The aim of this thesis is to address the injustice women suffer in terms of political representation within the Turkish Grand National Assembly and to assess the situation from the perspective of human rights based upon ethics and philosophical anthropology. The thesis particularly aims to discuss the efficacy of political quotas for ameliorating the political predicament of women, ensuring gender equality and establishing a social order based on human rights.

Keywords: Human rights, gender inequality, political representation of women, quotas.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR viii
ÖZGEÇMİŞ ix
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. İNSAN VE İNSAN HAKLARI 8
1.1. Etik Temelli İnsan Hakları 12
1.1.1. İnsan ve Değerleri 15
1.1.2. İnsanın Değeri ve İnsan Hakları 16
2.1. Değerler, Değerlendirme ve İnsan Hakları 18
BÖLÜM 2. KADINLARIN İNSAN HAKLARI 22
2.1. Kadınların İnsan Haklarının Tarihsel Süreci 25
2.2. Kadınların İnsan Haklarının Koşulu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 35
BÖLÜM 3. KADINLAR, SİYASAL KATILIM VE KOTA UYGULAMASI 39
3.1. İnsan Hakları Bağlamında Siyasal Katılım 43
3.2. Türkiye'de Kadınların Siyasal Katılımının Tarihsel Süreci 46
3.3. Kadınların Siyasal Katılımında Kota Uygulaması 52
3.3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kota Uygulaması 55
3.3.2. Kota Uygulamasında İyi Örnekler 60
3.3.3. Türkiye'nin Kota Uygulaması Açısından Durumu 64
BÖLÜM 4. SONUÇ 71
KAYNAKÇA 74

KISALTMALAR

AB :Avrupa Birliği

BM :Birleşmiş Milletler

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CEDAW : Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

IPU : Parlamentolar Arası Birlik

NDI : Ulusal Demokrasi Enstitüsü

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK : Türk Dil Kurumu

UN Women **:** Birleşmiş Milletler Kadın Birimi

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Barış Çelikkıran

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Ls.	2011	Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi
Ön Ls.	2015	Anadolu Üniversitesi Adalet Yüksek Okulu

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2008 -	Astsubay - Milli Savunma Bakanlığı

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*

Alınan Burs ve Ödüller

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Lüleburgaz, 1989 Cinsiyet: E
Yabancı diller : İngilizce (iyi)
E-posta : baris.celikkiran@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Tarih boyunca insansal olanaklarını geliştirme imkânından yoksun bırakılan kadınlar, söz konusu siyasal hakları olduğunda da "kadınlık" kimliğini hiyerarşik bir farklılığa dönüştüren dinsel, kültürel ve politik ideolojiler tarafından yok sayılmış, hem toplumlar hem de kurumlar nezdinde siyasal ilişkilerin gerçekleştiği alanın dışında bırakılmışlardır. Siyasal tarih boyunca etkisini sürdüren cinsiyet temelli ayırımcılık, yönetim politikalarının eril norm ve değerlere göre şekillenmesine sebep olurken, siyaset mekanizmasının erkeklerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda kurgulanmış yapısı, kadınların siyasi kararlar almaya ehil olmadığı inancını hâkim kılmıştır.

Günümüzde de kadınların insansal olanaklarını gerçekleştirmesi ve geliştirmesinin önünde bir engel olarak ortaya çıkan cinsiyet temelli ayırımcılık, kamusal yaşamın her alanında olduğu gibi siyasal alanda da kadını daima erkeğin bir adım gerisinde bırakmaya devam etmektedir. Oysa insanın değerli bir varlık olduğu fikrinde temellenen insan hakları düşüncesi, kişilerin sahip olduğu insansal olanakların her tek kişide korunup geliştirilmesini talep eder. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle dile getirilen eşitlik talebinin, olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişide sağlanamaması, "insan hakları" ve "insan olanakları" kavramlarının felsefi bilgi ile temellendirilmesini zorunlu bir hale getirmektedir.

İnsanı, insanın değerlerle kurduğu bağ ve somut varlık bütünlüğünde inceleyen bir yaklaşım olan felsefi antropoloji, insan haklarının bilgiyle temellendirilmesi bağlamında "olanak" kavramına özel bir önem verir. Takiyettin Mengüşoğlu'nun geliştirdiği ontolojik temellere dayanan antropoloji, insanın varlık koşulları olarak belirlediği fenomenlerinden yola çıkarak insanı bir olanaklar varlığı olarak kabul eder. Mengüşoğlu'nun ontolojik temellere dayanan antropolojisini geliştiren ve ortaya yeni bir varlık teorisi getiren İoanna Kuçuradi ise, felsefenin insanla ilgili diğer alanlardaki problemlere bakışında, insan olanaklarını bir hareket noktası olarak görür (Çotuksöken, 2013, s. 166). Betül Çotuksöken de insanı bütünselliği içinde ele alan ve antropolojik temelli bir ontoloji olan antropontolojik yaklaşımında, insanı yalnızca salt canlı bir varlık olarak kabul etmeyip, onu olanaklara sahip olan ve bu olanaklarını kullanırken de

bir değer kavrayışı içinde yaşamını sürdüren bir varlık olarak tanımlar (Çotuksöken, 2018, s. 102).

Öyleyse, felsefi antropolojinin de özellikle işaret ettiği "insan olanaklarından" toplumsal, tarihsel ve kültürel bir varlık olan insanın onu diğer canlılardan ayıran yapısal bir özelliği olarak bahsetmek yanlış olmayacaktır. İnsan hakları ile insan olanakları arasında sıkı bir bağ olduğunu ifade eden Kuçuradi, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* isimli kitabında insanın bu yapısal özelliğine şöyle dikkat çeker:

> (…) Olanaklar, insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünleri olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar "insanın değerini" ya da "onurunu" oluşturur. Böylece, insanın bu yapısal özelliklerini korumak, yani kişilerde insan olanaklarını geliştirmek, insan türünün davası, insan olan herkesin ödevi oluyor (Kuçuradi, 2016a, s. 2).

İnsanın yapısal özelliği olan insan olanaklarının korunmasının ve geliştirilmesinin aynı zamanda insanın onurunu korumanın ön koşulu olduğunu ifade eden Kuçuradi, insana özgü bu olanakların kişilerde korunması isteminin de temel insan hakları olarak karşımıza çıktığını belirtir (Kuçuradi, 2016a, s. 2). Bu bağlamda kişilerin siyasal hakları da, bir insan olanağının gerçekleşmesine yönelik talepler olduğundan, her tek kişide bu olanakların gerçekleştirilip, geliştirilmesine imkân tanınması, hem insan hakları düşüncesinin hem de günümüz demokrasilerinin bir gereğidir.

Kadınların siyasal haklarını erkeklerle eşit ölçüde kullanabilmeleri ve siyasi karar alma süreçlerine eşit şekilde katılabilmeleri, "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramı ile doğrudan ilgilidir. Kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve hukuki anlamda eşit muamele görmeleri ile aynı hak, özgürlük ve olanaklara sahip olmaları gerekliliği üzerine temellenen toplumsal cinsiyet eşitliği, bu yönüyle siyasal temsil eşitliğine dayalı bir devlet örgütlenmesi oluşturulabilmesinin de ön koşuludur. Burada eşit katılımdan kasıt, kadınların ve erkeklerin hayatın her alanında eşit hak, imkân ve olanaklara sahip olmaları ile bu imkân ve olanaklara erişim bakımından da cinsiyetler arası bir ayırıma tabi tutulmamalarıdır. Ancak söz konusu olanakların her tek kişide açığa çıktığının günümüzde hâlâ idrak edilemediğini belirten Hülya Şimga, bu olanakların gerçekleştirilebilmesi ve geliştirilebilmesinin insan haklarına dayanan bir devlet örgütlenmesinin imkân tanıması halinde mümkün olabileceğini ifade eder (Şimga, 2014,

s. 6).

İnsan haklarının etik ilkeler olarak benimsendiği demokrasilerde, yasama organlarında alınan kararların bu kararlardan etkilenen herkesin yararını ve seçimini eşit şekilde yansıtması, siyasi karar mekanizmalarının da toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek temsilcilerden oluşturulması beklenir. Bu durum temsili demokrasilerin bir gereği olduğundan hukuki düzenlemelerin de çoğunlukla böyle bir yasal zemini hazırladığı görülmektedir. Ancak demokrasinin, siyasal iktidarları meşrulaştıran bir araç olarak görüldüğü durumlarda, yasal mevzuatlarla güvence altına alınan hakların doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan engellenmesi söz konusu olabilir. Yasal bir engel bulunmamasına rağmen bugün dünyanın birçok ülkesinde kadın parlamenter oranının erkeklere nazaran oldukça düşük olması bu durumun en bariz örneğidir.

Demokrasinin Cinsiyeti isimli kitabında Anne Phillips, temsil eşitsizliği sorunun özünde, kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak kadının özel alanda konumlandırması ve siyasetin erkek egemen bir alan olarak görülmesinden kaynaklandığını ifade eder (Phillips, 1995, s. 106-119). Bu durum her ne kadar uluslararası sözleşmeler ve yasal düzenlemeler ile ortadan kaldırılmaya çalışılmış olsa da siyasal bir hak ve bir insan olanağı olan temsil hakkının bugün kadınlar tarafından erkeklerle eşit şekilde kullanılamadığı bir gerçektir. Temsil eşitsizliği sorununun demokrasilerin meşruiyetini de sorgulanır bir hale getirdiğini belirten Zerrin Ayşe Öztürk, bu sorunu şöyle ele alır:

> Siyasal temsil eşitliği, kadınların ve erkeklerin eşit sayıda temsilini ifade eder. Günümüzde cinsiyetlerin eşitsiz temsil edilmesi sorunu, temsili demokrasilerin temellerini tartışma konusu haline getirmektedir. Sayısal bir nitelik taşıdığı için, vatandaşların yarısının eşit bir şekilde temsil edilmediği ve bu ölçüde yetersiz kalan demokratik sistemler ne kadar demokratiktir sorusu akıllara gelmektedir (Öztürk, 2012, s. 11).

Kadın temsilci oranının nispeten yüksek olduğu parlamentolarda ele alınan politika konularının ve önerilen çözüm yöntemlerinin vatandaşların ihtiyaç ve beklentilerini karşılamada daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ulusal Demokrasi Enstitüsü'nün (NDI), yüzden fazla ülkede yaptığı araştırmalara dayanarak 2018'de yayımladığı "Neden Siyasette Kadınlar?" isimli rapor, kadınların siyasal alandaki

varlığının önemini ortaya koyan önemli bir referanstır. Raporda, kadınların siyasete etkin katılımının yurttaşlar nezdinde demokrasinin meşruiyetini arttıran bir faktör olarak algılandığı belirtilirken, sürdürülebilir barış politikalarının oluşturulmasında kadınların erkeklere oranla daha etkin olduklarının da gözlendiği ifade edilmiştir. Raporda ayrıca:

- Kadınların liderlik stillerinin daha az hiyerarşik, daha katılımcı ve erkek meslektaşlarından daha işbirlikçi oldukları,
- Yurttaşlarda, kadın milletvekillerinin "kadın meselelerine ve topluluk endişelerine" karşı erkeklere oranla daha duyarlı oldukları algısının hâkim olduğu,
- Kadınların, barışın inşasına ve çatışma sonrası yeniden yapılanmaya derinden bağlı oldukları ve erkek meslektaşlarına göre daha uzlaşmacı oldukları,
- Dünyada, kadın politikacıların genellikle erkeklere göre daha dürüst ve daha duyarlı olduklarına yönelik bir algı olduğu,
- 19 OECD ülkesinden gelen veriler göz önüne alındığında, kadın siyasi liderlerin eğitim alanına daha fazla yatırım yaptığı,
- Kadınların siyasete katılımının toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına olumlu yönde katkı yaptığı,
- Kadınların etkin siyasete katılımındaki artışın ailelerin, kadınların, etnik ve ırksal azınlıkların önceliklerini yansıtan politikaların oluşturulmasında büyük öneme sahip olduğu belirtilmiştir (Why Women in Politics?, 2018, s. 1-5).

Kadınların siyasete daha etkin bir şekilde katılımının sağlanması, kuşkusuz kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve kadınların insan haklarının korunup geliştirilmesi bakımından büyük önem taşır. Fakat bugün dünya genelinde kadın parlamenter oranı ortalamasının yalnızca yüzde 24,9'la sınırlı kalması, kadınların aktif siyasete katılımının önündeki bazı engellerin varlığına işaret eder[1]. Dünyanın birçok ülkesinde ve Avrupa

[1] http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/222188-siyasette-kadin-2020-haritasi-turkiye-122-sirada / Erişim Tarihi: 28.05.2020

Birliği (AB) üyesi ülkelerin önemli bir kısmında, bu sorunun olumlu ayırımcılık politikaları ile giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nde (CEDAW) "geçici özel önlemler" başlığı altında düzenlenen olumlu ayırımcılık politikalarının, siyasal hakların kullanılmasında kadınlar ile erkekler arasında ortaya çıkan eşitsizliğe yönelik alınacak tedbirlerin yasal zeminini hazırladığını ifade eden Zeynep Oya Usal, şöyle der:

> Nitekim bu madde, kabul edilme aşamasında çok hararetli tartışmalara sebebiyet vermiş olsa da, sonunda kabul edilmiş ve böylece kadın-erkek arasındaki *de facto* eşitliği sağlamaya yönelik tedbirlerin alınmasının hukuki zemini oluşturulmuştur. Buna göre, kadının eşitsizliğine yol açan düzenlemeler ortadan kalkıncaya dek pozitif ayrımcılık politikaları uygulanmalı, bu geçici özel önlemlere ancak fiili eşitlik amacına ulaşıldığı zaman son verilmelidir. Söz konusu maddenin bağlayıcı olup olmadığı yönünde fikir ayrılıkları oluşmasına rağmen, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin bu maddenin taraf devletler açısından, geçici özel önlemleri almak yönünde "zorunlu yükümlülük" yarattığı şeklinde yorumlandığı görülmektedir (Usal, 2010, s. 166).

Bu bağlamda siyasi temsil eşitsizliğinin giderilmesi ve kadınların parlamentolarda temsilinin arttırılmasına yönelik olarak günümüzde en sık başvurulan olumlu ayırımcılık politikalarının başında "cinsiyet kotaları" gelir. Kadınların ve erkeklerin pratikte bir takım engellemeler sebebiyle karşılaştıkları dezavantajlı bir durumun ortadan kaldırılmasına ve bir cinsin diğeriyle eşit hale getirilene kadar pozitif anlamda ayrıcalıklı tutulmasına imkân tanıyan kotalar, kadınların karar alma mekanizmalarında daha güçlü temsil edilebilmeleri bakımından önemli bir adımdır (Gören, 1999, s. 382). Kotalar, kadınların temsilini artırmaya yönelik bir uygulama olduğu gibi karar alma mekanizmalarında cinsiyet dengesinin sağlanması bakımından da büyük önem taşır (Çağlar, 2011, s. 73).

Buna karşın bazı Kuzey Avrupa ülkelerinde herhangi bir cinsiyet kotası olmaksızın yüksek düzeyde kadın temsilcinin parlamentoya seçilmesi, kotaların tek başına yeterli bir önlem olup olmadığı sorusunu akıllara getirebilir. Kotalar elbette kadınların siyasi temsilinin arttırılmasında tek başına yeterli bir önlem değildir. Ancak değer yargılarının ön planda tutulduğu ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki etkisinin yoğun olarak hissedildiği ülkelerde, toplumun kendiliğinden dönüşüm sürecini beklemeden hızlı sonuç vermesi, kota uygulamasını zorunlu bir hale getirmektedir. Ayrıca kadınların siyasete katılımının önündeki sosyoekonomik, siyasi, ideolojik ve psikolojik engellerin cinsiyet kotalarıyla aşılması, karar alma

mekanizmalarında kadınların özgül konumunu güçlendirdiğinden kotalar, parlamentolarda kadınların fikirlerini tartışmaya açma özgürlüğünün sağlanmasında da etkisi kanıtlanmış bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Siyasi temsil eşitsizliği sorununun gerek ulusal gerekse yerel düzeyde yoğun olarak hissedildiği ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bugün Türkiye, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınmasının üzerinden geçen 86 yıla rağmen yüzde 17,3 kadın parlamenter oranıyla, 190 ülke arasından 138. sırada bulunmaktadır. Kadınların yerel düzeyde katılımlarının, parlamento ortalamasının da altında kaldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar Türkiye'de kadınların yüzde 76'sının hayatlarında hiçbir siyasi etkinliğe katılmadığını gösterirken, kadınların büyük bölümünün de siyasetin içinde yer almak istemediğini ortaya koyar (Gülöz Bakır, Dark Kahyaoğlu, & Çamdereli, 2019, s. 30). Bu tablo kimi erkek politikacılara göre kadınların siyasete karşı ilgisizliği üzerinden temellendiriliyorsa da, bir insan olanağı olan siyaset mekanizmasının Türkiye'de her tek kişiye aynı imkân ve fırsatları sağlayamadığı açıktır.

Siyasal haklarını birçok Avrupa ülkesinden daha önce elde eden Türk kadınının, günümüzde demokratik bir hak ve bir insan olanağı olan siyasi temsil hakkını erkeklerle eşit bir şekilde kullanamıyor olmasının temel sebeplerini *Erkek Kulübünde Siyaset* isimli kitabında Serpil Çakır şöyle açıklar:

> Toplumsal, siyasal, örgütsel, kültürel nedenler yüzünden parlamentoya az sayıda kadın geliyor, gelenler parlamentoda oluşturulan ülke gündemini ve kadınlara yönelik politikaları çok fazla etkileyemedikleri gibi, bu çatı altında uzun süreli de olamıyorlar. Bir görevden diğerine, bir bakanlıktan başka bir bakanlığa getirilerek erkeklerin bilgi ve birikimleri sürekli bir biçimde aktarılırken, kadınların deneyim biriktirmesine adeta imkân verilmiyor. Bu durumun siyasetin tanımı, içeriği, bunun siyasal partilere, parlamentoya yansıyan yapısı, siyasal ağlar, toplumdaki cinsiyetçi yapı, kadınlara yüklenilen cinsiyet rolleri gibi çeşitli nedenleri vardır (Çakır S. , 2019, s. 396).

Nüfusun yarısını oluşturan kadınların, karar alma süreçlerine katılımında ortaya çıkan siyasi temsil eşitsizliği sorunu, yalnızca siyaset alanını ilgilendiren bir mesele değildir. Parlamentolarda alınan kararların siyasetten ekonomiye, adaletten eğitime kadar toplumsal yaşamın birçok alanını düzenleyen hukuki norm oluşturma gücü göz önüne alındığında, insanlıklarını somut bir aidiyetin içinde yaşayan grupların insansal olanaklarının gerçekleştirilebilmesi ve geliştirilebilmesi alınan bu kararlarla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla hem Dünya'da hem de Türkiye'de kadınların siyasi temsil

eşitliğinin sağlanmasına yönelik atılacak somut adımlar, diğer alanlarda yapılacak olumlu düzenlenmeler için de bir temel oluşturacaktır.

Bu çalışmada, yasama organında kadınların siyasi temsili sorunu Türkiye örneği üzerinden incelenerek, siyasi temsil eşitliğinin önündeki engeller felsefi, etik ve siyasal boyutlarıyla ele alınacaktır. Tespit edilen problemlerin ortadan kaldırılması konusunda ne tür çözümler üretilebileceği disiplinlerarası bir yaklaşımla ortaya konurken, problem alanına yaklaşımda kavramların açıklık kazanması bakımından felsefe disiplininden yararlanılacaktır. İnsan hakları ve felsefe arasındaki bağlantı kurularak ele alınan problem, bu bakış açısıyla temellendirilecektir.

Tezin birinci bölümünde, insan ve insan hakları kavramları başlığı altında etik temelli insan hakları, insanın değerleri ve insanın değeri ile insan hakları arasındaki ilişki felsefi bilgiyle temellendirilerek değer, değerler ve değerlendirme kavramlarının açıklığa kavuşturulması hedeflenecektir. Tezin ikinci bölümünde, kadınların insan hakları ve kadınların insan haklarının tarihsel süreci konuları ile kadınların insan haklarının koşulu olarak toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı felsefi, hukuki ve siyasi yönleriyle değerlendirilecektir. Tezin üçüncü bölümünde ise siyasal katılım ve kota uygulaması başlığı altında insan hakları bağlamında siyasal katılım, Türkiye'de kadınların siyasal katılımının tarihçesi ve kadınların siyasal katılımında kota uygulaması konularına değinilerek kota uygulaması bağlamında iyi örnekler üzerinden Türkiye'nin kota uygulaması açısından durumu ele alınacaktır.

BÖLÜM 2. İNSAN VE İNSAN HAKLARI

İnsanın neliğine dair sorgulamaların geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Kimi zaman salt meşruiyet kaynağı olarak görülen din, insanın ontolojik varlığını bu temeller üzerinden anlamlandırmasında önemli bir rol oynarken, kimi zaman da biyoloji temelli teorilerin insan varlığını anlamlandırmada ön plana çıktığı görülmektedir. İnsanın neliğine dair bu sorgulamalar felsefi tartışmaların da bir konusu haline gelmiş, Sofistlerle başlayan süreç günümüze değin uzanmıştır.

Antik çağda Platon ve Aristoteles'in bu konudaki çalışmaları dikkate değer olmakla birlikte, insanın neliğini belirlemekten uzak oldukları görülmektedir. Nitekim felsefi antropolojinin kurucusu kabul edilen Max Scheler, bu filozofların ortaya koydukları bilgi temelli yaklaşımların yalnızca insana ilişkin bazı saptamalar ve toplumla ilgili bazı sorunların aydınlatılması konusundaki çabalarla sınırlı kaldığını ifade eder (Scheler, 2015 2. Baskı, s. 8-11).

18. yüzyıla kadar "İnsan nedir?" sorusuna aranan cevaplar psikolojik, metafizik ya da biyolojik kavramlar üzerinden incelenirken, Immanuel Kant'la birlikte insanın doğal yeteneklerini geliştiren yapıp – etmeleriyle temellendirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda felsefi antropolojinin de çıkış noktasını oluşturur. Kant'ın kullandığı "antropoloji" terimi her ne kadar bugün anladığımız felsefî antropolojiye denk düşmese de temeldeki insan görüşü bakımından çağımız felsefî antropolojisine en yakın görüş olduğu kabul edilir (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 62-63).

Felsefi antropolojinin bağımsız bir disiplin haline gelmesi 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Edmund Husserl'in fenomenoloji çalışmalarını bir adım öteye taşıyan Scheler, o güne kadar insanı parçalayan tüm yaklaşımlara karşı bütünlüklü bir insan anlayışı oluşturulmasının önünü açmış, antropolojik araştırmaların temelini insanın varlık yapısında bulan niteliklere yöneltmesini sağlamıştır. Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri* isimli kitabında, insanın neliğine dair aranan cevapların o güne kadar doğabilimsel, teolojik ve felsefi antropolojilerden oluşan üç ayrı görüşten kalktığını ancak bunların birbiriyle ilgisiz olduklarını ifade eder. O, "İnsan nedir?" sorusuna verilecek yanıtın ancak felsefi antropoloji ile mümkün olabileceğini savunur. Scheler'in felsefi

antropolojisinde insan, yaşamın tüm varlık basamaklarını kendinde toplar ve tüm doğa insanda varlığının en yoğun birliğini bulur (Scheler, 2015 2. Baskı, s. 44).

Kant ve Scheler ile başlayan insanın neliğine dair sorgulamalar felsefi antropolojinin Türkiye'deki temsilcisi Takiyettin Mengüşoğlu tarafından da araştırma konusu yapılmıştır. Mengüşoğlu, kendinden önce yapılan antropolojik teorilerin insanla hayvan arasındaki belirgin farkı ortaya koyamadıklarını ya da insanla hayvan arasındaki farkların sınırlı kavramlara dayandırılmasının insanın neliğini anlamak için yeterli olamayacağı görüşünü savunur (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 13). Ona göre insan**,** ontolojik temellere dayanan antropolojik bir varlık olarak ele alınmalıdır. Böyle bir antropoloji, insanı özel bir varlık alanı olarak ele alır ve bu varlık alanından hareket eder. Bu varlık bütününde temelini bulan varlık koşulları ve fenomenleri temel aldığı için de insanı yalnızca kendine özgü özellikleriyle doğrudan kavrayabilir (Çıvgın, 2014, s. 115). Mengüşoğlu, insanın neliğine dair sorgulamalarda, insan fenomenlerine verdiği önemi şöyle ifade eder:

> Bu fenomenler insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyo-psişik bir yapıya sahip olan bir varlık olduğunu gösteriyorlar. İşte biz bütün bu fenomenlere insanın varlık koşulları adını veriyoruz; çünkü nerede ve ne zaman insanla karşılaşırsak, orada onun bu fenomenleriyle karşılaşıyoruz (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 19-20).

Mengüşoğlu'nda gördüğümüz varolanı fenomenlerinde kavramaya çalışan ontoloji, varlığı ve varolanın kendisini en son şey olarak gören fenomenlere dayalı bir ontolojidir. Antropoloji ile olan bağı noktasında Mengüşoğlu, antropolojiyi ontolojiye dayandırır. Bu yönüyle Mengüşoğlu'ndan ayrılan Çotuksöken, felsefenin temel disiplinin antropolojik bir ontoloji yani antropontoloji olduğunu ileri sürer (Çotuksöken, 2018, s. 36-37). İnsanın "olanaklar varlığı" olduğu ön kabulüne dayanan ve insanı bütünselliği içinde ele alan antropolojik temelli bir ontoloji olan antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi, insanı yalnızca salt canlı bir varlık olarak görmez. Onu, olanaklara sahip olan ve bu olanaklarını kullanırken de bir değer kavrayışı içinde yaşamını sürdüren bir varlık olarak tanımlar.

18. yüzyıldan günümüze kadar farklı düşünürlerin zaman zaman görüş ayrılıkları

sebebiyle farklı yönlerine vurgu yaparak ele aldıkları felsefi antropoloji yaklaşımı, temelde insana "parçalamadan somut bütünlüğüyle" yaklaşmış, insanın sahip olduğu yeteneklerin biyolojik ve psikolojik çözümlemesinden öte, bu yetenekleri bağlamında insanı ortaya koyduğu başarılarıyla değerlendirmiştir (Doğan Ö. , 1995, s. 8). Dolayısıyla bilimin, teknolojinin, hukukun, devletin vb. olduğu her yerde insanın başarılarından söz etmek mümkündür.

Kuşkusuz 20. yüzyılın en önemli insan başarılarından biri de insan hakları düşüncesidir. Temelde insanın değerli bir varlık olduğu görüşünden hareketle ortaya çıkan bu fikir, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ni kabul etmesiyle küresel anlamda etik bir norm halini almıştır. Özü itibari ile bütün insanların özgür doğduğu, onur ve hakları bakımından eşit olduğu anlayışına dayalı olan insan hakları düşüncesi, aynı zamanda insanların birbirlerine karşı muamele ilkelerinin de belirleyicisi olmuştur. Fakat birçok kavram gibi "insan hakları" kavramı da günümüzün çok tartışılan kavramlarından biri haline gelmiştir. Özellikle kavramın içeriğinin belirlenmesi konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımlar, insan hakları kavramının bilgiyle temellendirilmesi ihtiyacını zorunlu bir hale getirmiştir.

İnsan hakları kavramının, insan ilişkilerinin dayandığı temeller olarak anlaşılması birçok disipline ve farklı bilme biçimlerine olanak sağlar. Bunlar arasında felsefe, hukuk, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinler ön plana çıkarken insan haklarıyla bağlantısı yönünden incelendiğinde listeyi daha da uzatmak mümkündür. Fakat farklı disiplinlerin konuyu farklı bilme biçimleriyle ele alması, kavramın içeriğinin bulanık bir hal almasına sebep olmaktadır. Felsefe dışındaki farklı bilme biçimlerinde salt insan merkezli bir kavrayışın söz konusu olmadığını belirten Çotuksöken'e göre, böyle bir durumda kişilerin normları anlama biçimlerine göre insan haklarından ne anlaşılacağı da farklılık gösterecektir (Çotuksöken, 2012, s. 27).

İnsan Hakları Hukuku isimli kitabında Kemal Gözler, insan haklarının varlık sebebinin ne olduğunu anlayabilmenin, özünü ve gerçek niteliğini ortaya koyabilmenin ancak felsefi bir yaklaşımla mümkün olabileceğini ifade eder (Gözler, 2018, s. 25). Ona göre, bu hukukun ya da başka bir disiplinin görevi değildir. Türkiye'de felsefi temelli

insan hakları alanındaki çalışmaların öncüsü olan Kuçuradi de, insan hakları kavramının içeriğini bilgisel olarak belirlemenin felsefenin işi olduğu savunur (Kuçuradi, 2016a, s. 114). *İnsan Hakları ve Felsefe* isimli kitabında bu konuya değinen Çotuksöken de, Kuçuradi gibi insan hakları kavramının, insan anlayışı ve kavrayışıyla olan sıkı ilişkisi sebebiyle felsefe disipliniyle ele alınması gerektiği düşünür (Çotuksöken, 2012, s. 27). Kuçuradi "insan hakları nedir?" sorusuna şöyle yanıt verir:

> İnsan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar. "İnsanın değeri" derken, bundan insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini anlıyorum. İnsana bu özel yeri sağlayan onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve onların ürünleri olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortak olarak taşıdığı özelliklere ek olan özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar "insanın değerini" ya da "onurunu" oluşturur (…) Bir hakkı insan hakkı yapan, yani onun hiçbir insanda çiğnenmemesi ya da herkes için sağlanması gerekliliği, insanın olanaklarının bilgisinde temelini buluyor (Kuçuradi, 2016a, s. 1-2).

Ayrıca Kuçuradi, insan haklarını birer norm olarak görürken, bu normların insanın değerinin bilgisinden türetildiği görüşündedir. İnsan haklarının, insanın onurunu koruma noktasında kişilerin nasıl muamele görmesi gerektiği ve kişilerin başkalarına da nasıl muamele etmesi gerektiğini dile getiren normlar olmasının da türetildiği kaynağın bilgisel özelliğinden kaynaklandığını ifade eder (Kuçuradi, 2016a, s. 65-66).

Genel bir tanım ortaya koyacak olursak insan hakları, kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklardır. Kişilerin cinsiyetine, ırkına, diline, dinine, siyasal görüşüne ve diğer herhangi bir farklılığına bakılmaksızın yalnızca insan olmalarından dolayı eşit, özgür ve onurlu bir yaşama hakkına sahip olmalarıdır. İnsanın bu haklarına saygılı davranıldığı sürece insanın değeri korunabilir. Her tek kişide insanın değerinin korunabilmesi de ancak kişilerin insansal olanaklarının gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine imkân tanınması halinde mümkün olabilir. Dolayısıyla, ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojinin ve antropontolojinin de sıkça üzerinde durduğu insanın "olanaklar varlığı" olduğunun bilgisi, kişilerin doğuştan getirdikleri bu olanaklarının korunabilmesi, geliştirilebilmesi ve onlara müdahale edilmemesi konularında bir bilinç oluşturulmasını sağlayabilir.

Çağlar boyu süren insanın neliğine dair sorgulamalar, felsefi antropolojinin

ortaya çıkışıyla birlikte dikkatini insanın varlık yapısında bulan niteliklere ve özelliklere yöneltmiştir. Başka bir ifadeyle insan, eylemleriyle ve başarılarıyla ele alınmaya başlanmıştır. İnsanın bu başarılarının ve yapıp etmelerinin arkasındaki değer duygusuyla da kişiler, eylemleri arasında bir seçim yaparak insan olmanın onurunun ve sorumluluğunun farkına varmışlardır. İşte "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" de bu antropolojik değer bilgisinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

1.1. Etik Temelli İnsan Hakları

Nasıl ki insanlar topluluk halinde yaşamlarını sürdürüyorlarsa, buna benzer bir durum hayvanlar âlemi için de söz konusudur. İnsana özgü bazı özelliklere hayvanların da sahip olması, geçmişten günümüze bazı bilim çevrelerinin bu ortak özelliklerden yola çıkarak insan ve hayvan arasında hem psişik hem de organik bir benzerlik bulunduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Felsefi antropolojinin kurucusu kabul edilen Scheler, karşı çıktığı bu görüşün aksine insan ve hayvan arasında bir varlık farkı bulunduğunu ve bu farkın insanın geist ve psikovital alanlarında aranması gerektiğini ifade eder. Mengüşoğlu'na göre ise, insan ve hayvan arasındaki farklılık kendiliğinden ortaya çıkar ve temelini insanın varlık koşullarında bulur (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 13). Antropoloji ve zoolojiyi birbirinden ayıran bu yaklaşımlar, hayvanların davranış sergilediği, insanların ise sahip olduğu değer duygusundan hareketle eylemde bulunduğu görüşünde birleşir. Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi* kitabında insanın eylemleri ile değer ilişkisini şöyle ele alır:

> İnsan da kendisine amaç ve hedefler koyuyor. Bunları gerçekleştirmeye çalışıyor ve içinde bulunduğu durumlardan sıyrılmak için kendisini ortaya koyabiliyorsa, bu da onun ontik yapısı gereğidir. Bu ontik yapı onu olaylar karşısında aktif bir tavır takınmaya zorluyor. Bunu ona sahip olduğu değer duygusu sağlıyor. Gerçekten insan eğer olup biten şeyleri beğenmek ya da beğenmemek, benimsemek ya da benimsememek, sevmek ya da sevmemek gibi bir yeteneğe sahip olmasaydı, o zaman insanın aktif olması ortadan kalkardı. İnsanın içinde bulunduğu durumlardan birini seçmesi, onu gerçekleştirmek için kendisini ortaya atması, değer duygusu gibi bir yeteneği gerektirir (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 508).

Mengüşoğlu'nun eylem-değer ilişkisinden yola çıkıldığında, insanın amaç ve hedeflerine yönelik eylemlerinin arkasında daima bir değer duygusu bulunduğu görülmektedir. Böyle bir kabul de, insan haklarının felsefeyle temellendirilmesi noktasında, insanın değer duygusuna özel bir anlam katar. Ancak bu konuya geçmeden

önce Harun Tepe'nin, insan haklarını insan-merkezci bir ideoloji hatta insan türü ırkçılığı olarak gören düşünürlerden Yuval N. Harari'ye getirdiği eleştirel yaklaşımı incelemek yararlı olacaktır. Tepe'ye göre Harari, biyoloji ve tıp alanındaki gelişmelere dayanarak insanın etik eylemde bulunma olanağının söz konusu olmadığını iddia eder. O, eylemde bulunan insanların karıncalardan, şempanzelerden, kurtlardan farklı düşünülmemesi gerektiğini ve insanların da hayvanlarda olduğu gibi hormonlar, içgüdüler, bilinçaltı ve sinapslar tarafından yönlendirildiğini savunur (Tepe, 2019, s. 6-7). Tepe ise, biyolojik anlamda insan eylemlerinin arkasında hormonların, içgüdülerin, bilinçaltının ve sinapsların yönlendirmelerinin olduğunu kabul etmekle beraber özgür irade, otonomi ve özgürlük gibi kavramların yok sayılıp insanın yalnızca belirtilen alanlarla kısıtlanmasının etik eylem veya ahlaklılık kavramlarını yok saymak anlamına geleceğini ifade eder. Tepe ayrıca, eğer etik eylemde bulunma olanağının insanda olmadığı kabul edilecekse bu durumda insanların da hayvanlar gibi etik dışı davranışlarının eleştirilemeyeceği, yaptıklarından sorumlu tutulamayacağı, cezalandırılamayacağı dolayısıyla da doğada olduğu gibi sonuçlarına katlanmak koşuluyla herkesin her şeyi yapabileceği bir durumun ortaya çıkacağı görüşünü savunur (Tepe, 2019, s. 7).

Hayvanlar etik eylem olanağına sahip olmadıkları için, onlardan etik davranmaları beklenemez. Ancak insanlar böyle bir olanağa sahiptirler ve dolayısıyla eylemlerinden de sorumlu tutulurlar. Çünkü insan eylemlerinin arkasında hayvanda olmayıp yalnızca insana özgü bir özellik olan değer duygusu bulunmaktadır. Tam da burada felsefenin dört temel disiplininden biri olan "etik" karşımıza çıkar. Felsefi anlamıyla insan eylemlerini ve onların ürünlerini konu alan etik, insanlar arası ilişkilerde etik değerin ve etik değerlerin bilgisini de ortaya koyar. İnsan eylemleri yönüyle incelendiğinde, her eylemin temelinde bir "değer" olduğu görülür. Eylemin yapıldığı koşullar içinde başka eylem olanakları bakımından özelliğinin de o eylemin değerini ortaya koyduğunu ifade eden Kuçuradi, kişi ile ilişkinde değerli eylemi ise şöyle açıklar:

> (…) Çeşitli bilgilerin birleşerek oluşturduğu gerekeni gerçekleştiren eylem –etik kişi eylemleri– çoğu zaman yalnız doğru, arada bir de –rastlantı sonucu– değerli olmaya mahkûm kalıyor. Kişi ile kişi ilişkisinde değerli eylem, etik değerlerin yaşandığı ve insanın etik olanaklarının gerçekleşmesini – dünyamızda bir defa daha yer almasını–

> sağlayan eylem oluyor. Bu özelliği taşıyan eylemler, etik eylem oluyor (Kuçuradi, 2018 7. Baskı, s. 85).

Öyleyse insan haklarının, insanın bazı doğal olanaklarının gerçekleşebilirliğinin koşullarına ilişkin talepler getirdiği göz önüne alındığında, temelini insanın değerinden alan insan hakları düşüncesinin de etik bir düşünce olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira etik bir temel olmaksızın insan haklarından söz etmek de mümkün değildir. Çünkü belli bir insan anlayışına dayanan insan hakları düşüncesi, insana "insanca bir yaşamın" sağlanmasının önkoşullarıyla ilgilidir (Kuçuradi, 2009, s. 58). Bu bağlamda insanın sahip olduğu değer duygusundan hareketle insanın değerini ve onurunu koruma amacıyla türetilmiş ilkeler olan insan hakları, etik ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki, etik ilkeler nedir ve bizden neyi talep eder? Etik ilkeler, kaynağı bakımından belirli bir tarihsel sürece ya da mevcut koşullara bağlı olmayan, bu koşullar değiştiğinde işlevini ve anlamını yitirmeyen, insanın değerinin bilgisinden türetilmiş, insansal ve tarihsel koşullar karşısında insanın değerini koruyan ilkelerdir. Bizden, insanın değer ya da onur sahibi olduğunun farkına vararak, bu onura ya da değere uygun olarak davranmayı -ya da kişilerin böyle davranması- talep eder (Kuçuradi, 2016a, s. 65). Kuçuradi şöyle der:

> Kişi açısından bakıldığında etkin ve edilgin anlamda etik muamele ilkeleri ya da normları olan insan haklarına devlet açısından bakıldığında ise, insan haklarının, bu muameleyi mümkün kılan koşulları dile getiren normlar olduğu görülüyor. Başka bir deyişle, devlet açısından bakıldığında insan hakları, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dayanılacak normlardır —yani çeşitli düzeylerde hukukun oluşturulmasında / türetilmesinde hareket edilecek temel öncüller ve kamu işlerinin yönetimini belirleyecek normlar. Pozitif hukuk bunlara göre türetildiğinde ve kamu işleri bunlara göre yönetildiğinde, kişiler, her biri yapabileceği ölçüde, insanın (insan türünün) daha önce sözünü ettiğim olanaklarını gerçekleştirebilirler. İşte insan hakları, toplumsal düzenlemeler için, hukuk ve siyaset için etik ilkeler getirme girişimidir. (Kuçuradi, 2016a, s. 61)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde karşımıza çıkan normlar da bu türden etik ilkelerdir. İnsanın değerli bir varlık olduğu anlayışında temelini bulan bu normlar, kişilerin muamele etme ve muamele görme esaslarını belirler. Bu sayede de insanın değerini korurlar.

1.1.1. İnsan ve Değerleri

"Değer" ve "Değerler" kavramları, her ne kadar etimolojik olarak birbirlerine benziyorlarsa da Kuçuradi'ye göre bu iki kavram aslında bambaşka anlamları imler. *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları* isimli kitabında bu konuya değinen Kuçuradi, kavramların içeriğinin bulanık olmasının tehlikeli olduğuna dikkat çeker. Ona göre bu durumda yapılacak olan en doğru şey felsefeyle bu kavramları ele alıp, kavramların içeriğine açıklık kazandırmaktır (Kuçuradi, 2016a, s. 1).

O halde, "Değer" ve "Değerler" kavramlarını da açıklığa kavuşturmak, birbirine benzeyen bu iki sözcüğün içeriğinin anlaşılabilmesi bakımından yararlı olacaktır. Kuçuradi'ye göre değer, bir şeyin değeri, bu şeyin bir çeşit özelliğidir. Değerler ise, var olan şeyler yani var olan imkânlardır. Kuçuradi, insanın değerinin ve insanın değerlerinin de birbirinden ayrılması gerektiğini ifade eder. Ona göre, insanın tür olarak diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ya da varlıktaki özel yeri "insanın değeri"ne işaret eder. O, insanın tür olarak başarılarını yani varlık şartlarının ürünü olan fenomenleri de "değerler" olarak tanımlar (Kuçuradi, 2016b, s. 40).

Felsefi antropolojinin konu edindiği insan anlayışını ontolojik bir yaklaşımla ele alarak bir adım öteye taşıyan Mengüşoğlu, ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojisinde insanı anlayabilmenin, onu somut bir varlık bütünü olarak kabul etmekle mümkün olabileceğini savunur. Ona göre insanı anlayabilmek, insanın varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarıyla, fenomenleriyle ve ortaya koyduğu başarılarıyla doğrudan ilgilidir. İnsan fenomenleri ya da insanın varlık şartları incelendiğinde, bunların arasındaki sıkı bağın da görüleceğini belirten Mengüşoğlu'ya göre, insanın yapıp etmelerine dayanan bu bağ, insan başarılarının öncülünü oluşturur. İnsanın yapıp etmelerini gerçekleştirebilmesi ve onları bir öncelik sırasına koyması ise ancak insanın değerleri duyan bir varlık olmasıyla mümkündür (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 83). Mengüşoğlu şöyle der:

> İlk kez Nietzsche değer problemine açıklık getirdi ve değer kavramını somut olarak gösterdi: Değerler insanın yapıp-etmelerine yön verirler, onun yapıp-etmelerini yönetirler. Eğer değerler insanın yapıp-etmelerinin akışından dışarıya atılırlarsa, o zaman doğal niteliklerini yitirirler ve skolastik bir görüşün eline düşerler. O zaman "değerler hayattan kopmuş, idealize edilmiş olurlar ve değerler yapıp-etmelerimizi yönetecek yerde, yapıp-etmelerimizi mahkûm ederler."

> Gerçekten değerlere bir varlık-tarzı tanındığı yerde bile, onlar daima insanın yapıp-etmelerinin dışına atıldılar. Değerler tıpkı karargâhı cephe gerisinde bulunan kumandana benzetildiler. Nasıl ki cephe gerisinde bulunan kumandan karargâhından cepheye buyruklar veriyorsa, değerler de yapıp-etmelerimizin dışında kalarak onlara buyruklar veriyorlar. Değerleri insanın yapıp-etmelerinin dışına koyan bir görüş, onları insanın yapıp-etmelerinden koparıyor. Antropoloji, böyle bir görüşü temelsiz bulur. Çünkü antropoloji için, Nietzsche'nin haklı olarak söylediği gibi, değerler insanın yapıp-etmeleriyle koparılmasına olanak olmayan bir birlik oluştururlar (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 156).

İnsanın sahip olduğu değerler, kişilerin yapıp etmelerini belirliyor ve onlara yön veriyorsa hiçbir eylemin değerlerden bağımsız düşünülemeyeceği açıktır. Dolayısıyla değer duygusundan hareketle her eylem, sonucu itibariyle insanın değeri yani onun canlılar arasındaki özel yeri ile yakından ilişkilidir:

> İlişki kurduğumuz insanlar karşısında tutumumuz, yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanır. Bu tutum, karar ve davranışlarımız, yaşamımıza vermeye çalıştığımız yönü gösterir. Yaşamımıza verdiğimiz yön ise, insanı ve kendi kendimizi nasıl değerlendirdiğimize bağlıdır. Birbirine bağlı farklı cinsten değerlendirmelerdir bunlar. Kişilerle ve kendimizle ilişkilerimizde, başkalarının ve kendimizin yapıp ettikleri ve ortaya koyduklarıyla ilgimizde, yakın çevremiz, çağımız, geçmiş ve gelecekle bağımızla belli bir bütünlükte bir kişi olarak varolmamızın temelinde değer anlayışımız, bunun temelinde ise insan anlayışımız -insandan ve kendimizden beklediklerimiz- bulunur (Kuçuradi, 2016b, s. 5).

Ontolojik temellere dayanan felsefi antropoloji, insanı aktif bir varlık olarak görür ve sürekli bir eylem içinde olduğunu kabul eder. Bu da insanın her an değerlerle iç içe olduğu ve her eyleminin bir değerlendirmenin sonucunda ortaya çıktığı anlamına gelir. Kişinin farklı eylem seçeneklerinden birini seçip o şekilde eylemde bulunması, kişinin yaptığı değerlendirmenin bir sonucudur. Bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan eylem ise ya karşısındakinin değerini koruyacak ya da onun değerini harcayacaktır (Tepe, 2008, s. 6-7). İnsan haklarıyla ilgisi yönüyle incelendiğinde, kişi karşısındakinin değerini koruyan eylemde bulunduğu durumlarda o kişinin insan haklarına da saygılı davranmış olacaktır.

1.1.2. İnsanın Değeri ve İnsan Hakları

İnsan hakları fikri, insanın değerli bir varlık olduğunun kabulüne dayanır. Bu yönüyle insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak karşımıza çıkan insan hakları düşüncesi, insana özgü olanakların tek tek her kişide korunmasını, geliştirilmesini ve

güvence altına alınmasını talep eder.

Kişilerin insan haklarına sahip olması için herhangi bir şey yapmasına, belli edimleri, belirli yükümlülükleri yerine getirmesine gerek yoktur. Çünkü bu haklar, sadece kişinin insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır. Tezde de vurgulandığı gibi insan hakları düşüncesinin temelinde, her insanın değerli olduğunun bilgisi bulunur. Bu sebeple insan hakları, bazı ayrıcalıklı grupların ya da belirli bir zümrenin sahip olduğu haklar değil tüm insanlığın yalnızca insan olmasından dolayı sahip olduğu ortak değeridir.

İnsan haklarının, insanın değerinin bilgisinden türetilen normlar olduğu kabul edildiğinde "değer" kavramına da bir açıklık getirmek gerekecektir. Felsefi anlamıyla değer, bir şeyin değeri, bu şeyin bir çeşit özelliği anlamına gelir (Kuçuradi, 2016b, s. 40). İnsan hakları ile ilgisinde ise Kuçuradi "insanın değeri"ni şöyle açıklar:

> İnsanın değeri derken bundan insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini anlıyorum. İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve ürünler olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar "insanın değerini" ya da "onurunu" oluşturur (Kuçuradi, 2016a, s. 2).

Kuçuradi'nin tanımından da anlaşılacağı gibi insanın değeri, onun varlıktaki özel yerine işaret eder. Onu, varolan diğer canlılardan ayıran özelliklerinde, etkinliklerinde, başarılarında ve olanaklarında kendini gösterir. Kuçuradi'ye göre insan hakları, "tür olarak insanın değerini oluşturan böyle olanakların gerçekleşebilirliğinin nesnel koşullarıdır" (Kuçuradi, 2016a, s. 72).

İnsanın değeri ile insan hakları arasındaki ilişkide karşımıza çıkan diğer bir kavram da "insan onuru"dur. Onur kavramının felsefi bilgiyle temellendirilmesi, insanın değeri ile insan hakları arasındaki ilişkinin kurulabilmesi bakımından oldukça önemlidir. Dilimize Fransızca'dan giren "onur" kelimesi, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğündeki ilk anlamıyla "insanın kendine karşı duyduğu saygı, şeref, özsaygı, haysiyet, izzetinefis", ikinci anlamıyla da "başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, şeref, itibar" şeklinde tanımlanır. Bu bakımdan insan hakları belgelerinde de sıkça yer alan ve İngilizce "*dignity*" olarak ifade edilen onur kavramını TDK

sözlüğünde ifade edildiği şekliyle anlamak, insan onurunu insanın değeriyle ilgisinde ele alan felsefi yaklaşımla örtüşmeyecektir. Nitekim İngilizce "*dignity*" kelimesine karşılık gelen bir kelimenin bulunmadığı dillerde, bu kelimenin çevirisinde yapılan hata "*dignity*" kelimesinin kullanıldığı tüm ifadelerin anlamını temelden değiştirir (Barker, 2011, s. 10). Böyle bir problemin önüne geçmek ve insan onuru kavramına bir açıklık getirmek isteyen Kuçuradi, bu kavramı şöyle tanımlar:

> "İnsan onuru" (*human dignity*) dediğimiz, insanın (…) değerinin farkındalığına işaret ediyor. Her insanı insanın (…) yapısal olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmeye layık kılan da, bu değerdir. İnsan onuru, insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır ve tür olarak insanın değerinin felsefi/antropolojik bilgisinden, yani insan türünün belirli yapısal özellikleri ile olanaklarının ve bunlardan kaynaklanan ve ona evrendeki yerini sağlayan tarihteki başarılarının bilgisinden oluşur. Bu bilgi, ona sahip olanlar için, doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun başka insanlara, hatta bu değerin farkında olmayanlara da, bu değere uygun muamele etmeyi gerekli kılıyor. Bir kişinin, her şeyden önce bir insan olduğunun bilincine varmasını, tek ortak kimliğimiz olan insan kimliğimizin farkına varılmasını sağlayan da, bu bilgidir. (…) Tek tek insan hakları, insan onurunun pratikteki gerektirdikleridir; bütün kişilerden insanın değerini - evrendeki yerini - koruyan bir muameleyi diğer bütün kişilere göstermelerini talep ederler (Kuçuradi, 2016a, s. 72-73).

Kuçuradi'nin tanımından da anlaşılacağı gibi felsefi anlamda "onur", TDK Sözlüğünün ikinci anlamında belirtilen edilgen duruma karşılık gelmez. Tür olarak insanın değerinin bilgisiyle temellendirildiğinden, her insan onur sahibidir. Dolayısıyla onur, kişiye bir başkası tarafından verilen bir şey değildir. Kişiler yapıp ettikleriyle veya yapmadıklarıyla sahip oldukları insan onurunu koruyabilir ya da ona zarar verebilir. Meseleyi bir örnekle açıklamak gerekirse, eşi tarafından fiziksel ya da sözlü şiddete maruz bırakılan bir kadının insan onurunun zarar gördüğünü söylemek doğru bir ifade olmayacaktır. Burada zarar gören, insanın sahip olduğu değeri görmezden gelen ve ona şiddet uygulayan kişinin insan onurudur.

2.1. Değerler, Değerlendirme ve İnsan Hakları

İnsanla ilgili tahayyülün bir olgunluğa erişip, insan hakları kavramına dönüşmesi tarihin o güne kadar gördüğü en büyük ve en kanlı savaşın sonunda mümkün olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda 50 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, 10 milyondan fazla insan da yaralanmıştır[2]. Nazi zulmü, toplu bombalamalar ve savaşın neden olduğu

[2] https://www.britannica.com/event/World-War-II/Costs-of-the-war#ref53608 / Erişim Tarihi: 19.06.2020

hastalık, kıtlık gibi sebeplerle sivil ölümler savaş kayıplarını aşmış, savaşın sonunda milyonlarca insan evsiz kalmıştır. Bu durum, insanın sahip olduğu onurun korunması ve insana insanca bir yaşamın standartlarının sağlanması konularında küresel bir duyarlılığın oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim 10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu'nun Paris'te yapılan 183. oturumunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilerek eşit, hür ve onurlu bir yaşamın temel ilkeleri ortaya konmuştur.

20. yüzyılın en önemli insan başarılarından biri olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilan edilmesi, kuşkusuz tüm dünyada barış, huzur ve refaha dair beklentileri de arttırmıştır. Ancak Bildirgenin ilanından 1992 yılına kadar geçen sürede, yalnızca savaşlar sebebiyle 20 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde savaş sebebiyle hayatını kaybedenlerin sayısı 19. yüzyılda savaşlar sebebiyle yaşanan ölümlerin 2 katından, 18. yüzyıla göre ise 7 katından daha fazladır (Sivard, 1993, s. 20).

Bildirgenin ortaya koyduğu insan hakları normlarının, bugün dünyada tam anlamıyla karşılık bulamaması, anlaşılamaması ya da anlaşılmak istenmemesi kuşkusuz yaşanan acıların, ortaya çıkan insan hakkı ihlallerinin de temel nedenidir. Bu bakımdan insanları karşı karşıya getiren, savaşlara, yoksulluğa, kötü muameleye ve diğer insan hakkı ihlallerine iten nedenleri anlamak, karşılaşılan problemlere çözüm üretebilmek noktasında acil bir gereklilik olarak karşımıza çıkıyor.

Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri* isimli kitabında "Karşılaşılan bir olay ya da durum karşısında her farklı değerlendirmenin tek doğru değerlendirme olduğunu ileri sürmek çatışmalara ve yan yana yaşamanın çoğu zaman imkânsız bir hale gelmesine sebep oluyor" derken tam da bu duruma işaret etmektedir (Kuçuradi, 2016b, s. 1). Aynı olayların, aynı durumların, aynı eylemlerin farklı kişiler tarafından farklı şekilde değerlendirilmesi, farklı şekilde yorumlanması ya da bu durumlar karşısında sorunlara şiddet yoluyla çözüm arama düşüncesi, karşılaşılan problemlerin de nedenini ortaya koyuyor. Öyleyse insan hakları kavramının içeriğini bilgisel olarak ortaya koyan felsefi yaklaşım, çoğu zaman insan hakları ihlallerine sebep olan değerlendirme konusunda da bizlere rehberlik edebilir.

İnsanın toplumsal bir varlık olması ve bu yönüyle yaşamının büyük bir

bölümünü diğer insanlarla ilişki halinde sürdürmesi, zaman zaman fikir ayrılıklarına ya da anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir. Burada önemli olan antropolojik açıdan değerleri duyan bir varlık olarak kişinin tutum ve davranışlarını nasıl belirleyeceğidir. Mengüşoğlu, "insan şöyle ya da böyle de olsa harekete geçmek için bir karar karar vermek zorundadır" der ve bu kararlarını bir değer duygusuna dayandırır (Mengüşoğlu, 2015 2. Baskı, s. 152-153). Kişi sahip olduğu bu değer duygusundan hareketle de karşılaştığı olay ya da durum karşısında bir değerlendirme yaparak eylemde bulunur.

Kuçuradi, bu değerlendirmelerin değerlendirilenin kendi değeri göz önüne alınarak yapılabildiği gibi, değerlendirenin değerlendirilenle olan özel ilişkisinden hareketle ya da geçerli olan değer yargılarına göre de yapılabildiğini ifade eder (Kuçuradi, 2016b, s. 7). Kuçuradi şöyle der:

> Bu bakımdan değerlendirme bazan değerlendirilenin kendisinde taşıdığı – onun bir yapı özelliği olan – değeri görme, bazan değerlendirilene değer atfetme, bazan da ona değer biçme olarak karşımıza çıkar (Kuçuradi, 2016b, s. 7).

Kuçuradi'ye göre doğru bir değerlendirme bilgi temelli bir değerlendirmedir ve "değerlendirilenin değerine uygun" olarak yapılmalıdır. Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri* isimli kitabında doğru değerlendirmeyi şöyle açıklar:

> Bir kişinin bir eyleminin, bir kararının ya da bir tutumunun doğru değerlendirilebilmesi, bunu değerlendirenin, o kişinin yapı bütünlüğünü tanıması, onun nasıl bir insan olduğunu, bu eylemi yapanın kim olduğunu bilmesini, ayrıca da bunu ne gibi koşullarda, nasıl bir durumda yaptığını bilmesi şart koşar (Kuçuradi, 2016b, s. 62).
>
> (…) bir tek eylemin anlaşılabilmesi, doğru değerlendirilebilmesi için, bunu kimin ve ne koşullarda yaptığının bilinmesi şarttır. Başka bir deyişle, bu alanda doğru değerlendirmeler yapabilmek için, değerlendiren, bir defalık, eşsiz olan her eyleme yapanından ayırmadan bakmak; bir defalık, eşsiz olan olaylara, onları meydana getirenlerden ayırmadan bakmak ve kendi gözleriyle – moral değer yargıların aracılığı olmadan- bakmak zorundadır (Kuçuradi, 2016b, s. 66).

Ancak yapılan her değerlendirme doğru bir değerlendirme değildir. Kimi zaman değerlendirenin değerlendirilenle arasındaki özel ilişkiden ortaya çıkan "değer atfetme" kimi zaman da o toplumda geçerli olan değer yargılarından hareketle "değer biçme" şeklinde karşımıza çıkar. Bu değerlendirme biçimleri, değerlendirilenin yapı özelliği ve sahip olduğu değer göz önüne alınarak yapılmadığından çoğu zaman değer harcanmasıyla sonuçlanmaktadır. İnsanın değerini koruma ve olanaklarının

gerçekleşebilirliğinin sürekli kılınması ise ancak doğru bir değerlendirmeyle mümkün olabilecektir. Olayları, durumları ya da kişileri değerlendirirken, değerlendirilenin yapı özelliği ve sahip olduğu değeri göz önüne alarak bir değerlendirme yapmak, değerlendirilenin benzerleri arasındaki gerçek yerini ortaya koyacağından aynı olayların, aynı durumların farklı kişilerce farklı değerlendirilmesine sebep olan öznel yargıların da önüne geçebilecektir.

Her eylemin bir değer duygusundan hareketle ve bir değerlendirme sonucunda gerçekleştiği kabul edildiğinde kişinin değerleri, değerlendirme etkinliği ve eylem arasındaki yakın ilişki daha da belirgin bir hale gelecektir. Dolayısıyla kişinin değerini koruyan eylemde bulunmak ya da insan haklarını korumak değerler bilgisine sahip olmayı ve doğru bir değerlendirme yapmayı zorunlu kılmaktadır.

BÖLÜM 2. KADINLARIN İNSAN HAKLARI

İnsanın değerli bir varlık olduğunun kabulünden hareketle, ortak bir evrensel değerler sistemi üzerinde kişilerin sahip olduğu insansal olanakların gerçekleşebilirliğinin nesnel koşullarını ortaya koyan insan hakları, her tek kişide bu olanakların uluslararası ölçekte kabul görmüş norm ve standartlarla korunup, geliştirilmesini talep eder. Böyle bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de, başta yaşama hakkı ve temel özgürlükler olmak üzere eşit, özgür ve onurlu bir yaşamın asgari koşullarının standartlarını ortaya koyar.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre bütün insanlar özgürlük, insan onuru ve hakları bakımından eşit doğdukları gibi, herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal görüş ya da herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin insan haklarından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Bildirgenin her maddesinde yer alan "herkes", "hiç kimse" ve "bütün insanlar" ifadelerinden de anlaşılacağı gibi insan hakları, insan olan her tek kişinin sahip olduğu haklar olarak tanımlanmış, hakların taşıyıcıları noktasında ayrıca somut bir belirlemeye gidilme ihtiyacı duyulmamıştır.

Ancak kavramların içeriğinin, belirli bir çağda onların ortaya çıkmasına sebep olan somut, tarihsel ve toplumsal koşullar tarafından belirleniyor olması, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ifade edilen "insan" soyutlamasından da ne anlaşıldığını açık bir şekilde ortaya koymayı zorunlu hale getirmektedir (Berktay, 2004, s. 1). "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye" isimli makalesinde Fatmagül Berktay bu problemi şöyle ele alıyor:

> Ne var ki, varolan eşitsiz ve hiyerarşik toplumda eşitlik, ancak yasa önünde olabilir ve hukukun kendisi bireyleri genelleştirmek, soyut bir kategori olarak ele almak zorundadır. Hukuk, yalnızca insanların bireysel farklılıklarını, farklı yetenek ve gereksinmelerini değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki farklılıkları, farklı aidiyetlerini de göz ardı eder. Bu soyut "insan"ın sınıfının, ırkının, cinsiyetinin vb. olmadığı varsayılır. Oysa varolan toplumda insanların tümü, "insanlık"larını somut aidiyetler çerçevesinde, yani belirli bir ırka, sınıfa, etnik gruba vb. olduğu kadar belirli bir cinsiyete de ait olarak yaşarlar. Ve bu verili toplumda eşit ilişkiler değil, iktidarın egemen olduğu hiyerarşik ilişkiler geçerlidir. İnsan hakları söyleminin temel aldığı insan soyutlamasının ardında, aslında, iktidar ilişkileri içinde egemen olanı temsil eden somut bir insan vardır. Bu "insan", herhangi bir insan varlığı değil, beyaz, burjuva ve aynı zamanda da erkek olan bir insandır (Berktay, 2004, s. 2)!

Şimga'ya göre, "İnsan haklarının temellendirilebilmesine yönelik olmazsa olmaz nitelikte bir ön koşul, insanın değerli bir varlık olduğunun bilincidir" (Şimga, 2018, s. 10). Bu bilinçle insanın değerini ya da onurunu korumayı amaçlayan insan hakları, ideal bir dünyada kişilerin somut aidiyetlerine bakılmaksızın her tek kişide bu olanakların gerçekleşebilirliğini güvence altına alır. Böyle bir dünya tasavvurundan yola çıkıldığında, insan haklarının taşıyıcılarının da somut olarak belirlenmesine gerek kalmayacaktır. Fakat tarihsel ve toplumsal koşullar geçmişte olduğu gibi bugün de ideal bir eşitlik anlayışından söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Berktay'ın da makalesinde ifade etmiş olduğu gibi eşitliğin yalnızca yasalar önünde sınırlı kalması, uygulamada insanlıklarını somut bir aidiyetin içinde yaşayan bazı dezavantajlı grupların insan haklarının yok sayılmasına sebep olmaktadır (Berktay, 2004, s. 1-2).

Kuşkusuz İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları tarihinin bir kilometre taşı belgesidir. Bütün insanların eşit, özgür ve onurlu yaşama hakkına sahip olduğunun beyan edildiği bu belge, hukuki bir bağlayıcılığı olmamasına karşın günümüzde uluslararası toplumun tüm üyeleri tarafından paylaşılan temel bir değerin ifadesidir. Bu yönüyle hukuktan siyasete, uluslararası ilişkilerden sosyal yaşama kadar geri dönülmez bir değişimi ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir (Birinci, 2017, s. 50). Ne var ki toplumların geçmişten günümüze taşıdığı bazı kültürel kalıplar ile toplumların kişilere yüklediği cinsiyet rollerinin aşılması Evrensel Bildirgenin ilanından sonra da mümkün olmamıştır. "Toplumsal cinsiyet eşitsizliği" olarak da bilinen kadın ile erkek eşitliğine aykırı politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ile temel özgürlüklerinin tanınması, kullanılması ve bunlardan yararlanılması konularında ortaya çıkan engellemeler, kadınların insan hakları ihlallerine sebep olmaya devam etmiştir.

Böyle bir sorunun, insanın onurunun ya da başka bir deyişle insanın değerinin cinsiyeti olmadığının kavranamamış olmasından kaynaklandığını ifade eden Şimga, şöyle söyler:

> Bunu gerçekten kavramış olmak, hiç şüphesiz, sorunları çözüme ulaştırma çabasında atılacak adımların belirlenmesi için de çok önemlidir. Bu bağlamda eşitlik talebi, olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişinin türüne has olanaklarını

> geliştirebilmesinin imkânına yönelik bir talep olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, kadına karşı yapılan ayırımcılık ve baskı, esas itibari ile sadece kadınlar için aşılması gereken engeller olarak değil, insanlığı ilgilendiren sorunlar olarak görülmelidir (Şimga, 2018, s. 1-2).

Bu bağlamda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'yle dile getirilen eşitlik talebinin, olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişide karşılık bulamaması, insan haklarının taşıyıcılarının da somut olarak belirlenmesini zorunlu bir hale getirmiştir. Her insan gibi kadınlar da insan haklarının doğal taşıyıcıları olduklarından, somut olarak belirlenmesi gereken hak gruplarından birini de kadınların insan hakları oluşturur. Kadınların insan hakları kavramını, özünde insan hakları kavramından ayırmadan özgül bir çerçevede incelemek gerektiğini ifade eden Serap Suğur tezini şöyle gerekçelendirir:

> Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlâllerinin öncelikle aile içerisinde başladığı ve dünyada pek çok ülkede kadınların aile içinde her türlü şiddete ve cinsel istismara tabi olmanın yanı sıra töre ve namus nedeniyle katledilme, eğitim hakkının engellenmesi, görücü usulüyle zorla evlendirilme ve benzeri insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu durum kadın hakları konusunun söz konusu insan hakları içerisinde ayrı ve özgül bir çerçevede ele alınmasını gerekli ve zorunlu kılmıştır. Başka bir deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların insan hakları bütününden erkekler gibi eşit düzeyde faydalanamamaları kadın hakları kavramının daha genel olan insan hakları kavramından ayrı kullanılmasına yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan haklarında ulaşılan en üst aşamalardan birisi olmasına rağmen, kadın hakları konusunu özgün yönleri ile ele alamaması nedeniyle özel alanda, yani aile içerisinde kadınların cinsiyete dayalı olarak yaşadıkları hak ihlallerinin giderilmesi konusunda yetersiz kalmıştır (Suğur, Demiray, Eşkinat, & Ağaoğlu, 2006, s. 136).

Kadınların insan hakları kavramı ile insan hakları ilişkisi göz önüne alındığında, bu kavramın daha özel bir kategoriyi imlediği düşünülebilir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 303). Ancak bu kavram, insan haklarından farklı bir talebi dile getirmez. "Kadın hakları" yerine "kadınların insan hakları" kavramının kullanılmasının da temel gerekçesi budur. Bu haklar kadınların biyolojik anlamda kadın, daha doğrusu "dişi" olmasından kaynaklanan talepler olmayıp, kadınların insan olması sebebiyle sahip olduğu fakat bazı engellemeler sebebiyle kullanamadığı hakları ifade eder. Örneğin "namus cinayeti" ya da "çalışma hayatında cam tavan algısı" gibi sorunlar özünde bir insan hakkı ihlali olmakla birlikte mağdurları yalnızca kadınlardır. Dolayısıyla kadınların talep ettiği birçok hakkın, kadınlara özgü ve ayrıcalıklı haklar olmayıp her insanın sahip olması gereken temel haklar olmasından hareketle, kadın hakları yerine kadınların insan hakları kavramının kullanılması daha doğru bir ifade şekli olacaktır.

Kadınların insan hakları kavramı, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'yle birlikte düşünce dünyasına girmiş ancak resmi bir belgede işlerlik kazanması 1993 yılında Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programının kabul edilmesiyle mümkün olmuştur (Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı, 1993). Deklarasyonun 18. Maddesinde belirtilen "Kadınların ve kız çocuklarının insan hakları, evrensel insan haklarının devredilemez, ayrılmaz ve bölünmez bir parçasıdır" ifadesi ile kadınların insan hakları ilk kez uluslararası bir belgede insan hakları olarak tanımlanmıştır (Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı, 1993).

1900-1950 yılları arasında çoğunlukla oy hakkı, emek, eşit vatandaşlık hakları ile siyasi ve medeni haklar çerçevesinde şekillenen kadınların hak mücadelesi, insan hakları düşüncesinin ortaya çıkmasıyla birlikte insan hakları üzerinden temellendirilmeye başlanmıştır. Ancak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin toplumsal bilince kök salmış ataerkil düşünce kalıpları ile kültürel anlayışlar üzerinde yeterince etkili olamaması, literatürde ikinci dalga feminizm olarak da bilinen yeni bir kadın hareketinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece 1800'lü yılların sonlarından 1960'lı yıllara kadar uzanan birinci kuşak feminizm yerini toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulandığı, kadın haklarının insan haklarından ayrı düşünülemeyecek nitelikte haklar olarak ele alındığı yeni bir döneme bırakmıştır. Bu bakımdan Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yayımlanan *İkinci Cins* isimli kitabı, kavramsal çerçevesi itibariyle ikinci dalga feminizm hareketine ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

2.1.Kadınların İnsan Haklarının Tarihsel Süreci

İnsanlık tarihi aklın etkin bir şekilde kullanılmadığı, irrasyonel yaklaşımların ve dogmatik inançların toplumların yaşayışını, kültürlerini ve değer yargılarını belirlediği uzun bir dönem içerir. Pre-modern çağ olarak adlandırılan bu dönemde siyasi, toplumsal ve kültürel alanda salt meşruiyet kaynağı olarak görülen din, cinsiyet kavramını bireyin rollerini belirleyen sosyal bir statü aracı olarak görmüş, insanın ontolojik ve toplumsal varlığını dogmatik temeller üzerinden anlamlandırmasında etkili olmuştur. Bu anlayış toplumsal yaşamın içinde kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel rolleri meşrulaştıran cinsiyet stereotiplerini ortaya çıkardığı gibi, cinsiyetler arasında etkisi yüzlerce yıl

sürecek olan hiyerarşik ve ayırımcı bir yaklaşımın da yerleşmesine sebep olmuştur (Demir, 2020, s. 282). Kadınların yaşamını özel alanla sınırlandıran ve onların sahip oldukları insansal olanaklarını gerçekleştirip geliştirmesine engel olan bu süreci Berktay şöyle ifade eder:

> Ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları, kimi ufak tefek değişikliklerle ama özünde değişmeden, toplumdan topluma ve dönemden döneme aktarılır. Dinsel kültürün de bunları benimseyip, üstelik kutsallık halesiyle çevreleyerek değişmezlik kazandırmasıyla, bu kalıplar, tek tek kadın ve erkeklerin özgün bireyselliklerini yok ederek onları tek bir kategoriye indirgeyen ve bu kategorik tanımın cenderesine hapseden bir nitelik alırlar. Bir kalıbın cenderesine tıkılmışlık her iki cins için de geçerli olmakla birlikte, cinsiyet karşıtlığının "aşağı" kutbunu oluşturan kadınlar açısından özel bir ezilme ve baskı altına alınma durumu söz konusudur. (…) Kadınlar, yüzyıllar boyunca kendilerine ve başkalarına, eksiksiz insanlığa ulaşabilme ve soyut düşünme, uygarlık yaratma yetisine sahip olduklarını kanıtlayabilmek için çırpınıp durmuşlardır. Bu çırpınmalar, çok uzun bir dönem boyunca, özellikle Batı'da ister istemez dinsel bir çerçevede kaldı. Düşünen kadınların temel zihinsel çabalarının, dinin kendilerine yakıştırdığı "insan ıstırabının kaynağı, baştan çıkarıcı lanetli Havva" imgesinin ve rolünün değiştirilebilmesi için dinsel dogmanın yeniden gözden geçirilmesi talebinde yoğunlaşmasının nedeni buydu. Kadınlar, iyice geri bir noktadan, kadının da insan olduğunun kabul edilmesi ve "lanetli Havva" imgesinin reddedilmesinden hareket etmek zorunda kaldılar. Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren kadınların Kutsal Kitap eleştirisi de ortaya çıktı ama bu eleştiri geleneği, varolan ataerkil paradigmayı değiştirmediği gibi, kadınların düşüncesinin feminist bir doğrultuda gelişmesini de pek teşvik etmedi. (Berktay, 2004, s. 3).

Dogmatik düşüncenin, kadını erkekten aciz ve zayıf gören bu yaklaşımına benzer bir durum ilk çağ düşünürlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Sistematik felsefenin ortaya çıkmasıyla birlikte simgesel olarak aklın dışında var sayılan şeylerle bağdaştırılan kadınlar, filozoflar tarafından "kaçınılması gereken hazların kaynağı ve erkeğin hakikate ulaşmaya yönelmiş aklının önünde bir engel" olarak görülmüşlerdir (Kılıç, 2015, s. 64). Öyle ki Sokrates ve Platon'un bu görüşlerini bir adım öteye taşıyan Aristoteles, kadını "erkek çocuğunun oluşumunun başarısız bir girişimi" olarak tanımlamaktan kaçınmamıştır (Çiçekli, 2019, s. 2). Kamusal alanda kadını görünmez kılan Antik Yunan kültürünün bu ayırımcı yaklaşımı, kadını da toplumda erkeğe göre daha aşağı ve ikincil bir konuma indirgemiştir.

Pre-modern dönemin dogmatik din anlayışına ve skolastik düşünce yapısına karşı pozitivist metodoloji ile aklı merkeze alan bir yaklaşım getiren modernizm, cinsiyet stereotiplerinin meşrulaştırdığı kadın rolünü de sorgulanır bir hale getirmiştir. Her ne kadar Rönesans ve Reform hareketlerinde pre-modern kültürün geleneksel tutum

ve kabullerinin etkisinin sürmüş olduğu görülse de ataerkil sisteme karşı düşünsel ve toplumsal bir kadın bilinci bu dönemde gelişmiştir (Berktay, 2004, s. 4).

Eşitsizliğe, ayırımcılığa ve ötekileştirmeye karşı kitlesel bir kadın hareketinin ilk kez Fransız Devrimiyle birlikte ortaya çıktığı görülür (Çakır S. , 2016, s. 56). Devrimin gerçekleşmesinde önemli katkıları bulunan kadınların, devrimin ardından "insan ve yurttaş" sınıflandırması içinde kendilerine yer bulamamaları sonradan kadın-erkek eşitliği olarak kurumsallaşacak bir mücadelenin de düşünsel temellerini oluşturmuştur. Burjuvazinin, erkek egemen bakış açısına karşı insan ve yurttaş haklarının erkeklerin olduğu kadar kadınların da hakkı olduğu olduğunu savunan Olympe de Gouges, 1791 yılında Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni ilan ederek erkek egemenliğine ve burjuvazinin kadın cinsini bütünüyle yok sayan tutumuna karşı ilk büyük meydan okumayı gerçekleştirmiştir (Moroğlu, 2016, s. 3).

Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ilanı, İngiltere'de aydınlanma idealinin güçlü bir savunucusu olan yazar Mary Wollstonecraft'ı da etkilemiştir. Fikirleriyle ve yaşadığı çağda yaptığı kadın hakları çalışmalarıyla feminist otoriteler tarafından feminizmin kurucu filozoflarından biri olarak kabul edilen Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* isimli kitabında, kadınların görünüşlerinden ibaret sayılamayacağını, eğitim başta olmak üzere toplumsal hayat ve siyasi alanda kadınların da erkeklerle eşit muamele görmesi gerektiğini ifade etmiştir (Wollstonecraft, 2019). Mücadelesinin merkezine kadınların maruz kaldığı ayırımcılığı ve kadın haklarını koyan Wollstonecraft, eserleriyle kendinden sonra gelen nesilleri de kadın hakları konusunda derinden etkileyen bir düşünür olmuştur.

Fransa ve İngiltere'nin ardından kadınların yurttaşlık haklarına karşı ilgileri Avrupa ve Amerika başta olmak üzere artmış, feminist söylem güç kazanmaya başlamıştır. "Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin" olarak da tanımlanan feminizmin, cinsiyet rollerini ve erkek egemen anlayışı reddederek cinsler arasında tam bir eşitliğin sağlanmasını hedefleyen politik bir hareket olarak ortaya çıktığı görülür (Doğan C. , 2008, s. 32). Çoğunlukla üç aşama üzerinden incelenen feminist hareket birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu aşamalar bir metafor olarak kullanılmış, kadın hareketinin

sınırlarının ve tarihsel dönemlerinin incelenmesi bakımından bir yöntem oluşturulmasını sağlamıştır (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 1707). Bugün bazı feminist yazarlara göre, feminist söylem ve tartışmaların iletişim teknolojileri üzerinden devam etmesi, dördüncü dalga feminizm tartışmalarını gündeme getirse de, kadınların insan haklarının gelişimi üzerinden değerlendirildiğinde birinci ve ikinci dalga feminizm hareketinin daha ön plana çıktığı görülmektedir (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 1709).

Birinci dalga feminizm hareketinin Temmuz 1848 tarihinde yapılan Seneca Falls Kongresi ile başladığı kabul edilir (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 1707). Kadınların sosyal ve medeni haklarının geliştirilmesi, yönetime katılma ve eğitim taleplerinin tartışıldığı bu kongre, ilk kadın hakları kongresi olarak tarihe geçtiği gibi kadınların oy kullanabilmesi için yoğun bir mücadele veren süfrajet hareketinin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Dumenil, 2012, s. 56). Birinci dalga feminizm hareketi çoğunlukla kadınların kamusal alandaki kazanımları üzerine yoğunlaşmış, bu bağlamda oy hakkı, eşit vatandaşlık ve eğitim hakkı gibi talepler ön plana çıkmıştır (Doğan C. , 2008, s. 33).

Hürol Erbay'a göre "Kadın haklarının gündeme gelmesine en çok etki eden temel gelişme; Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra Endüstri Devrimi'nin (XVIII. yy.) gelişerek başta bütün Avrupa olmak üzere bütün dünyaya yayılmasıdır" (Erbay, 2019, s. 8). Endüstri Devrimi'yle birlikte üretimin geleneksel yöntemlerden fabrikalara kayması nitelikli iş gücü ihtiyacını arttırmış, bu durum kadınların istihdama katılımına olumlu yönde bir katkı sağlamıştır. Endüstri Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan sanayi toplumu sosyal, kültürel ve toplumsal değişimleri de beraberinde getirdiğinden, cinsiyet sorunsalı ve kimlik kavramı gibi konular yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Yararel Doğan & Asar, 2019, s. 54). Endüstri Devrimi'nin getirdiği köklü değişimin feminist düşüncenin gelişimi üzerinde oldukça etkili olduğunu ifade eden Cevdet Doğan, devrimin kadınlar ve feminist hareket üzerindeki etkisini şöyle açıklar:

> Toplumsal değişme, tanımı ve içeriği itibarı ile toplum yaşantısının olduğu her yerde, etkileri gözlenebilen bir olgu özelliği taşımaktadır. Toplumu ilgilendiren tüm konularda gözlenen bu olgu, değişimin hızlı ve radikal nitelikler taşıdığı kadın konusunda şaşırtıcı özelliklere sahiptir. Feminist hareketlerle birlikte, Sanayi Devrimi öncesi geleneksel değerlerin, kadın üzerindeki ağırlıklı etkisi Devrim sonrasında azalmış; kadın yeni bir kimliğe ve statüye kavuşmuştur. Yeni kimliği ve kişiliği ile kadın, kendisi için biçilen kaderci anlayışı aşmaya başlamış, çağdaş haklarını talep eder bir seviyeye ulaşmıştır. Kadının, çocuk büyütmek ve ev işlerini yapmak gibi roller çerçevesinde hapsedildiği

> özel alandan, kamusal alana doğru yaygınlaşan hareketliliği gelinen noktada önemli bir gelişmedir. (…) Kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan feminist hareket, çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bu anlamda tarihsel süreç içerisinde, örgütlü bir hareket olarak feminizm, Sanayi Devrimi sonrası kadının aleyhine şekillenen yeni toplumda oy hakkı, eğitim ve çalışma alanlarına girme noktasında eşit haklar sağlamayı amaç edinmiştir (Doğan C. , 2008, s. 29-30).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında İngiltere'de "süfrajet hareketi" olarak adlandırılan radikal bir kadın hareketi ortaya çıkmıştır. İngilizce "suffrage" (oy hakkı) olarak bilinen ve Türkçeye "süfrajet" olarak giren bu kadın örgütlenmesi pasif direniş, protestolar ve yürüyüşler düzenleyerek kadınların genel oy hakkı mücadelesini desteklemiştir. Özellikle 1890-1920 yılları arasında İngiltere başta olmak üzere Amerika, Asya ve Latin Amerika'ya da yayılan süfrajet hareketi, kadınların siyasal haklarını kazanmalarının kamusal alanda erkeklerle eşit yurttaş olma yolundaki en önemli adım olduğu fikrini savunmuştur (Üste, 2019, s. 4). Rabia Bahar Üste, Süfrajet hareketinin önemini şöyle açıklar:

> 1893 yılında Yeni Zelanda da kadınlara oy hakkı verilmesi, diğer ülkelerde de kadınların oy hakkı için mücadelelerinde örnek teşkil etmiştir. 1920 yılı öncesinde sufrajet hareketinin ülkelerde dalga dalga yayılması ile kadınların seçme ve seçilme hakkı konusunda çalışmalarının yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Demokrasinin gelişimi ve demokratik bir ortamın olabilmesi için kadınların oy hakkının kazanmalarının önemi ve kadınların karar mekanizmalarında rol almalarının sadece kadınlar için değil, aynı zamanda ülkelerin kalkınması ve gelişiminde ne denli olumlu etkiler yapacağı ele alınmaya çalışılmıştır. Özelikle Aydınlanma felsefesi ile hız kazanan kadınların genel oy hakkı, 20. yüzyılda erkeklerin de tartıştığı konular arasına girmiştir. Kadınların hazırladıkları kampanyalara erkekler de destek vererek kıta Avrupası başta olmak üzere çeşitli ülkelerde 20. yüzyıl başında sufrajet hareketinin devamlılığını sağlamaya çalışmışlardır (Üste, 2019, s. 6).

Endüstri Devrimi'nin getirdiği sosyal ve kültürel değişimlere paralel olarak 20. yüzyılın başında İsveç, Finlandiya ve bazı ABD eyaletlerinde kadınlara sınırlı da olsa oy hakkı tanınmıştır. Ancak kadınlar, erkeklerle eşit bir şekilde seçme ve seçilme hakkını genel anlamda I. Dünya Savaşı'ndan sonra kazanmışlardır. Kadınların cephede kaybedilen insan gücünün ikame edilmesinde ve daha önce erkekler tarafından yapılan işleri yerine getirmede gösterdiği gayret, İngiliz kadınların 1918 yılında seçilme hakkını kazanmalarında önemli bir rol oynamıştır. İngiltere'de seçilme hakkını elde eden kadınlar, 10 yıl sonra 1928'de "Halkın Temsili Yasası"nın kabul edilmesiyle birlikte oy kullanma hakkına da sahip olmuşlardır. İngiltere'nin ardından 1931'de İspanya, 1944'te Fransa, 1946'da Belçika kadınlara ulusal oy hakkını tanımış, Türk kadını ise

milletvekili seçme ve seçilme hakkını birçok Avrupa ülkesinden daha önce 5 Aralık 1934 tarihinde kazanmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde dünyada kadın hakları konusundaki duyarlılık da giderek artmaya başlamıştır. 1946 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından Kadının Statüsü Komisyonun oluşturulması, kadın haklarının teşvik edilmesi ve toplumsal alanda kadının statüsünün yükseltilmesi bakımından önemli bir gelişme olarak gösterilebilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin oluşturulmasında da önemli katkıları bulunan Kadının Statüsü Komisyonu, kadınların dünyanın pek çok ülkesinde erkeklerle eşit siyasal haklara sahip olmasında etkin bir rol oynamıştır (Suğur, Demiray, Eşkinat, & Ağaoğlu, 2006, s. 135).

Tüm insanların özgür, eşit, adil ve barış içinde yaşamalarının standartlarını belirleyen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, her tek kişide insan onurunun uluslararası ölçekte kabul edilmiş norm ve standartlarla korunduğu en kapsamlı insan hakları belgesidir. Başlangıç bölümünde Birleşmiş Milletler halklarının, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkekler ve kadınların hak eşitliğine olan inançlarını ilan ettikleri bu belge, hukuki bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen hak temelli insan hakları arayışının küresel bir referansı haline gelmiştir. Ancak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin devletlerden talep ettiği eşitlik yükümlülüğünün kültürel normlar ve toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle uygulamada yerine getirilememiş olması kadınların insan haklarından yeterince yararlanamamalarına sebep olmuştur. Suğur, ortaya çıkan bu problemin nedenlerini şöyle açıklar:

> İnsan haklarında kaydedilen tüm bu gelişmelere rağmen yine de kadınlar 20. yüzyılın ilk yarısında sözü edilen bu evrensel insan haklarından yeterince yararlanamamışlardır. Bunun da en önemli nedeni toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin modern toplumlara özgü temel ayırımlardan biri olan özel alan-kamusal alan ayrımında yeniden üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu ayırım kadınların temel sorumluluk alanları olarak görülen özel alana kapanmalarına ve kamusal alandaki insan hak ve özgürlüklerinden erkekler kadar yararlanamamalarına yol açmıştır. (…) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin de yalnızca kamusal alanda yaşanan hak ihlâlleri üzerinde durması, özel alanda yaşanan hak ihlâllerine ise "özel" olması nedeniyle müdahale etmemesi toplumsal cinsiyet temelli hak ihlâllerine öncelikle aile içerisinde uğrayan kadınların durumunu daha da zorlaştırmıştır (Suğur, Demiray, Eşkinat, & Ağaoğlu, 2006, s. 136).

Evrensel Bildirgenin kadınların insan haklarını korumada yetersiz kalması, kadının statüsünü geliştirecek mevzuat ve uluslararası sözleşmelerin ihtiyacını zorunlu bir hale

getirmiştir. Bu kapsamda BM Kadınların Statüsü Komisyonu tarafından hazırlanan Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme, BM Genel Kurulunun 20 Aralık 1952 tarih ve 640 (VII) sayılı kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılım süreçlerinin ardından 7 Temmuz 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir[3]. Kadınların ayırımcılık yapılmaksızın erkeklerle aynı şartlarda tüm seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olduklarının, halk tarafından seçilen tüm organlara seçilebileceklerinin ve hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm kamu görevlerini yerine getirme hakkına sahip olduklarının taahhüt edildiği bu sözleşme, kadınların siyasi haklarını tanıyan ve koruyan ilk uluslararası belge olmuştur (Dustan, 2008, s. 131).

Ancak 1960'lara gelindiğinde, dünyanın birçok ülkesinde kadınlara karşı ayırımcılık kalıplarının yeni bir bilinci ortaya çıkarması ve o güne kadar alınan tedbirlerin kadınlara yönelik ayırımcılıkla başa çıkamaması, kadınlara yönelik hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası bir insan hakları sözleşmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1967 yılında Kadınlara Karşı Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'nin imzalanmasıyla başlayan süreç Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (CEDAW) kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19 Aralık 1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilen ve 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan sözleşme, 3 Eylül 1981 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi bazı çekinceler koymakla birlikte 1985 yılında onaylamıştır.

"Kadın hakları bildirgesi" olarak da anılan CEDAW, kadınların insan haklarını koruyan en önemli insan hakları antlaşmasıdır. Bir başlık ve 30 maddeden oluşan sözleşmede, insan hakları ve temel özgürlükler başta olmak üzere kadınların maruz kaldığı sosyal, siyasal, yasal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan ayırımcılığın ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması ile bu tedbirlerin hayata geçirilmesinde devletlerin yükümlülük ve taahhütleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşmeyle eşitliğe aykırı tüm kanunların değiştirilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması maksadıyla gerekli yaptırımların uygulanması ve cinslerin birbirlerine üstünlüğü ya da ikinciliği üzerine kurulmuş tüm gelenek, görenek, örf ve âdetin yerine eşitlikçi bir anlayışın

[3] https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/18411--Kadinlarin-Siyasal-Haklarina-Iliskin-Sozlesme.pdf / Erişim Tarihi: 02.04.2020

yerleştirilmesine ilişkin önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır (Köse Marduç, 2015, s. 70-71). Bu bakımdan sözleşmenin düşünsel ve siyasal açıdan devrimci bir yönünün olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde kadınların maruz kaldığı ayırımcı politikaların giderilmesine yönelik alınan tedbirlerin, özellikle kadınların eğitim hayatına katılımına olumlu bir katkı sağladığı görülür. Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi tarafından hazırlanan 1995 tarihli raporda, eğitimde erkekler ve kadınlar arasındaki farkın genç nesiller için ortadan kalktığı ifade edilir. Ayrıca raporda eğitimde meydana gelen olumlu artışa bağlı olarak yüzyılı aşkın bir süredir 20 - 22 arasında değişen kadınların ortalama evlilik yaşının 1990'da 24'e, 1997'de ise 25'e kadar yükseldiği belirtilir. Kadınların yükseköğrenime katılımında gözlenen bu artış erken evliliklerin önüne geçtiği gibi kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmeleriyle maruz kaldıkları cinsel istismarın azaltılmasında da etkili olmuştur[4].

Ortaya çıkan tüm bu olumlu gelişmelerin büyük ölçüde CEDAW'la güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler ile ayırımcı politikaların engellenmesine yönelik tedbirler sayesinde gerçekleşmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ne var ki CEDAW'ın kamusal alanda kadını koruyan hükümleri, özel alan içinde kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önüne geçememiştir. Nazan Moroğlu, sözleşmesinin hazırlık aşamasında bu sorunun gündeme getirildiğini ancak özel alanı ilgilendirdiği gerekçesiyle hâkim irade tarafından değerlendirilmeye alınmadığını ifade eder (Moroğlu, 2016, s. 9). İlerleyen süreçte BM CEDAW Komitesi 12 No.lu Tavsiye Kararı'nda (1989) bu konuyu tekrar gündeme getirmiş, kadınların her türlü şiddetten korunmasının üye devletlerin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir (Erbay, 2019, s. 9). Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin ortadan kaldırılamaması, daha spesifik bir önlemi dolayısıyla yeni bir mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Bu süreci Moroğlu şöyle ifade eder:

> Bu eksikliğin giderilmesi için küresel kadın hareketi bir on yıl daha mücadele vermek zorunda kalmış ve nihayet 1992'de CEDAW Komitesi 19 nolu Genel Tavsiye kararıyla kadınlara yönelik şiddet 'kadınlara karşı ayrımcılık' olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan BM Kadının Statüsü Komitesinin Ocak 1992 tarihli 11. Oturumunda düzenlenen 19 sayılı Genel Tavsiyeler önem taşımaktadır, kararda: "Cinsiyete dayalı şiddet, kadının,

[4] https://time.com/5310256/90s-gender-equality-progress / Erişim Tarihi:13.06.2020

> kadın erkek eşitliğine dayanan haklarını ve özgürlüğünü zedeleyen bir ayrım biçimidir. Üye devletlere, aile içi şiddete ve her türlü cinsel istismara, tacize, tecavüze karşı tüm kadınları koruyacak yasaları çıkarmaya; taraf devletlerin, kadınlara karşı şiddetin sürdürülmesine neden olan davranışların, örf ve adetlerin ve uygulamaların niteliği ve yaygınlığı ile bunların sonucu olan şiddet türlerini Komiteye verdikleri Ülke Raporlarında belirtmeyi tavsiye eder" denilmiştir. CEDAW Komitesinin 19 nolu Genel Tavsiyesi kadınlara yönelik şiddeti "kadınlara kadın oldukları için yöneltilen ve / veya kadınları orantısız olarak etkileyen şiddet" olarak tanımlar. Daha sonra bu tanım, 1993 yılında Viyana'da toplanan BM İnsan Hakları Konferansında, kadınlara yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olarak 'resmi' nitelikli uluslararası mutabakat belgelerine girmesine temel oluşturmuştur. Aynı yıl BM Genel Kurulunda Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge (20 Aralık 1993) kabul edilmiştir. Bu Bildirgede kadınlara yönelik şiddet konusunda devletlerin "özen yükümlülüğü" (due diligence) ile hareket etmesi vurgulanmıştır (Moroğlu, 2016, s. 9).

1993 yılında Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı, gündemi ve sonuçları bakımından uluslararası kadın hareketini etkileyen önemli gelişmelerden biridir. Konferansta kadınların maruz kaldığı insan hakkı ihlalleri ve şiddet olayları ele alınmış, bu problemler karşısında alınabilecek tedbirler ve çözüm önerileri tartışmaya açılmıştır. Ayrıca konferansın sonunda kabul edilen Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı'yla kadın hakları, ilk kez resmi bir belgede insan hakları olarak tanımlanmış bu hakların korunması konusunda atılacak somut adımlar belirlenmiştir. İki yıl sonra 1995'te kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Programı, toplumsal cinsiyetin ana-akımlaştırılması stratejisinin işlerlik kazanması bakımından oldukça önemlidir. Cinsiyet eşitliği perspektifinin toplumsal yaşamın tüm süreçlerine dâhil edilmesini taahhüt eden üye ülkeler, dünyanın her yerindeki kadınlar için eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerini ileriye taşıma noktasında ulusal bir eylem planı hazırlamayı da kabul etmişlerdir. Ayrıca kadınların siyasal alandaki varlığının güçlendirilmesi ile karar alma mekanizmalarındaki kadın temsilinin arttırılması amacıyla olumlu ayırımcılık politikalarının stratejik bir hedef olarak belirlenmesi Pekin Deklarasyonu ve Eylem Programı'nda ele alınan bir diğer önemli meseledir.

21. yüzyıla gelindiğinde, kadınları ve kadınların insan haklarını koruyan mekanizmalar ile bu konuda alınan önlemler gerçek bir ilerlemeyi temsil etse de değişen koşullar farklı problemleri beraberinde getirmiştir. Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi ile Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı'nda kabul edilen taahhütlerin yerine getirilememiş olması yeni bir eylem planını tekrar gündeme getirmiştir:

> Kadınlara yönelik şiddetle ilgili bugüne kadar gerek uluslararası gerekse bölgesel pek çok çalışma yürütülmüş, belirli ilkeler ortaya konulmuş ve uygulamaya dair belirli adımlar atılmışsa da İstanbul Sözleşmesi'ne kadar alınan bu önlemler -uluslararası raporlar da göz önünde bulundurulduğunda- maalesef yetersiz kalmıştır. Bu sebeple kadına yönelik şiddete ve aile içi şiddete özgülenmiş, daha ayrıntılı ve koruma düzeyi açısından daha üst düzeyde yer alan bir belgeye ihtiyaç duyulmuştur (Parlak Börü, 2017, s. 54-55).

Kadınları her türlü şiddete karşı korumayı, kadına karşı şiddet ile aile içi şiddeti önlemeyi, kovuşturmayı ve ortadan kaldırmayı; şiddet mağduruna ve failine karşı destek politikaları oluşturmayı amaçlayan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), 1 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılarak 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir[5]. Uluslararası hukukta kadına karşı şiddetin, kadın erkek eşitsizliğinin ve kadınlara karşı yapılan ayırımcılığın sonuçları olduğuna vurgu yapan ilk sözleşme olan İstanbul Sözleşmesi, kadınlara yönelik şiddeti bir insan hakkı ihlali ve bir ayırımcılık türü olarak kabul eder. İstanbul Sözleşmesi ile devletlere önleme, koruma, yargılama ve bütüncül politikalar konularında sorumluklar yüklenerek kadınlara yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin, işbirliği içinde üstesinden gelinmesi hedeflenmiştir[6]. Türkiye, bu sözleşmeyi 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalamış; 14 Mart 2012 tarihinde onaylamış ve 1 Ağustos 2014'te yürürlüğe koymuştur.

Tarihi insanlık tarihi kadar eski olan ve ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde küresel bir problem olarak ele alınıp, uluslararası kamuoyunun bir gündemi haline getirilen kadınların insan hakları sorunu, ne yazık ki bugün de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. CEDAW başta olmak üzere kadınların insan haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmeler ile alınan yasal tedbirler, kadınların insan haklarına karşı küresel ve toplumsal bir bilincin oluşturulmasında etkili olsa da ortaya çıkan problemlerin salt hukuk kuralları ile çözülemeyeceği bugün yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Alınan yasal tedbirler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki engelleri bir süreliğine ortadan kaldırmakta ancak değişen koşullar ve sosyo-kültürel dönüşümler yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda kişilerin eylemlerini etik davranış ilkeleri belirlemedikçe, yalnızca hukuki

[5] https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/uluslararasi-antlasmalar/avrupa-konseyi-anlasmalar-serisi-no210.pdf / Erişim Tarihi: 20.05.2020

[6] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/news/none-istanbul-sozlesmesi-bilgi-brosuru / Erişim Tarihi: 20.05.2020

yaptırımlarla insan özelinde kadınların insan haklarını koruyabilmek oldukça zor görünüyor.

2.2.Kadınların İnsan Haklarının Koşulu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

1970'lerle birlikte hem feministlerin hem de insan hakları savunucularının gerçekleşmesi için yoğun çaba sarf ettikleri bir hedef olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitliği, en genel tanımıyla kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve hukuki anlamda eşit muamele görmeleri ile aynı hak, özgürlük ve olanaklara sahip olmalarıdır. Kişilerin sahip oldukları cinsiyet farklılığından bağımsız olarak bütün insanların etik ve siyasi açıdan eşit olduğu fikri üzerinde temellenen bu anlayış 1990'larla birlikte küresel ve ulusal düzeyde ana plan ve politikalarda yer almaya başlamıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının, her alanda ve her düzeyde mevzuatlara, politikalara veya programlara dâhil edilmesi, İngilizce "*Gender Mainstreaming*" olarak ifade edilen ve Türkçe'ye "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana-Akımlaştırılması*" olarak çevrilen yeni bir kavramın ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. İlk kez 1985 yılında Nairobi'de düzenlenen III. Dünya Kadın Konferansı'nda tanıtılan bu kavram, 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilen BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ile küresel bir kalkınma hedefi olarak belirlenmiştir[7]. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana-Akımlaştırılması stratejisini, Özge Çelik ve Selin Ertürk Atabey şöyle tanımlar:

> Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin bütün ana akım politikaların planlama, yapım ve uygulama süreçlerine dahil edilmesi ve politika döngülerinin her aşamasında toplumsal cinsiyete duyarlı izleme, ölçme ve değerlendirme yapılmasıdır. Ana akımlaştırılma, fırsat eşitliği ve pozitif eylem gibi bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasıdır. Ancak ayırıcı özelliği kadınların mevcut sistemin içerisine daha çok dahil edilmesini veya kadınlara özel politikaların uygulanmasını değil, ana akım politikaların dönüştürülmesini amaçlamasıdır (Çelik & Ertürk Atabey, 2013, s. 151).

Bugün toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına ilişkin tartışmaların çoğunlukla feminist ideoloji ve kadın meseleleri üzerinden ele alındığı görülmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesinin yalnızca kadınları ilgilendiren bir sorun olarak değerlendirilmemesi gerektiğini savunan Şimga, toplumsal cinsiyet eşitliğinin olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişinin türüne has olanaklarını geliştirebilmesinin

[7] https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming / Erişim Tarihi: 22.05.2020

imkânına yönelik bir talep olduğunu belirtir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir insanlık sorunu olduğunu da ifade eden Şimga, tezini şöyle gerekçelendirir:

> İnsanın değerli bir varlık olduğu fikrinde temellenen felsefi-antropolojik anlayış açısından bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına giden yolun başlangıç noktası, insanın onurunun, bir deyişle, cinsiyeti olmadığını kavramaktır. Bunu gerçekten kavramış olmak, hiç şüphesiz, sorunları çözüme ulaştırma çabasında atılacak adımların belirlenmesi için de çok önemlidir. Bu bağlamda eşitlik talebi, olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişinin türüne has olanaklarını geliştirebilmesinin imkânına yönelik bir talep olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, kadına karşı yapılan ayırımcılık ve baskı, esas itibari ile sadece kadınlar için aşılması gereken engeller olarak değil, insanlığı ilgilendiren sorunlar olarak görülmelidir. Küresel bir sorun olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bu açıdan yaklaşılmadığı takdirde eşitsizlikte temel problemin ne olduğunun ve çözüm için neler yapılması gerektiğinin tespit edilmesi de zorlaşır (Şimga, 2018, s. 1-2).

Bugün toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu yalnızca dezavantajlı gruplara ait bir çaba olmaktan çıkıp, toplumsal politikalara dönüşen bir hedef olarak belirlenmiş olsa da kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı sorunlarının hâlâ devam ettiği görülmektedir. İnsan haklarının bu denli gündemde olduğu ve kadınların insan haklarının gittikçe artan önemle vurgulandığı günümüzde ücret eşitsizliği, sınırlı kariyer imkânları, eğitim ve iş gücüne katılımda karşılaşılan zorluklar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerinden yalnızca birkaçıdır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun yayınladığı 2020 Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uçurumu Raporu, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin günümüzdeki boyutlarını gözler önüne seren önemli bir referanstır. Raporda, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında en fazla ilerleme kaydedilen Batı Avrupa'da cinsiyet uçurumunun kapanması için 54 yıl geçmesi ön görülürken, Doğu Asya ve Pasifik'te bu süre 163 yıla kadar çıkmaktadır[8]. Ülkeler arasında insani gelişmeyi kıyaslayabilmek için kullanılan ölçütlerden biri olan bu rapora göre 153 ülke arasında 130. sırada yer alan Türkiye, insan hakları ve kadınların insan hakları konularında olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden de gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmıştır.

Türkiye'de 2019 yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" projesini sonlandırmasının ardından Yüksek Öğretim Kurumu da, toplumsal değerlere ve kabullere mütenasip olmadığı gerekçesiyle "Toplumsal Cinsiyet

[8] http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf / Erişim Tarihi: 07.09.2020

Eşitliği Projesi"nden vazgeçildiğini duyurmuştur[9]. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin, Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın bir koşulu olarak görülüp görülmediği konusunda kamuoyunda derin bir endişe yaratmıştır. Ayrıca Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) çekilmenin bugün siyasi tartışmaya açılmış olması da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımların korunması noktasında kaygı verici bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde nesilden nesile aktarılan ve bugün hâlâ varlığını koruyan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, insanca bir yaşamın ve insanın sahip olduğu değerin karşısında büyük bir tehdit olarak durmaktadır. İnsanın ne olduğunun bilgisi ve etik bakış açısının yoksunluğu kadınların toplumsal yaşamın her alanında erkeklerin gerisinde kalmasına sebep olurken, devletlerin uluslararası taahhüt ve normlara uymak konusunda göstermiş olduğu çekinceler toplumsal cinsiyet eşitsizliği makasının her geçen gün açılmasına sebep olmaktadır. Kadınlara karşı ayırımcılıktaki esas sorunun, kadın ve erkek kimliği taşıyan kişilerin aynı insani potansiyellere haiz varlıklar olduğunun anlaşılamamış olmasından ileri geldiğini savunan Şimga, insanın değerini merkeze koyan çağdaş bir anlayışın benimsenmesi için insan haklarının etik eğitimine özel bir önem verir:

> (…) insanın değerine ve dolayısıyla bu değer üzerine temellenen insan haklarına dair bir eğitim, bir anlamda, "insanlaştırma" eğitimidir de. İnsanın kendi türüne has düşünsel/bilgisel ve etik yeteneklerini geliştirerek kendi dünyası olan dünyada insanca var olmanın olanaklarını sağlayan eğitimdir. Kant'ın "Aydınlanma nedir?" makalesinde söylediği gibi başka hiçbir etkinin boyunduruğuna girmeden ve akla yön vermesine izin vermeden düşünmeyi öğretmektir esas olan. Kişi dünyaya başkalarının ve çeşitli görüşlerin aracılığı ile değil kendi gözleriyle görmek konusunda eğitilmelidir. Mümkün olduğu kadar erken yaşta başlamasında sonsuz fayda olan bu eğitim kişiye o ana kadar doğal olarak öyle olduğunu zannettiği şey ile o şeyi kendi gözleriyle gördüğünde ortaya çıkan aykırılığı ve bildiğini sandığı şeyi esasında bilmediğini ya da Sokrates'in deyimiyle, "neyi bilmediğini" fark ettirecek görüyü kazandırmalıdır. Esas itibariyle felsefenin yöntemlerini kullanan bu eğitim insanın kadını-erkeği olmadığının anlaşılmasının da yoludur (Şimga, 2018, s. 11).

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve Parlamentolar Arası Birlik (IPU) tarafından hazırlanan Politikada Kadın 2020 yılı raporu verileri, kadınların siyasal

[9] https://www.birgun.net/haber/toplumsal-cinsiyet-yok-u-rahatsiz-etti-247477 / Erişim Tarihi: 08.09.2020

yaşama katılımları ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasında doğrudan bir ilişki olduğuna işaret eder. Nitekim kadınların siyasi katılımının yüksek olduğu ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında da başarılı olunduğu görülmektedir[10]. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin siyaset ve karar alma mekanizmaları içinde ana-akımlaştırılması, kadınların siyasal alandaki rollerini güçlendireceğinden toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun diğer alanlardaki çözümüne yönelik politikalarının geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

[10] https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/222188-siyasette-kadin-2020-haritasi-turkiye-122-sirada / Erişim Tarihi: 30.03.2020

BÖLÜM 3. KADINLAR, SİYASAL KATILIM VE KOTA UYGULAMASI

Tarih boyunca kültürel pratikler, siyasi gerekçeler ve hukuki uygulamalar sebebiyle olanaklarını geliştirme imkânından yoksun bırakılan kadınlar, kendilerine biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin içine hapsedilmiş, içinde yaşadıkları hiyerarşik toplumda ikincil bir konuma indirgenmiştir. Toplumsal cinsiyetçi örgütlenmenin bir sonucu olarak özel alanla sınırlandırılan kadınlar ev işleri, temizlik ve annelik rolleriyle tanımlanırken, erkekler ise kamusal alanın tek ve egemen öznesi olarak görülmüşlerdir. Kadınların erkeklerle aynı olanaklara sahip olduğunun bilincinden yoksun bu ayırımcı tutum ve yaklaşımlar, tarihin farklı dönemlerinde inanç sistemleriyle ve değer yargılarıyla eklemlenerek adeta kadının neredeyse başka bir "tür" olduğunu düşündürecek kadar ayırımcı bir boyuta gelmiştir (Şimga, 2018, s. 4). Kuşkusuz bu durum siyasal alanı da yakından etkilemiş, yönetim politikalarının erkek egemen bir formda şekillenmesine sebep olmuştur. Siyaset mekanizmasının erkeklerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda kurgulanmış yapısı da, kadınların siyasal kararlar almaya ehil olmadıkları inancını hâkim kılmıştır.

Kadınların siyasetten dışlanmışlıklarının temelinde toplumsal cinsiyet ayırımcılığına dayalı kamusal alan ve özel alan dikotomisinin yattığını ileri süren Nihal Şirin Pınarcıoğlu, bu ayırımının siyasal alan üzerindeki etkisini şöyle ifade eder:

> Gündelik yaşamın özel ve kamusal alanlara ayrılmasının ve kamusal alanın erkeklerin, özel alanın ise kadınların sorumluluğunda görülmesinin modern toplumların kurucu bir ilkesi olduğu genellikle kabul edilmektedir. Kamusal ve özel alan dikotomisi, modern dönemdeki biçimiyle köklü bir farklılaşma olsa da, aslında politik düşüncenin ortaya çıktığı ve demokrasi kavramsallaştırmalarının yapıldığı antik dönemden itibaren kurulmuştur (…) Kadınların özel alanda konumlandırılışı ve toplumun kendisine yüklediği roller gereği yurttaşlık kategorisine dâhil olmaları da her zaman sorunlu olmuştur. Kadınların siyasal temsil sorunu da temelde, kadınların yurttaşlık tanımlamalarından dışlanmalarıyla başlamaktadır. Geleneksel siyaset teorisyenleri tarafından evrensel ve soyut bir kavram olarak tanımlanan yurttaşlık, cinsiyet açısından yansız değildir ve tümüyle eril bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, kadınların erkeklerle eşit yurttaşlar olmalarında daima sorun yaratmıştır. Tüm dünyada ve Türkiye'de kadınların erkeklerle eşit yurttaşlar olmalarının önündeki engeller toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle halen varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, durumun derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir (Pınarcıoğlu, 2017, s. 13-14).

Kadınlar ve erkekler arasında 18. yüzyıla kadar net çizgilerle belirlenen kamusal-özel

alan ayrımının Endüstri Devrimi'yle birlikte etkisini yitirmesi sosyal, kültürel ve toplumsal bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda pek çok toplumsal olguya yeni içerik kazandıran ve toplumsal ilişkileri yeniden düzenleyen Endüstri Devriminin, düşünsel temelleri Fransız Devrimi'nde atılan feminist harekete de yeni bir yön verdiği söylenebilir (Doğan C. , 2008, s. 32). Endüstri Devrimi'yle birlikte kamusal alanın içinde daha fazla yer almaya başlayan kadınlar, fırsat eşitliği üzerinden hukuksal ve siyasal eşitlik taleplerini süfrajet hareketi olarak da bilinen bir kadın hareketiyle ortaya koymuştur. 1890-1920 yılları arasında pasif direnişler, protestolar ve yürüyüşler düzenlenerek kadınların oy hakkı mücadelesini destekleyen süfrajet hareketi, kadınların siyasete etkin katılımının yalnızca kadınlar için değil, aynı zamanda ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için de bir gereklilik olduğu fikrini savunmuştur. İngiltere, Amerika Birleşik Devleri ve daha pek çok ülkede kadınların siyasi haklarını kazanmasında oldukça etkili olan bu hareket, kadınların genel oy hakkı taleplerinin 20. yüzyılda erkeklerin de tartıştığı konular arasına girmesinde önemli rol oynamıştır (Üste, 2019, s. 6).

20. yüzyılın ortalarına kadar siyasal haklarını erkeklerle eşit bir şekilde kullanamayan kadınlar, ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra genel anlamda seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Dünyada ve Türkiye'de kadınların oy haklarının, büyük ölçüde I. Dünya Savaşı'ndan sonra tanınmasının gerekçesini Berktay şöyle açıklar:

> (…) Bu savaşın "topyekûn" niteliği dolayısıyla cephe gerisini de çok etkilemesi ve böylece kadınların rolünü artırarak kendilerini "kanıtlamaları"nı sağlaması arasında yakın bir ilişki vardır. (Türkiye'de de benzer bir gelişmenin yaşandığı ve kadınların Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki etkinlikleri ile Cumhuriyet döneminde oy hakkına kavuşmaları arasındaki ilişki hatırlanmalıdır.) (Berktay, 2004, s. 8).

Kadınların siyasal haklarını elde etmesinin üzerinden geçen bir asra yakın sürenin sonunda, kadınların siyasal alana katılımlarının ve parlamentodaki temsil oranlarının hâlâ düşük olduğu görülmektedir. Son yıllarda siyasal alandaki eşitsizliklerin telafisine yönelik bazı önemli adımlar atılmış olsa da 2020 yılı itibariyle dünya parlamentolarındaki kadın oranı ortalaması, yalnızca yüzde 24,9'la sınırlı kalmıştır. Türkiye de ise bu oran yüzde 17,3 ile dünya ortalamasının oldukça altındadır. Kişilerin

siyasal haklarının bir insan olanağının gerçekleşmesine yönelik talepler olduğu göz önüne alındığında bu durum, toplumun yarısını temsil eden kadınların insan türüne has olanaklarını geliştirebilmesinin önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme haklarını kazanmalarından bu yana, parlamentoda ve hükümetlerde temsil oranlarının oldukça düşük olduğunu ifade eden Nedret Çağlar, siyasete kadın katılımının artırılmasının kadın sorunlarının çözümü bakımından önemli bir gereklilik olduğunu belirtir (Çağlar, 2011, s. 72). "Siyasette daha çok kadın temsilci olmalıdır" fikrinin üç farklı argüman çerçevesinde tartışıldığını ifade eden Ahu Sumbas ise, "Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma" isimli makalesinde bu argümanları şöyle sıralar:

> Bu argümanlardan ilki, basit bir "adalet ve eşitlik" vurgusuna dayanmaktadır ve siyasal eşitlik (parite) taleplerini dillendirmektedir. Nüfusun büyük bir kısmını (% 49,6) oluşturan kadınların sayısal yokluğunun, gelişmiş ve demokratik bir toplumu sekteye uğratacağına inanmaktadır. Nitekim bu argüman kadınların, geçmişten günümüze karar-alma mekanizmalarında bulunmamış olmasının, adalet ve eşitliğe dair toplumda var olan bir sorundan kaynaklandığını yadsımaz ve var olan eşitsizliklerin kadın-erkek arasında adaletli bir güç ve kaynak dağılımını imkansızlaştığını söyler. (…) İkinci argümansa, demokrasinin farklılıkların ve çeşitliliğin zenginliği ve harmanlanması olduğu düşüncesinden yola çıkmaktadır. Kadınların varlığının, kadınlara ait deneyim ve düşünceleri siyasete taşıyarak yeni bakış açıları ve yöntemlerle demokrasiyi zenginleştireceğini savunmaktadır. Sistematik olarak kamusal alan ve tartışmalardan dışlanmış bir yaşam pratiği içinde olan kadınların, siyasal bir özne haline geldiği görüşünden hareketle kadınlara ait çıkar ve ihtiyaçların de farklılaşması olağandır. Farklı yaşam deneyimleri ve ihtiyaçları olan kadınların, bu farklılıklarını siyasal sürece taşıyabilmesi çıkarların ve seslerin çeşitlenmesi ve demokratik bir yer bulması açısından gereklidir. (…)Üçüncü argümansa, kadınların hak ve çıkarlarının, ancak kadınların sayısal temsiliyle gözetilebileceğini savunmaktadır. Bu argümanın dayandığı temel, temsili demokrasi geleneğinde, kadınların vücutsal temsil sürecinden dışlanmasının niteliksel olarak da temsili yaralamış olduğu tezidir. Parlamentolarda, partilerde, kararalma süreçlerinde sayısal olarak temsil edilmemiş kadınların, görüş ve çıkarlarının da görmezden gelindiği savunusu bu argümanı destekler (Sumbas, 2015, s. 112-113).

2018 yılında Ulusal Demokrasi Enstitüsü (NDI) tarafından yapılan "Neden Siyasette Kadınlar?" isimli araştırma, Çağlar ve Sumbas'ın tezlerini doğrular nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmada kadınların siyasal katılımının yüksek olduğu parlamentoların kadın meselelerine karşı daha duyarlı olduklarının altı çizilirken, kadınların siyasete katılımlarının toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına da olumlu

yönde katkı yaptığı ifade edilir[11].

Kadınların siyasal alana katılımlarının anayasal güvenceyle korunduğu Türkiye'de, kadın parlamenter oranın dünya ve bölge ortalamasının altında kalması, kadınların siyasal yaşama katılımını zorlaştıran bazı faktörlerin varlığına işaret eder. Nitekim kadınların siyasi haklarını kullanabilmelerinin önünde biçimsel bir engel bulunmadığından bu durumun psikolojik, sosyo-ekonomik, ideolojik ve siyasi engellerden ileri geldiği söylenebilir. Bu bağlamda, bugüne dek birçok ülkede kadınların maruz kaldığı görünmez bariyerleri ve engelleri ortadan kaldırmada etkin bir yöntem olarak kullanılan kotalar, bir insan olanağı olan siyasal temsil hakkının Türkiye'de kadınlar ve erkekler arasında dengeli bir şekilde paylaştırılmasına katkı sağlayabilir. "Cam Tavanı Kırmak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası" isimli makalede Ceray Aldemir ve Canan Budak, Türkiye'de kota uygulamasının gerekliliği konusundaki fikirlerini şöyle ifade eder:

> Türkiye'de politika ve dolayısıyla karar alma mekanizmaları, patriarkal yapı elinde şekillenmektedir. Bu nedenle de kadınlar, ülkenin siyasal karar organlarında sembolik bir görünürlükten daha fazlasına ulaşamamaktadır. Temsil mekanizmalarında kadın görünürlüğü sorununun çözümü, siyasal temsilde erkek egemenliğine son verecek yasal düzenlemeler ile mümkün olacaktır. Başka bir ifadeyle, kadınların politikadaki sembolik konumu ancak seçim yasasında yapılacak ilgili değişikle, siyasi partilere katı bir kota zorunluluğu getirilmesi ile aşılabilecektir. Bu doğrultuda, bireylerin siyasete aktif katılımı teşvik edilmeli, aktif katılımının önünde fiziksel ve/ veya toplumsal engeller bulunan bireyler ve dolayısıyla kadınlar için nitelikli bir temsil mekanizmasının geliştirilmesi yoluyla daha demokratik bir toplum yapısı oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, cinsiyet kotası, fırsat eşitliği ilkesinin ve Anayasanın 10. maddesinin bir gereği olarak, kadınların politikaya aktif katılımının önündeki engeller kaldırılıncaya dek uygulanmalıdır. Kadınların ve erkeklerin, ulusal ve yerel meclislerin tüm karar alma seviyelerine eşit katılımlarını sağlamak ve bu eşitliğin sürekliliğini garanti edecek politika ve stratejiler Türkiye'de acilen çözülmesi gereken bir toplumsal sorundur (Aldemir & Budak, 2018, s. 58).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 4. maddesinin 1. paragrafında "geçici özel önlemler" başlığı altında hukuki zemini oluşturulan kotalar, kadınların siyasete katılımının arttırılması bakımından tek başına yeterli bir önlem değildir. Ancak parlamentolarda temsil eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve kadınların karar mekanizmalarına katılımında karşılaşılan engelleri, toplumun kendiliğinden dönüşüm sürecini beklemeksizin hızla ortadan kaldırması

[11] https://www.ndi.org/publications / Erişim Tarihi: 16.08.2020

yönüyle kadınların siyasal alanda güçlendirilmesini sağlayacak etkili bir olumlu ayırımcılık politikasıdır.

3.1.İnsan Hakları Bağlamında Siyasal Katılım

İnsan hakları, insan onurunun korunabilmesi için hayati bir araç olmanın yanında, kişilerin insansal olanaklarını gerçekleştirip geliştirmesinde de anahtar bir kavramdır. Şimga'ya göre kişi, "olanaklarının gerçekleşmesine imkân verildiği ve gerçekleşmeleri engellenmediği takdirde (…) gene sadece insana has olan değer yaratma özelliğini açığa çıkarabilir" (Şimga, 2014, s. 4). Bilim, felsefe, teknoloji, hukuk, edebiyat vb. değerleri üreten insan, ortaya koyduğu bu değerler sayesinde de kendi değerinin farkına varır. Öyleyse felsefi antropolojinin bize işaret ettiği insan olanaklarından, insanı diğer canlılardan ayıran yapısal bir özellik olarak bahsetmek yanlış olmayacaktır. Bu yapısal özelliğin ise tek tek her kişide tanınıp, korunabilmesi yalnızca insan haklarıyla mümkün olabilir.

Kuçuradi, kişiyle ilgilerinde insan haklarının birbirine bağlı olmakla birlikte, talepler yönünden bazı farklılıklar gösterdiğini belirtir. Kuçuradi'ye göre bu taleplerden bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan ilgiliyken, bir kısmı da bu olanakların geliştirilmesi için gerekli olan ön koşullarla ilgilidir. İnsanın olanaklarıyla doğrudan ilgili olan haklar, herkesten insanın değerine dokunmama talebinde bulunur. Diğer kısım haklar ise korunması kişilere doğrudan doğruya bağlı olmayıp hukuksal düzenlemeler ve alınan siyasi kararlara bağlı olan haklardır (Kuçuradi, 2004, s. 90-91). Kuçuradi, devlet tarafından korunan ya da korunması beklenen bu hakların önemine şöyle vurgu yapar:

> Yurttaşlara çizilen sınırlar olan bu tanınan haklar, ülkelerin koşullarına göre, sınırları farklı çizilebilecek haklardır. Bu haklara çizilen sınırların, aracı oldukları hakları koruyup koruyamaması, bu sınırların, bir ülkedeki bütün yurttaşların eşitliği ilkesi — yani o ülkenin koşullarında bütün yurttaşlar için yaratacakları önceden görülebilir sonuçlar— hesaba katılarak çizilip çizilmediklerine bağlıdır (Kuçuradi, 2004, s. 90-91).

Bu bağlamda kişilerin siyasal haklarının da bu hak grubu kapsamında değerlendirilmesi uygun olacaktır. Nitekim kişi, siyasal hakları aracılığıyla siyasi otoritenin yetkilerini kısıtlayarak yasaların belirlenmesine katkıda bulunabilir, bu sayede de içinde yaşadığı toplumda devletin ya da diğer kişilerin baskısından uzak kalarak yaşamını insan

onuruna uygun bir şekilde düzenleyebilir. Dolayısıyla insansal olanaklarının gerçekleşmesinin ön koşulları sağlandığından kişi, yapısal özelliğini ortaya koyarak, bir değer yaratabilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de kişilerin siyasal haklarını bir insan hakkı olarak tanımlamış, taraf devletlere bu hakları koruma, gerçekleştirme ve geliştirme sorumluluğu yüklemiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21. maddesinde bir insan hakkı olarak siyasal haklar, şöyle düzenlenir:

> 1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
>
> 2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.
>
> 3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir[12].

Siyasal haklar, o ülkede yaşayan yurttaşlara doğrudan veya dolaylı olarak yönetime katılma yetkisi veren haklardır. Vatandaşlık hakkı, dilekçe hakkı, siyasi parti kurma, siyasi partilere üye olabilme ile seçme ve seçilme hakkı, siyasal haklardan yalnızca birkaçıdır. Kuçuradi'nin de ifade ettiği gibi bu hakların sınırları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de özünde aracı oldukları hakların korunup geliştirilmesine katkıda bulunurlar.

Siyasal katılım ise, kişilerin sahip olduğu siyasal haklar aracılığıyla kendisini ya da toplumu ilgilendiren karar alma süreçlerine dâhil olmalarıdır. Nevzat Güldiken'e göre siyasal katılım, toplumsal yaşamda aktif eyleyen yani yurttaş olgusu temelinde anlam kazanan bir kavramdır. Güldiken, *Toplumbilimsel Boyutuyla Siyasal Katılım* isimli kitabında bu kavramı şöyle ele alır:

> Daha geniş bir ifadeyle siyasal katılım, gerek yerel gerekse genel siyasal etkinliklerle yurttaşların farklı biçimlerde hükümet ve siyasal iktidarlar üzerinde baskı oluşturması ve de doğrudan siyasal sürece katılarak etki yaratmaya çalışmaları olarak tanımlanabilir (Güldiken, 1996, s. 31).

Semra Gökçimen ise siyasal katılımı, "bireyin sistemle kurmuş olduğu ilgi ilişkileri" olarak tanımlar. Gökçimen ayrıca, siyasal katılımın dar bir alanla sınırlandırılmayıp, "siyasal olayları izlemek ve bilgi edinmekten, siyasal eylemlerde bulunmaya, oy vermeye, adaylığa ve siyasal karar mekanizmalarında yer almaya kadar uzanan değişik

[12] https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights / Erişim Tarihi: 20.08.2020

biçim ve boyutlarda" gerçekleşmesi gerektiğini belirtir (Gökçimen, 2008, s. 7).

Abdullah Aydın, demokratik rejimlerin varlık sebebini "her bir bireyin yaşadıkları ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmesi" ülküsüne dayandırır (Aydın, 2019, s. 2120). Aynı zamanda temsili demokrasilerin de olmazsa olmaz şartı olan bu yaklaşım, günümüz siyasi iktidarlarının meşruiyet kaynağı olarak görülmeye devam etmektedir. Fakat demokrasi ve insan hakları kavramıyla doğrudan ilgili olan siyasal katılımın her tek kişi de gerçekleştirilemiyor olması, siyasal haklardan yararlanma ve bu hakları kullanma yönünden kişiler arası bir eşitsizlik ilişkini ortaya çıkarmaktadır. Siyaseti ve siyasal alanı bir "erkek kulübü" olarak tanımlayan Çakır'a göre kişiler, erkeklerin egemen, kadınların ise onlara bağımlı oldukları bir siyasal düzenin içinde yaşarlar (Çakır S. , 2019, s. 395). Dolayısıyla bu durum, kadınların siyasal haklardan erkeklerle eşit ölçüde yararlanamamalarına sebep olur.

Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme'nin, kadınların hak eşitliği ilkesini siyasal haklar bakımından tamamlamak amacı taşımasına rağmen bu kuralın yaşama geçirilemediği belirten Aysel Çelikel, bu sorun temelinde siyasal haklar ile kadınların insan hakları arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

> Cinslerarası eşitlik ilkesi hemen bütün demokratik Anayasalarda şu ya da bu biçimde ifadesini bulduğu halde, bu kuralın yaşama geçirilemediği özellikle siyasal yaşama eşit olarak katılma ve seçilme olgusunun kadınlar için bir hayalden ibaret olduğu açıkça görülmektedir. Günümüzde hak ve özgürlüklerin kullanılmasındaki kapsam ve ölçütler demokrasinin belirgin özelliğini oluşturuyor. Hak ve özgürlükler rejiminin belkemiği siyasal haklardır diyebiliriz. Çünkü siyasal hakları kullanma olanağına kavuşmamış bireyin, diğer insan hakları olarak açıklayabileceğimiz medeni, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanabilmesi doğal olarak eksik kalacaktır (Çelikel, 1994, s. 45).

Yasalar önünde varolan eşitlik ilkesinin bazen bilinçli, bazen bilinçsiz, zaman zaman siyasal iktidarların amaç ve çıkarları doğrultusunda yok sayılması; kuşkusuz, kadınların yalnızca siyasal yaşama katılımını olumsuz etkilemez. Siyasal hakların kişilerin insansal olanaklarını gerçekleştirebilmesinin ve geliştirebilmesinin bir koşulu olduğu bilinciyle hareket edilmediği sürece, hayatın diğer alanlarında da kadınların çıkarlarını koruyabilmeleri, erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olabilmeleri mümkün olmayacaktır.

Türkiye özelinde bakıldığında, toplumsal yaşama hâkim olan ataerkil yapının

siyasal süreçlerde de etkili olduğu görülmektedir. Kadınlar siyasette, siyasal partilerde ve hükümet organlarında eksik temsil edilirken, siyasal alana katılımlarının çoğunlukla seçimlerde oy kullanmakla sınırlı kaldığı görülür. Bunun yanında siyasette kadın sorununa ve temsiline gereken önemin verilmemesi, kadın hareketinin siyasal alandaki etkisini de azaltmıştır (Çağlar, 2011, s. 67). Bu bakımdan Türkiye'de, kadınların siyasal alanda güçlendirilmesi ve temsil eşitsizliği sorununun giderilmesine yönelik destek politikaları ile hukuksal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu açıktır.

3.2.Türkiye'de Kadınların Siyasal Katılımının Tarihsel Süreci

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli siyasi sonuçlarından biri de, Orta ve Doğu Avrupa siyasi haritasını yeniden şekillendirmiş olmasıdır. Savaşın sona ermesiyle büyük imparatorluklar parçalanmış, yerlerini farklı siyasi ideolojiler ve rejimler üzerinde temellenen yeni ulus devletler almıştır. Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya'nın kaybettiği topraklarda Polonya, Letonya, Çekoslovakya, Macaristan, Estonya gibi birçok yeni devlet ortaya çıkarken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu toprakları üzerinde ulus egemenliğine dayanan laik, demokratik bir cumhuriyet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Bugün Türkiye'nin tarihsel, siyasal ve kültürel özellikleri bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olup olmadığına dair tartışmalar hâlâ sürmektedir. Buna karşın cumhuriyet dönemi reformlarının önemli bir kısmının düşünsel ve kuramsal temellerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde atıldığı konusunda fikir birliğine varıldığı söylenebilir. Bu bağlamda siyasi haklarını cumhuriyetin ilanından sonra kazanan Türk kadınının adım adım gelişen siyasal hak mücadelesini cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak incelemek, bugün gelinen noktayı daha sağlıklı değerlendirebilmek bakımından yararlı olacaktır.

Toplumsal, siyasi ve idari örgütlenmesi yönüyle 19. yüzyıla kadar geleneksel özelliklerini sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki siyasi, teknolojik, ekonomik ve fikri değişim karşısında yetersiz kalması, köklü bir yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Devletin yönetim yapısındaki bozulmanın önüne geçmek ve gerilemeyi durdurmak için III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde bazı önemli reformlar gerçekleştirilmiş, Batı'daki gelişmeler takip edilerek askeri ve ekonomik

alanlarda yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Devlet yapısının ötesinde kültürel hayat, edebiyat, basın ve eğitim alanlarında önemli değişimlerin ise Tanzimat Dönemi ile birlikte ortaya çıktığı görülür. 1839 yılında Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanıyla başlayan ve Meşrutiyet'in ilânıyla sona erdiği kabul edilen Tanzimat Dönemi, Osmanlı devlet ve toplum yapısı üzerinde derin izler bırakmıştır (Çakır C. , 2004, s. 10). Ejder Okumuş'a göre bu dönem günümüz Türkiye'sinin, laik siyasal kimliğinin oluşmasında ve geleneksel Osmanlı siyasal kimliğinden kurtulmasında kritik bir eşik olarak kabul edilmelidir (Okumuş, 2005, s. 11).

Tanzimat Dönemi'nde meydana gelen toplumsal dönüşüm kuşkusuz kadınlar üzerinde de etkili olmuştur. Ülkü Koçak'a göre Tanzimat Dönemi, "gerek sosyal ve siyasal gerekse edebiyat ve basın-yayın organları aracılığı ile kadının statüsünün ciddi anlamda görüşüldüğü, tartışıldığı ve mücadele verildiği bir dönem olması dolayısıyla önemli bir dönüm noktasıdır" (Koçak, 2020, s. 487). Tanzimat Dönemi'nin Osmanlı aydın kadınını ortaya çıkardığını belirten Sabiha Doğan ise, bu entelektüel birikimin kadın mücadelesini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşıdığını ifade eder. Doğan ayrıca, Tanzimat sonrası yaşanan sosyo-kültürel değişimin aile içindeki erkek egemen yapıyı zayıflattığını, kadınların ise özgürlük alanlarını genişlettiğini belirtir (Doğan S. , 2017). Tanzimat Döneminden I. Meşrutiyete kadar olan süreçte meydana gelen sosyo-kültürel değişim Osmanlı kadınının toplumsal rollerine de yansımış, kızlara ilk kez bu dönemde mesleki eğitim verilmeye başlanarak Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi ve Kız Öğretmen Okulu gibi eğitim kurumlarıyla kızların bilgi ve becerilerinin arttırılması hedeflenmiştir (Kurnaz, 1991, s. 18).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla devam eden modernleşme sürecinin I. Meşrutiyet dönemi ile anayasal bir yönetim yapısına kavuştuğu görülür. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk ve tek anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilerek ilk kez meclis oluşturulmuş ve her 50.000 erkeğe bir mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır (Yürüt, 2017, s. 392). 1876 yılına kadar mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı'da meşruti monarşiye geçilmesiyle beraber, yönetime katılma hakkı ilk defa siyasal bir hak olarak tanınmıştır. Ancak bu hakkın kapsamının yalnızca erkeklerle sınırlandırıldığı görülür.

Yine bu dönemde toplumsal konularda kadınların bilinçlendirilmesini amaçlayan pek çok dergi ve mecmua da yayımlanmaya başlanmıştır (Avcı, 2016, s. 230). Bunların içinde başyazarı ve yazı kadrosunun çoğunluğunu kadınların oluşturduğu "Hanımlara Mahsus Gazete; Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar Hanım gibi dönemin aydın kadınlarının, Osmanlı'da kadınların toplumsal konumlarını sorgulayan eserlerine yer vermesi bakımından önemli bir görev üstlendiği görülür (Kurnaz, 1991, s. 379).

Osmanlı toplumunda Tanzimat yıllarından I. Meşrutiyete kadar olan dönemde meydana gelen batılılaşmanın yarattığı birikim, II. Meşrutiyet'le birlikte kadın hareketinin çapına ve niteliğine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Müşerref Avcı, II. Meşrutiyet döneminin Osmanlı kadınları üzerindeki etkisini şöyle açıklar:

> (…) Osmanlı Devleti'nde kadın devrimi asıl II. Meşrutiyet'le birlikte başlamıştır. (…) II. Meşrutiyet döneminden başlayarak kadınlar her alanda giderek daha fazla hak istemeye başlamışlar ve özellikle de kadın-erkek eşitliğini savunmuşlardır. Bu dönemin kadın ve erkek aydınlarının en önemli isteği, kadının da erkekler gibi eğitim hakkından yararlanması olmuş ve II. Meşrutiyet'ten sonra kadınlara tanınan eğitim hakkının sınırları daha da genişletilmiştir (Avcı, 2016, s. 231)

Osmanlı Kadın Hareketi isimli kitabında Çakır, II. Meşrutiyet döneminin kadınlar üzerinde meydana getirdiği değişimden ise şöyle söz eder:

> Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük edecek yapısal değişimler, özellikle II. Meşrutiyet döneminde gündeme getirilmiş; Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma, merkezileşme, laikleşme, özgürleşme sürecine girmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyicidir. Eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal yaşam her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemek mümkündür. Osmanlı kadının konumu, modernleşmeye paralel olarak değişmeye başlayacaktır (Çakır S. , 2016, s. 59).

04.12.2003 tarihinde TBMM'de yaptığı gündem dışı konuşmada, Türk kadının bugün sahip olduğu siyasal haklarının kazanılmasında II. Meşrutiyet döneminin önemine vurgu yapan Nükhet Hotar şöyle der:

> Türk kadınının kamu alanına çıkışının cumhuriyetle başlamadığını kabullenmek gerekiyor. Yani, kadınlar, aniden, bir yasayla yurttaş olmadılar. Birinci Meşrutiyetle başlayan, İkinci Meşrutiyetle büyük bir ivme kazanan kadınların siyasal hak mücadelesi, kadın hareketini cumhuriyete taşıdı (Hotar, 2003, s. 8).

Nilüfer Özcan Demir'e göre II. Meşrutiyet dönemi, "diğer dönüşümlerin yanı sıra

Osmanlı feminizminin de düşünsel anlamda ilk defa oluştuğu ve harekete dönüştüğü bir dönem"dir. (Özcan Demir, 1999, s. 109). Zira bu dönemde kadınlar fikir, eğitim, kültür, siyasi, iktisadi ve mesleki cemiyetler kurmuş, bu cemiyetler vasıtasıyla seslerini yükseltmiş, az da olsa siyasetle ilgilenmeye başlamışlardır (Kaplan, 1998, s. 38-44). Özgürlük sorununun tüm yönleriyle incelendiği, tartışıldığı ve çözüm arandığı bu dönemde kadınlar tarafından 40'a yakın gazete ve dergi çıkarılmıştır. Bu dergilerden Demet Dergisi, ilk kez siyasi konulara değinerek siyasi içerikli makalelere yer vermiştir (Gökçimen, 2008, s. 13).

II. Meşrutiyet, Osmanlı'da kadınların örgütlü hale gelmesini sağlayan derneklerin kurulması bakımından da önemli bir dönemdir. Kurulan dernekler çeşitli yayınlarla ve yapılan konferanslarla toplumsal bir kadın hareketi oluşturmaya çalışmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından açılan kadınlar şubesi ve dernekler aracılığıyla kadınlar ilk kez parti politikalarına dâhil edilmiştir. Emine Semiye'nin Selanik'te kurduğu "Şevkat-i Nisvan" ve yine Selanik'te 1908'de kurulan " Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi" gibi dernekler, yardım derneği olarak kurulmalarına rağmen kadınlarının iş hayatına katılması, kılık kıyafetlerinin düzeltilmesi gibi çeşitli alanlarda da önemli hizmetler vermiştir (Karaca, 2011, s. 128). İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından açılan "Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti" ile "Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti" gibi dernekler ise yoksulluk içinde bulunanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetler yürütmüştür (Gökçimen, 2008, s. 15).

Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin açılmasından kısa bir süre önce "Vakit Gazetesi" tarafından düzenlenen bir anket, Osmanlı'da ilk kez kadınların seçme ve seçilme hakkını gündeme getirmiştir. "Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?" sorusu üzerinden toplumun farklı kesimlerinin görüşlerinin alındığı ankette, özellikle eğitimli kadınların seçim hakkı konusunda bilinçli ve kararlı bir tavır takındıkları görülür (Tuna, 2016, s. 24-25). Kanun-i Esasi'ye göre kadınların seçme ve seçilme hakkı olmamasına rağmen bazı oy pusulalarına Halide Edip Hanım'ın isminin yazılması, bazı erkek aydınların bu dönemde kadınların seçme ve seçilme hakkını desteklediklerini gösterir (Metintaş, 2018, s. 80).

Türk kadınının toplumsal statüsünü etkileyen diğer bir önemli gelişme de Milli

Mücadele Dönemi'dir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayan ve 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanına kadar süren bu dönem, Türk İstiklâl Harbi'nin topyekûn özelliği sebebiyle kadınların toplumsal rollerini de etkilemiştir. Bu dönemde kadınlar yeni dernek ve cemiyetler açmış, binlerce kişinin katıldığı mitingler düzenleyerek milli mücadele şuurunun uyandırılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu bağlamda Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'daki işgallere karşı kadınların seslerini duyurmak amacıyla düzenledikleri Kastamonu Mitingi, ilk Türk kadın mitingi olarak tarihe geçmesinin yanı sıra kadınların bu tür bir faaliyete katılmakla gösterdikleri azim ve kararlılık yönünden de dikkate değer bir gelişmedir (Eski, 1993, s. 662). Vasif Mammadov, Milli Mücadele Dönemi'nde birçok yerde kurulan ve cemiyet faaliyetleri yürüten kadın derneklerinin önemini şöyle ifade eder:

> Bu dönemde kadın dernekleri, Türk kadınının vatanın kurtarılması için faaliyet gösterdiği merkezler durumundaydı. Bu dernekler vatanın kurtarılması için yardım toplama ve geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Asri Kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Kadın Kolları, özellikle askere giyecek ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır. Bu dönemin en önemli cemiyeti Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'dir. 5 Kasım 1919'da Sivas'ta kurulan cemiyet İstanbul Hükümeti'ne ve itilaf devletleri temsilcilerine işgali protesto eden telgraf çekmişler ve Türk kadınının bizzat mücadeleye katılmasını sağlamışlardır (Mammadov, 2019, s. 662).

Milli Mücadele Dönemi'nin ardından kadınların siyasal hak mücadelelerinin de kaldığı yerden devam ettiği görülür. Sosyal, iktisadi ve siyasi alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olmanın gerekliliğine inanan kadınlar, Nezihe Muhittin ve bir grup aydın kadın öncülüğünde 1923 yılında "Kadınlar Halk Fırkası"nı kurarak ilk kapsamlı siyasi girişimi gerçekleştirmiştir. Yayımladıkları parti programında kitlesel ve programlı bir hareketle kadınların önce sosyal ve siyasal açıdan bilinçlendirilmesinin, ardından da seçme ve seçilme hakkını elde etmek için mücadele edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Metintaş, 2018, s. 81). Ancak ilgili valilik "1909 tarihli seçim kanuna göre kadınların siyasi temsilinin mümkün olmadığı" gerekçesiyle partiye faaliyet izni vermemiş, bunun üzerine parti kendini feshederek Kadınlar Halk Fırkası'nın devamı niteliğinde olan "Türk Kadınlar Birliği Derneği" adı altında siyasi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Erzene Bürgin, 2015, s. 9).

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından büyük bir toplumsal dönüşüm süreci ortaya çıkmış: "Yeni değerler etrafında yeni bir toplumsal düzen kurma hedefi

doğrultusunda kılık kıyafetten yeme içme alışkanlıklarına, hitap şekillerinden alfabeye kadar gündelik hayatın pek çok rutini değişmiştir" (Yılmaz, 2019, s. 231). Bu büyük dönüşüm projesi kadınların seçme ve seçilme hakkını yeniden gündeme getirmiş, kadınlara siyasi haklar tanınmasının gerekliliği 1923 yılında TBMM'de Milletvekili Seçimi Kanunu görüşülürken ilk defa tartışmaya açılmıştır (Konan, 2011, s. 166). Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey, 30 yaşını dolduran her kadın ve erkeğin milletvekili seçilebilmesi gerektiğine dair bir teklifte bulunmuş fakat bu teklif meclis çoğunluğu tarafından kabul edilmemiştir (Özer, 2013, s. 137). Batılı esaslara dayanan bir devlet ve toplum yaratma hedefiyle köklü reformların gerçekleştirildiği cumhuriyetin ilk yıllarında, siyasi otoritenin kadınların siyasal haklarına karşı mesafeli bir politika izlemiş olmasının nedenini Saime Yüceer şöyle açıklar:

> Türk Devriminin amacı olan çağdaş toplum ve çağdaş devlet yaratmanın temel belirleyicilerinden birisi, kadınların siyasal sürece de katılmalarını sağlamaktı. Ancak bunun, devrimin kendi seyri içinde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Kadınla ilgili olarak tüm alanlarda yapılacak devrimler, sıraya konulmuştu ve tutarlı bir seyir izlemekteydi. Mustafa Kemal'in kadın hakları konusuna bakışını, çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda izleyebiliyoruz. Ayrıca kadın hakları savunucusu Latife Hanımla evlenmiş olması da göz ardı edilmeyecek bir duruşu ifade eder (Yüceer, 2008, s. 143).

1926 yılına gelindiğinde, İsviçreli hukuk profesörü Eugen Huber tarafından hazırlanan İsviçre Medenî Kanunu'nun tercüme edilerek Türk Medenî Kanunu olarak kabul edilmesi, kadınların aile ve toplum hayatındaki rollerini güçlendirmiştir. Türk Medenî Kanunu'nun 8'inci maddesiyle kadınların hak ehliyetleri güvence altına alınmış, bu durum kadınların siyasal hak mücadelelerini hukuki bir zemine taşımalarına olanak sağlamıştır. Medenî Kanun'un kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik hükümleri Türk kadınına siyasal haklar verilmesi konusunu yeniden gündeme getirmiş, nitekim 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediye Kanunu'yla kadınların belediye seçimlerine katılmasının önündeki engel ortadan kalkmıştır. 1933 yılında Köy Kanununun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişikliklerle de kadınların muhtar ve ihtiyar heyeti gibi görevlere seçilebilmesinin önü açılmıştır (Konan, 2011, s. 167). Belediye Kanunu'nun kabulünden sonra kadınların parti üyelikleri için başvuruları artmış, yapılan ilk yerel seçimlerde kadın adaylar belediye meclislerine seçilmeye başlamışlardır.

Birinci dalga kadın hareketinin de temel hedefi olan "de jure" eşitliğin yerel düzeyde sağlanmış olması, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip

olmasının da önünü açmıştır. Kadınlar, gösteri ve yürüyüşler düzenleyerek genel seçimlerde aday olma ve oy kullanma hakkı için mücadelelerini sürdürmüş, konferanslar tertip ederek yurttaşların bilinçlendirilmesini sağlamışlardır (Yüceer, 2008, s. 143). Çağdaş ve modern bir devlet yaratmanın ön şartının, kadınların erkeklerle eşit siyasal haklardan yararlanmaları gerekliliğine inanan Mustafa Kemal Atatürk, kadınların bu taleplerini memnuniyetle karşılamış Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun yalnızca erkeklere seçme ve seçilme hakkı tanıyan 10. ve 11. maddelerinin değiştirilmesi talimatını vermiştir. Bunun üzerinde Başbakan İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin imzasıyla Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddeleri değiştirilerek, 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde 17 kadın aday milletvekili seçilmiş ve böylece Türk siyasi tarihinde bir ilk gerçekleştirilmiştir. Türk kadınının siyasal haklarını kazanmasında büyük yararlılık gösteren Türk Kadınlar Birliği ise 1935 yılında derneğin amacını gerçekleştirdiği gerekçesiyle kendini feshederek faaliyetlerini sonlandırmıştır.

3.3.Kadınların Siyasal Katılımında Kota Uygulaması

Kadınların siyasal süreçlere katılımı ve parlamentolardaki temsil oranları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de kadınların siyasete etkin katılımının gerekliliği konusunda küresel bir uzlaşının sağlandığı görülür. Nitekim Nairobi ve Pekin konferanslarının ardından kabul edilen yapısal reformların da etkisiyle 1995 yılında dünya genelinde yüzde 11,3 olan kadın parlamenter oranı ortalaması, son 25 yılda iki kat artış göstererek yüzde 24,9 seviyesine kadar yükselmiştir[13].

Ne var ki kadınların siyasi karar alma süreçlerine katılımı konusunda görülen artışa rağmen bugün dünyanın birçok ülkesinde kadınların siyasal alanda etkin temsili için gerekli olan yüzde 30 temsilci oranına ulaşılamadığı görülür. Kritik eşik olarak da tanımlanan bu oran, kadınların siyasette anlamlı bir etki sahibi olabilmeleri ve azınlıkların çoğunluk içinde varlığını etkin şekilde sürdürebilmeleri için gerekli nicel temsil oranını ifade eder. Günümüzde kadınların siyasi karar alma süreçlerine

[13] https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-07/women-in-parliament-20-years-in-review / Erişim Tarihi: 24.08.2020

katılımında Kuzey Avrupa ülkeleri, yüzde 30 kadın temsilci oranının üzerinde bir ortalamaya sahipken, Pasifik ve Arap ülkelerinde bu oranın yüzde 20'nin altında kaldığı görülür.

Kadınların siyasette eksik temsiline neden olan faktörler çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan Nadezhda Shvedova, siyasete girmek isteyen kadınların çoğunlukla siyasi, sosyo-ekonomik ve psikolojik engeller sebebiyle karar alma organlarının dışında bırakıldıklarını belirtir (Shvedova, 2005, s. 34-49). Sumbas ise bu engellerin ortaya çıkmasında en önemli sebebinin özel-kamusal alan ayrımı olduğuna dair büyük bir uzlaşının mevcudiyetinden söz eder (Sumbas, 2015, s. 109). Tüm bunların yanında yukarıda ifade edilen gerekçelere de bağlı olarak ataerkillik ve erkek egemenliği üzerine kurgulanan siyaset mekanizmasının, kendi içinde yavaş dönüşen yapısı ve siyasal alan içinde eril hegemonyayı hâkim kılma arzusu, kadınların nitel ve nicel yönden parlamentolarda eksik temsiline neden olan bir başka faktör olarak karşımıza çıkar.

Kadınların siyasette eksik temsili sorununun giderilememesi ve dünyanın birçok ülkesinde kadınların siyasal hayata katılımında karşı karşıya kaldığı zorluklar, doğrudan kamu müdahalesi ve kamu sorumluluğu çerçevesinde bazı olumlu ayırımcılık politikalarını gündeme getirmiştir. Kuşkusuz kota uygulaması bu olumlu ayırımcılık politikalarından ilk akla gelenidir.

Çiçek Göçkün Bayramoğlu'ya göre kota uygulaması, esas itibari ile "toplum içerisinde dezavantajlı olduğuna inanılan grupların siyasi temsil oranlarını artırabilmek ve bulundukları toplum içerisindeki gerçek demografik oranlara yaklaştırabilmek için ilgili grup mensuplarının desteklenmesiyle temsiliyete ulaşmalarını kolaylaştıran" geçici bir özel önlem politikasıdır[14]. Siyasi literatüre 1930'larla birlikte giren ve 1980'lerin sonlarından itibaren daha sık gündeme gelen kotalar, eşitlikçi demokrasiye ulaşılması için geliştirilmiş ve etkisi kanıtlanmış bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Kadınların siyasal alan içindeki eksik temsiline yönelik siyasi, sosyo-ekonomik ve psikolojik engelleri ortadan kaldırmada bu güne dek birçok ülkede kullanılan kotalar, günümüzde

[14] http://www.yeniduzen.com/yil-2016-cinsiyet-kotasi-nedir-ne-degildir-83351h.htm / Erişim Tarihi: 20.07.2020

81 ülkede uygulanmaya devam etmektedir (Ünal Erzen, 2019, s. 27).

Bugün Dünya çapında çok çeşitli kota uygulamalarının benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bu çerçevede sabit kota, oranlı kota ve boş koltuk kotası sık kullanılan yöntemler olmakla birlikte, fermuar listesi kotası ve seçim çevresi kotası da uygulanan diğer yöntemlerden bazılarıdır (Sitembölükbaşı, 2007, s. 15). Sabit kota uygulaması, adaylar arasında cinsiyet dengesinin sağlanması bakımından dezavantajlı gruplara belli oranda kontenjan tahsis edilmesi anlamına gelirken, oranlı kota uygulaması ise genellikle siyasi partilerin kendi iç tüzüklerince toplam üye sayısı içinden eksik temsil edilen cinse belirli bir oranda temsil edilme güvencesi sunulmasıdır (Sitembölükbaşı, 2007, s. 16). Sabit ve oranlı kota uygulanan sistemlerde kadınlar tarafından doldurulamayan koltukların boş bırakılması gerekliliğine dayanan boş koltuk kotası da eşitlikçi sistemin amacından uzaklaşmasını önleyen bir diğer yöntem olarak karşımıza çıkar (Sitembölükbaşı, 2007, s. 16).

Temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla uygulanan yöntemlerden biri de "aday listesi" veya "fermuar listesi kotası"dır. Aday listelerinin oluşturulma aşamasında "kadınların birer birer, ikişerli yahut daha başka bir ritmik düzen ile sıralanarak" cinsiyet dengesinin sağlanmasına katkı sunan bu yöntem, kadın adayların seçilecek sıralardan aday gösterilmelerine olanak tanır (Aldemir & Budak, 2018, s. 46). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları isimli makalesinde Şaban Sitembölükbaşı, fermuar listesi kota uygulamasını şöyle açıklar:

> Esas olarak sabit kotaya benzeyen bu sistem, ondan farklı olarak seçim sisteminde sadece kadınların belirli bir oranını gerektirmemekte, aynı zamanda listelerde cinsiyet dengeli bir sıralama şart koşmaktadır. Tahmin edilebileceği gibi listeli sistemlerde uygulanan bu kota, listenin tepelerinde kadın ve erkek adayların dengeli veya orantılı bir şekilde bulunmalarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Örneğin her iki adaydan en az birinin farklı cinsiyetten olması (fermuar liste) veya ilk beş aday içinden en az ikisinin farklı cinsiyetten olması bir koşul olarak ileri sürülebilir. Bu sayede kadın adayların seçilme şansı çok az olan listenin tabanına yerleştirilmeleri engellenmektedir (Sitembölükbaşı, 2007, s. 16).

Kota politikaları üzerine çalışan ve bu alanda önemli eserler ortaya koyan Danimarkalı araştırmacı Drude Dahlerup, kota uygulamasının siyasal alanda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında çok etkili bir yöntem olmasına rağmen cinsiyete duyarlı reformlarla

desteklenmesi halinde gerçek eşitliğinin tesis edilebileceğini belirtir (Dahlerup, 2008, s. 327). Bu çerçevede Emel İlter ve Alper Tolga Bulut da, kota uygulamasının Ruanda, Mozambik ve Güney Afrika ile ABD'nin 12 eyaletinde kadınların siyasal karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini arttırdığını ancak bu olumlu tablonun ortaya çıkmasında eşitlikçi siyasi kültürün de payı olduğuna dikkat çeker (İlter & Bulut, 2020, s. 171).

Aldemir ve Budak, cinsiyet kotası kavramının çoğu zaman kadın kotası kavramı olarak ele alındığını ancak bu iki kavramın özünde birbirinden farklı iki anlamı imlediği görüşünü paylaşır (Aldemir & Budak, 2018, s. 45). Kota uygulamasına eleştirel bir bakış açısı geliştiren kimi akademisyen ve siyasetçiler tarafından da savunulan bu görüşe göre kota uygulaması, ayırımcılığa sebep olurken fırsat eşitliğinin sağlanmasında erkekler açısından dezavantajlı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hâlbuki kotalar, eksik temsil edilen cinsiyetin temsil oranı ile ilgili asgari bir sınır belirlediğinden, var olan ayırımcılığın ortadan kaldırılmasına ve fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunur.

Kadınların siyasal alana aktif katılımı için geliştirilen tüm politikalar ve uygulanan yöntemler demokrasilerin meşruiyetini arttırdığı gibi, kadınların insan haklarının gerçekleştirilip geliştirilmesine de olanak sağlar. Ancak bazı reformların toplumsal yaşamda benimsenip kabul görmesi uzun bir zamana yayılacağından varolan ihlallerin ortadan kaldırılması seneler sürebilir. Bu bakımdan kota uygulaması, toplumsal dönüşümü beklemeksizin hızlı sonuç veren bir yöntem olması yönüyle diğer olumlu ayırımcılık politikalarından ayrılır.

3.3.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kota Uygulaması

Değişen derecelerde olmakla birlikte dünyanın her köşesinde varlığını sürdüren kadına karşı ayırımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu, günümüzün en önemli insan hakları problemlerinden biridir. Son yıllarda hükümetler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile toplumsal kadın hareketinin gösterdiği olağanüstü yararlık, bu konuda kayda değer bir ilerlemenin gerçekleşmesini sağlamışsa da alınan önlemlerin yaptırım gücü olmayan idari tedbirlerle sınırlı kalması, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun tamamen ortadan kaldırılmasında yeterli olmamıştır.

Kadınların toplum içindeki rollerinin güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine ulaşmanın öncelikli başlıklarından biridir. Kadınların toplumsal hayatta daha etkin rol üstlenmeleri, her düzeyde imkân ve fırsatlardan erkeklerle eşit şekilde yararlanmalarına olanak sağlayacağından, toplumların ve ülkelerinin üretkenliğine de olumlu yönde katkı yapacaktır. Bu bağlamda 1980'lerle birlikte uluslararası kamuoyunun gündemine giren ve 1995 yılında Dördüncü Dünya Kadın Konferası'nda küresel bir kalkınma hedefi olarak belirlenen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana-Akımlaştırılması Projesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda ve her düzeyde politikalara dâhil edilmesi bakımından oldukça önemli bir gelişmedir. Avrupa Konseyi'nin de toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesini teşvik etme çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olan proje, günümüzde ulusal hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yaygın olarak kullanılan bir politika aracına dönüşmüştür[15]

Öte yandan New York'ta 2015 yılında düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde toplumsal cinsiyet eşitliğinin, dünyada yoksulluğun tüm boyutlarıyla ortadan kaldırılması ve insanlığın ortak refahının sağlanması için öncelikli gerçekleştirilmesi gereken hedeflerden biri olarak kabul edildiği görülür[16]. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğinin, kadın erkek eşitliğini sağlamanın yanı sıra uluslararası kalkınma hedeflerinin gerçekleşebilirliğinin de bir koşulu olduğunu gösterir. Zirvede ayrıca "kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın karar verme süreçlerine tam ve etkin bir biçimde katılımlarının ve kadınlara karar verme mekanizmalarında, her düzeyde lider olabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmasının güvence altına alınmasının gerekliliği", sürdürülebilir kalkınma amaçlarının alt hedeflerinden biri olarak kabul edilmiştir.

T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2018 yılında hazırlanan "Kadının Kalkınmadaki Rolü" isimli raporda ise, "kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde kadınların, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda aktif ve etkin olarak yer alması ve ileriye dönük genel politikaların kadınların

[15] https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-mainstreaming / Erişim Tarihi: 06.09.2020
[16]https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html / Erişim Tarihi: 06.09.2020

güçlenmesi perspektifi ile ele alınmasının" gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Raporda "toplumsal cinsiyet eşitliğinin kesit bir konu olarak dikkate alınmasının kalkınma planlarının başarıya ulaşması için elzem" olduğu da hatırlatılmıştır (Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s. 141).

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yasal çerçevesinin oluşturulması, 1985 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin kabul edilmesiyle mümkün olmuştur. Sözleşmenin Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir politika ve taahhüt olarak önemli bir gelişme olduğunu belirten Ali Ayata ve Hande Saadet Takkaç, 2010 yılında Anayasa'nın 10. maddesinde yapılan değişikliğin, bugüne kadar toplumsal cinsiyet politikaları içinde belki de en önemli düzenleme olduğu görüşünü paylaşır (Ayata & Takkaç, 2020, s. 205). Türkiye'de 1990'larla birlikte üniversitelerde kurulmaya başlanan kadın araştırma merkezlerinin, kadınların insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularda başarılı çalışmalar yürüttüğünü belirten Şimga ise, bu merkezlerin kadınların toplumsal hayata katılımına olumlu yönde katkı yapacağını ifade eder (Şimga, 2018, s. 8). Şimga ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından, insanın değeri üzerine temellenen ve felsefenin yöntemlerini kullanan insan haklarına dair bir eğitimin, cinsiyet eşitliği yolunda büyük mesafe kat edilmesine imkân sağlayacağını da belirtir (Şimga, 2018, s. 11). Tüm bunlara karşın Dünya Ekonomik Forumu'nun eğitim, ekonomiye katılım, siyasi temsil ve sağlık verileri ile oluşturduğu 2020 Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uçurumu Raporu, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik taahhütlerin yerine getirilemediğini göstermektedir. Türkiye'nin 153 ülke arasından 130. sırada bulunduğu raporda, sağlık verileri dışındaki diğer tüm alanlarda bir önceki yıla göre gerileme kaydedildiği görülür[17]. Bu bakımdan hem Dünya'da hem de Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için güçlü, sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı politikalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların gerçekleştirilebilmesi, kuşkusuz kadınların karar alma mekanizmalarında yer alarak her düzeyde yönetime etkin katılımlarının sağlanmasıyla mümkün olabilir. Nitekim kadınların sembolik ve

[17] https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality / Erişim Tarihi: 08.09.2020

niteliksel varlıkları, parlamentolardaki nicel varlıkları ile desteklenmedikçe toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkili bir araç olarak kabul edilen siyaset kurumundan istenilen verim alınamayacaktır. "Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent 'Yes'" isimli makalesinde Jane Mansbridge, demokratik sistemlerde müzakere yoluyla alınacak kolektif kararlarda, sayısal temsilin güçlü bir etki yarattığını belirtir. Mansbridge ayrıca, kadın parlamenterlerin ya da kamusal alandaki kadın temsilinin varlığının, yeni politikalar oluşturma ile kadınların kamusal alandaki varlıklarının güçlendirilmesine de katkı sağlayacağını ifade eder (Mansbridge, 1999, s. 628-657). Buna karşın günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde parlamento kompozisyonlarının cinsiyet bakımından dengeli oluşturulamaması, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının da temel düzenlemelere yerleştirilmemesine sebep olmaktadır.

Türkiye'de de kadınların siyasal alana katılımlarının ve karar alma organlarındaki temsilinin yetersiz olduğu görülür. Kadınların siyasal alandaki eksik temsiline sebep olan en önemli sorunun özel alan / kamusal alan dikotomisi olduğunun ifade edildiği "Kadının Kalkınmadaki Rolü" isimli raporda, toplumsal cinsiyet rollerinin Türkiye'de kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine şöyle yer verilir:

> Ülkemizdeki güçlü ataerkil yapı kadının toplumdaki rolünü de belirlemekte, onu öncelikle "evlilik ve aile" içinde konumlandırmakta, ev ve ev içi sorumlulukları her düzeydeki kadın için öncelikli hale getirmektedir. Bu durum kentli, çalışma yaşamına girmiş, eğitimli kadınlar dâhil kadınların toplumun kendisine vermiş olduğu bu rolde değişiklik yapmalarını zorlaştırmaktadır. Kadın, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle şefkat, anlayış, fedakârlık gibi özelliklerin yüklenmesi ve bakım hizmetlerinden sorumlu tutulmasıyla ev içi işlerle yani "özel alanla" sınırlanmakta, erkek ise yine toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle güç, akıl gibi özelliklerin yüklenmesi ve ailenin geçiminden sorumlu tutulmasıyla ev dışı işlerle yani "kamusal alanla" bağlantılandırılmaktadır (Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s. 84).

Bir insan olanağı olan devlet yönetimine katılma hakkının kullanılmasında ortaya çıkan bu eşitsizlik durumu, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların geliştirilebilmesinin önünde de büyük bir engeldir. Bu nedenle parlamento seçimlerinde cinsiyet dengeli temsili elde etmek için, hem CEDAW hem de Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen olumlu ayırımcılık politikalarından yararlanılması uygun olacaktır. Bu bağlamda kadınların karar alma mekanizmalarında yer almasını

güçlendirici etkiye sahip olması ve hızlı sonuç alınan bir yöntem olması yönüyle cinsiyet kotaları ön plana çıkar.

Cinsiyet kotaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişki ilk anda açık bir şekilde görülemiyor olsa da yapılan araştırmalar, kadınların nicel yönden güçlü oldukları parlamentolarda, kadın meseleleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların oluşturulması konusunda daha başarılı olunduğunu gösterir (Why Women in Politics?, 2018, s. 1-5). Cinsiyet kotalarının toplumsal yaşama sinmiş olan cinsiyet kalıplarının ortadan kaldırılmasında da etkili bir araç olduğunu belirten Ece Öztan şöyle der:

> Fiili eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir strateji olarak cinsiyet kotaları, temelde çalışma ve eğitim gibi alanlar ile her düzeyde karar alma birimlerinde uygulama alanı bulmaktadır. (…) Siyasette, çalışma yaşamında, eğitim alanında daha çok kadın çağrısı bu alanlarda salt kadınların sayısal olarak varlıklarının arttırılmasının ötesinde, siyasetin ve toplumsal yaşamın da dönüştürülmesi yönünde bir çağrı olarak okunmalıdır. Tek başına daha çok kadının varlığı bu dönüşümü garanti etmeye yetmese de, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal yaşama sinmiş derin köklerinin sorgulanmasına zemin hazırlayabilir (Öztan, 2004, s. 219-232).

Öztan'ın da ifade ettiği gibi cinsiyet kotaları, tek başına toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun giderilmesini elbette garanti edemez. Ancak eril zihniyetle tekelleştirilmiş bir siyasal kültürün ve onun beslediği toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması bakımından kadınların siyasal alandaki etkinliğini arttırabilir. Nitekim yapılan araştırmalar da, dünyada kadınlar için yasa yoluyla kota uygulayan ülkelerde kadınların siyasete katılımında olumlu yönde bir artışın gerçekleştiğini gösterir.

Flaman Parlamentosu üyesi Güler Turan, Belçika'da uygulamaya konan kota düzenlemesinin ardından kadın milletvekillerinin oranının kısa bir sürede yüzde 16'dan yüzde 25'e çıktığını ifade eder. Güler ayrıca, kota uygulamasının kadınların temsil eşitsizliği sorununu ortadan kaldırmada etkili bir araç olduğu gibi kadınların siyasi, ekonomik ve akademik sistemlerde yönetimsel roller üstlenmesine de katkı sağladığını belirtir[18]. Hindistan'da ise, yerel yönetim organlarında uygulanan cinsiyet kotaları, kadınların etkili liderler olma yeteneklerine ilişkin algıları olumlu yönde değiştirdiği gibi imalat sektöründe de kadın girişimciliğini arttırmıştır (Ghani, Kerr, & O'Connell,

[18] http://www.oecd.org/social/quotas-gender-equality.htm / Erişim Tarihi: 15.09.2020

2014, s. 138-153).

Bu sonuçlardan elde edilen en önemli bulgu, cinsiyet uçurumunun kapatılmasına yardımcı olmak için kadınların siyasal alana teşvikinin ve karar verici mekanizmalarda kadın temsilci sayısının hızla arttırılmasının gerekliliğidir. Bu bakımdan toplumsal kabuller ve değer yargıları sebebiyle temsil eşitliğinin gerçekleştirilemediği durumlarda, siyaset alanı üzerindeki eril hâkimiyeti ortadan kaldırmak ve kadınları siyasal alanda güçlendirmek için başvurulan cinsiyet kotalarının oldukça etkili bir çözüm olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

3.3.2. Kota Uygulamasında İyi Örnekler

Gerek yerelde gerekse ulusal düzeyde kadınların siyasal alanda karşılaştığı cinsiyet temelli ayırımcılığın ve bunun neden olduğu temsil eşitsizliği sorununun giderilmesinde etkin bir yöntem olarak kullanılan cinsiyet kotaları, son yılların en kapsamlı ve en popüler olumlu ayırımcılık politikalarından biridir. Bugün dünyanın 81 ülkesinde, parlamentoların alt ya da üst meclisleri ile alt ulusal konseylerinin oluşturulmasında başvurulan bu yöntem, geçtiğimiz son 25 yılda kadınların siyasi temsilinin istikrarlı bir şekilde artmasında belirleyici unsur olmuştur. Çeşitli ülkelerde edinilen deneyimler, kotaların güçlü yapısal reformlarla desteklendiğinde kadınların siyasal süreçteki temsilini arttırdığı gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine de katkıda bulunduğunu göstermiştir (Parlamentolar Arası Birlik, 2020, s. 15).

Kotalar, eşitlikçi demokrasiye ulaşılması için geliştirilen bir seçim tekniği olduğundan nerede ve nasıl uygulanacağı oldukça önemlidir. Bu bakımdan Sitembölükbaşı, doğru yöntemle uygulanmayan kotaların kadın temsilci oranını arttırmayacağı gibi kadın parlamenter oranında düşüşlerin yaşanmasına da sebep olabileceğini ifade eder (Sitembölükbaşı, 2007, s. 33). Dahlerup ve Freidenvall ise belirli bir seçim sistemi içinde kadınların eksik temsiline neden olan faktörleri analiz etmeden kota uygulamanın, siyasal temsil eşitsizliğini ortadan gideremeyeceği görüşünü paylaşır (Dahlerup & Freidenvall, 2010, s. 412). Dolayısıyla her ülkenin kendi ihtiyaç ve taleplerine göre uygun kota yöntemini belirlemesi, siyasal temsil eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Kotalarının birincil amacı, siyasi karar alma sürecindeki mevcut cinsiyet dengesizliğini ortadan kaldırarak seçim listelerinde ve hedeflenen temsilci kurullarda dezavantajlı grupların temsilini arttırmaktır. Bu bağlamda İspanya'da 2007 yılından itibaren seçim listelerinde uygulanmaya başlanan zorunlu kadın kotası, seçim kotalarına ilişkin kapsamlı ve olumlu bir örnek olarak gösterilebilir. Cinsiyet Eşitliği Kanunu'nun 78. maddesine getirilen ek hükümle, siyasi partilerin tüm seçim listeleri için oluşturduğu aday listelerinde her cins için belirledikleri aday oranını yüzde 60'la sınırlandıran düzenleme, siyasal alanda cinsiyetle ilgili bir özelliğe dayalı muamele farklılıklarını azaltmada oldukça etkili olmuştur. İlgili düzenleme üç yönüyle kota uygulaması açısından büyük önem taşır.

Bunlardan birincisi, kanunda belirtilen şartlara uygun olarak düzenlenmeyen seçim listelerinin kabul edilmemesidir. Bu sayede siyasi partiler, seçim listelerini oluştururken cinsiyet dengesini gözetmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Bir diğer husus, kadınların siyasi parti listelerindeki sıralamalarına ilişkin alınan önlemdir. Buna göre eksik temsil edilen cinsiyete sahip adayların yalnızca seçim listelerinin genelinde değil, listelerdeki her beş kişilik grup içinde de eşit oranda sıralanması gerekmektedir. Bu düzenlemeyle, kadın adayların listelerin alt sıralara yerleştirilmesinin önüne geçilmiş, kadınların seçilebilecek sıralardan listeye dâhil edilmeleri sağlanmıştır. Diğer bir konu da bu kanunun kabul edilmesinde, anayasa üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulmamasıdır (Siyasi Karar Alma Sürecinde Cinsiyet Eşitliğinin Arttırılması: İyi Uygulamalar, 2016, s. 76-79). Anayasa değişikliklerinin normal kanun yapım yöntemlerinden zorlaştırıcı kurallara göre yapıldığı ve nitelikli çoğunluğa ihtiyaç duyulduğu göz önüne alındığında, bu bakımdan uzun ve karmaşık bir sürecin de önüne geçildiği söylenebilir.

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü tarafından yayımlanan 2016 tarihli "Siyasi Karar Alma Sürecinde Cinsiyet Eşitliğinin Arttırılması: İyi Uygulamalar" isimli raporda İspanya'da yürürlüğe giren bu düzenlemenin, kota mevzuatı tasarımına ilişkin iyi bir örnek niteliği taşıdığı ifade edilir. Raporda ayrıca kota düzenlemesiyle parlamentoya seçilen kadın sayısında istikrarlı bir artışın sağlandığı belirtilirken daha önceki dönemlerde kotalara karşı çıkan Muhafazakâr Halkın Partisi'nde de seçilen kadın aday sayısında meydana gelen artışa vurgu yapılır (Siyasi Karar Alma Sürecinde

Cinsiyet Eşitliğinin Arttırılması: İyi Uygulamalar, 2016, s. 76-79).

Son 25 yılda kadınların parlamentodaki temsil oranında en yüksek artışın sağlandığı ülkelerden biri de Cibuti'dir (Parlamentolar Arası Birlik, 2020, s. 9). Kadınlara seçilme hakkının tanındığı 1986'dan 2003 yılına kadar kadın bir parlamenterin görev almadığı Cibuti Ulusal Meclisi'nde, 2002 yılında kadınlar için yüzde 10'luk kota öngören yasal bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemenin ardından Ocak 2003'te yapılan ilk milletvekili seçimlerinde 7 kadın aday parlamentoya girmeye hak kazanırken, yeni bir yasal düzenlemeye gerek kalmaksızın 2012 yılında yapılan seçimlerde bu oran 9 milletvekili ile yüzde 13,8'e yükselmiştir (Women in Politics: 2012).

2018 yılında kabul edilen kanununla, Temsilciler Meclisi için belirlenen kadın kotası yüzde 10'dan yüzde 25'e çıkarılmış, siyasi partiler için de aday listelerinin oluşturulması sürecinde yüzde 25 oranında kadın aday gösterme zorunluluğu getirilmiştir (Parlamentolar Arası Birlik, 2020, s. 9). 2018 yılında yapılan seçimler sonucunda Ulusal Meclis'teki 65 sandalyeden 17'sini kazanan kadınlar, yüzde 26,2 temsilci oranına ulaşarak bölgenin en yüksek artış oranlarından birini kaydetmiştir (Parlamentolar Arası Birlik, 2020, s. 9).

Kota uygulaması açısından Belçika'da 1994 yılında kabul edilen "Seçim Aday Listelerinde Kadın ve Erkeklerin Dengeli Dağılımını Teşvik Eden Yasa" ve 2002 yılında yürürlüğe giren "Cinsiyet Kotası Yasası" referans alınabilecek bir diğer olumlu örnektir. Belçika'da 1980'lerden beri tartışılan cinsiyet kotaları 1990'ların başına gelindiğinde siyasal bir sorun halini almış, bu dönemde kadın parlamenter oranının yüzde 10'larla sınırlı kalması hem kamuoyunu hem de karar vericileri siyasette daha fazla kadın olması konusunda harekete geçirmiştir. Nitekim 1992 yılında dönemin içişleri bakanı Louis Tobback ve fırsat eşitliği Bakanı Miet Smet'in sunduğu yasal bir cinsiyet kotası öngören kanun tasarısının 24 Mayıs 1994 tarihinde kabul edilmesiyle, kadınların siyasi karar alma süreçlerine katılımını artırmayı amaçlayan ilk tedbir kabul edilmiştir (Meier, 2012, s. 362-379). Buna göre siyasi partilerin oluşturdukları aday listelerinde, aynı cinsiyete sahip adayların oranı toplam aday sayısının 3/4'ü ile sınırlandırılmış, eksik temsil edilen cinsiyetin asgari oranının yüzde 25'çıkarılması

hedeflenmiştir. Kısa süre sonra 1999 yılında kadınlar lehine yapılan bir değişiklikle bu oran 1/3'e düşürülmüş, böylece kadınların en az yüzde 33 oranla temsil edilmeleri sağlanmıştır (Öztan, 2004, s. 227). İlk defa 13 Haziran 1999'da Avrupa, bölge ve parlamento seçimlerinde uygulamaya başlanan yasa daha sonra yerel düzeyde belediye ve il seçimlerinde de uygulanmıştır[19].

2002 yılında yürürlüğe giren "Cinsiyet Kotası Yasası" ise cinsiyet kotaları için hukuki bir temel sağlamak üzere seçim yasasına dâhil edilmiştir. Düzenlemeye göre siyasi partiler, her seçim listesi için belirleyeceği adayların cinsiyetini yüzde 50 oranı ile sınırlandıracak, parti listelerinin ilk üç sırasına aynı cinsiyetten aday yazamayacaktır. Ayrıca siyasi partilerin kota kurallarına uymak istememeleri veya uymamaları durumunda seçimlere katılmalarının engellenmesi en önemli yaptırım olarak öne çıkmaktadır.

Belçika'da cinsiyet kotaları için kabul edilen katı kurallar, Belçika siyasetindeki kadın sayısının artmasına ve kadınların siyasal haklarına karşı bir duyarlılığın oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu bakımdan Audrey Vandeleene, "Gender Quotas And Womenfriendly Candidate Selection: Evidence From Belgium" isimli makalesinde, özellikle son yılarda Belçikalı siyasi partilerin genel olarak kadın aday gösterme konusunda kadın dostu bir yaklaşım sergilediklerini ifade eder (Vandeleene, 2014, s. 347). Bunun yanı sıra Politikada Kadın Raporu 2019 yılı verilerine göre, Üst Meclis'te yüzde 43, Alt Meclislerde ise yüzde 38 oranında kadın parlamenter bulunan Belçika'da, 2019 yılında göreve gelen Sophie Wilmès, ülkenin ilk kadın başbakanı unvanı kazanmıştır[20]. Bu durum cinsiyet kotalarının orta ve uzun vadede parlamentolarda kadın temsilci oranını arttırdığı gibi, yönetim ve liderlik pozisyonlarında da kadınları güçlendiren bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Kota uygulamasının olumlu sonuçlarının görüldüğü bu örneklere rağmen, Danimarka ve Finlandiya gibi ülkelerde herhangi bir cinsiyet kotası olmaksızın yüksek düzeyde kadın temsilcinin parlamentoya seçilmesi, kotaların tek başına yeterli bir önlem olup olmadığı sorusunu akıllara getirebilir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli

[19] https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/politiek/wet_smet_tobback / Erişim Tarihi: 23.11.2020

[20] https://borgenproject.org/tag/sophie-wilmes / Erişim Tarihi: 24.11.2020

husus, her toplumun geçmişten günümüze taşıdığı kültürel kalıplar ile toplumların kişilere yüklediği cinsiyet rollerinin birbirinden farklılık göstermesidir. Bu farklılıkların kimi zaman toplumun önemli bir kesiminin haklarını ihlallere açık hale getirdiği göz önüne alındığında, bir özel önlem politikası olan kotaların da temel gerekçesi kavranmış olacaktır. Bu bağlamda kotalar, kadınların siyasal temsillerinin arttırılmasında elbette tek başına yeterli bir önlem değildir. Fakat kadın erkek eşitliğine aykırı ve özünde bir insan hakkı ihlali olan siyasi temsil eşitsizliğini, toplumun kendiliğinden dönüşüm sürecini beklemeksizin hızlı ve etkin bir şekilde gidermesi yönünden önemini korumaya devam etmektedir.

3.3.3. Türkiye'nin Kota Uygulaması Açısından Durumu

Türkiye'de son yıllarda toplumsal cinsiyet kavramı etrafında çeşitlenen siyasi dernek, merkez ve platformlar ile toplumsal kadın hareketinin de etkisiyle kamuoyunda daha sık gündeme gelen kota tartışmaları, kadınların siyasal alandaki temsillerinin arttırılması ve cinsiyet dengeli bir parlamentonun oluşturulabilmesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'nin kota uygulaması açısından durumuna geçmeden önce, dünden bugüne TBMM'de kadınların siyasi varlığı ile kadınların parlamentoda eksik temsiline neden olan faktörleri incelemek, konunun öneminin anlaşılabilmesi bakımından yararlı olacaktır.

Hiç kuşkusuz Türk kadınının siyasal statüsünü etkileyen en önemli gelişmelerden biri Cumhuriyetin ilanıdır. Cumhuriyetin cinsler arası eşitlik ideolojisinin bir sonucu olarak 1930 yılından itibaren çıkarılan bir dizi yasa ile önce yerelde siyasi yaşama adımını atan kadınlar, 5 Aralık 1934 tarihinde de milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmasının ardından yapılan 1935 genel seçimlerinde 17 kadın aday parlamentoya girmeye hak kazanmış, 1936 yılında yapılan ara seçimlerin ardından bu sayı 18'e yükselmiştir. Türk kadınının II. Meşrutiyet döneminden başlayan siyasal mücadelesinin dönüm noktasını oluşturan bu gelişmeler, Türkiye'de demokratik siyasal kültürün yerleşmesinde de oldukça etkili olmuştur.

Ancak ilerleyen yıllarda yürütülen başarılı çalışmaların istikrarlı bir şekilde devam ettirilememesi, kadınların TBMM'deki temsil oranlarının da giderek düşmesine

sebep olmuştur. Özellikle 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte TBMM'deki kadın parlamenter sayısı bir önceki döneme göre neredeyse yarı yarıya azalmış, uzun yıllar kadınların parlamentoda sembolik olarak temsil edildikleri bir sürece girilmiştir. 1935 yılında Türkiye, meclisinde kadın parlamenter bulunduran ülkeler arasında yüzde 4,5 oranla dünyada 2.sırada yer alırken, 1946'da bu oran yüzde 1,9'a, 1950 yılında ise yüzde 0,6'ya kadar düşmüştür[21]. Takip eden 72 yıl boyunca da TBMM'de kadınlar bir daha 1935 yılındaki oranla temsil imkânına sahip olamamışlardır.

1995 yılında Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın da etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadın parlamenter oranında yukarı yönlü bir ivme yaşandığı görülür. Bu bağlamda 1995 yılında TBMM'de yüzde 2,4 olan kadın parlamenter oranı, 1999'da yüzde 4,2'ye, 2007 yılında ise yüzde 9,1 oranına kadar yükselmiştir. 2011 yılında bu oran ilk defa yüzde 10 seviyesinin üzerine çıkarken, 2020 yılında ise yüzde 17,3 oranıyla en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Sargın & Yıldız, 2018, s. 4064).

Kadınların siyasi karar alma süreçlerine katılımı konusunda görülen olumlu eğilim umut verici olsa da, Türkiye'de siyasi temsil eşitliği yolunda yavaş ve düzensiz bir ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. Nitekim günümüzde kadınlar yasama organında hâlâ demografik yoğunluklarının çok altında temsil edilmeye devam ederken, siyasi liderlik ve yönetim pozisyonları bakımından da erkeklerin çok gerisinde kalmıştır. Bu durum demokrasinin temel unsurlarından olan eşit temsil ve katılımın Türkiye'de nüfusun yarısını oluşturan kadınlar için sağlanamadığını gösterdiği gibi kadınların bilgi, beceri ve duyarlılıklarını yönetimsel düzeylere aktarmalarının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.

Türkiye'de kadınların siyasette eksik temsiline neden olan faktörler arasında toplumsal cinsiyet algısı ve yapısal sorunlardan kaynaklı engellerin ön plana çıktığı görülür. Bu bağlamda, ülkemizde mevcut siyasal yapının bütününe hâkim olan ataerkil yapı, kadınların yönetsel mekanizmalarda ve siyasal hayattaki temsilini zorlaştıran

[21] https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-ilk-kad%C4%B1n-milletvekilleri/g-46506747 / Erişim Tarihi: 16.12.2020

önemli bir sorundur. Kadınların siyasal alanda maruz kaldığı ayırımcılığın esasında siyasi kültüre işleyen ataerkil yapıdan kaynaklandığını ifade eden Pınarcıoğlu, şöyle der:

> Türkiye'de kadınların ulusal ve yerel politikaya katılımları ve politikadaki temsil oranları oldukça düşüktür. Bu durumun en önemli nedenleri; erkek egemenliğine dayalı cinsiyet rejiminin yarattığı ekonomik/toplumsal eşitsizlik ve erkek egemen siyasi kültürdür. Bu cinsiyet rejimi içinde üretilen geleneksel siyaset kuramı, gündelik yaşamı özel alan ve kamusal alan olarak ayırmıştır. (…) Bu ayrım, kadınları özel alanda konumlandırmış, hanede bakım, yetiştirme, beslenme gibi yeniden üretim etkinlikleriyle sorumlu tutmuştur. Erkekler ise kamusal alanda politika, ekonomi gibi alanların sorumluları olmuşlardır. Kadınları ve erkekleri farklı yaşam deneyimlerine göre konumlandıran bu bakış açısı, siyaset pratiğini de eril deneyimlere göre biçimlendirmiştir. Siyaset teori ve pratiği; eril normlara göre oluşturulmuş iktidar ve otorite imgeleri üzerine kurulu, kadınları dışlayan bir kavram ve alan olarak yapılandırılmıştır (Pınarcıoğlu, 2017, s. 12-13).

Siyasal yapının içine nüfuz etmiş olan eril yapının siyasal partilerin örgütlenme biçimleri ile siyaset yapma ve uygulama tarzlarında da karşımıza çıkması, kadınların siyasi temsilini olumsuz yönde etkileyen bir değer önemli sorundur. Hâlbuki kadınların siyasal süreçlere erkeklerle eşit ölçüde katılabilmeleri, demokratik sistemlerin temel unsuru olan siyasi partilerin kendi içinde cinsiyet eşitliğini içselleştirebilmelerine ve bu sistemin dayandığı temel ilkeleri seçmenlerine benimsetebilmelerine bağlıdır. Bu nedenle, siyasal alanda cinsiyet eşitliğinin inşasını destekleyebilecek kurumlar olan siyasi partiler, hem erkeklerin hem de kadınların anlamlı katılımı için elverişli bir ortamı sağlamalıdır.

Parti içi demokrasi kültürüne Türkiye özelinde bakıldığında, siyasi partilerin yönetim ve liderlik kadrolarında kadın temsilci oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 3 Aralık 2020 tarihi itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren 102 siyasi partiden yalnızca 11'inin genel başkanlık görevini kadınlar yürütürken, 5 siyasi partide de kadınların eş başkan sıfatıyla genel başkanlığa ortak oldukları görülür[22]. Mecliste grubu bulunan siyasi partilerden ise yalnızca İyi Parti'nin genel başkanı bir kadındır. Bu bağlamda Serpil Sancar, Türkiye'de siyasi partilerin örgütlenme biçimleri ile parti ideolojilerine yerleşmiş olan cinsiyetçi tutum ve yaklaşım konusundaki fikirlerini şöyle ifade eder:

[22] https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/109/siyasi-parti-genel-bilgileri / Erişim Tarihi: 04.12.2020

> Türkiye'de siyasal partilerin yönetimlerine kadınların katılımı cinsiyet temelli ayrımcılıktan kurtulmuş değildir. Kadınlar siyasal partiler içerisinde, kadınlara ayrılmış az sayıda ve yardımcı konumlardan öteye geçemeyen bir alana sıkışıp kalmaktadırlar. Halen de ana-akım partilerde varlığını sürdüren bu modele göre; kadınlar siyasal kararların alındığı düzeylere pek ulaşamazlar, partinin sosyal kampanya, propaganda ve destek sağlama işlerini üstlenirler. Bu siyasal parti modeli dünyada ve Türkiye'de kadınların siyasal kararlara eşit katılımlarına engel oluşturan en temel nedendir. Ana-akım siyasal partilerde kadınların kamusal görünürlüğü sınırlı, icazetli ve asimetriktir. Bu özellik siyasal partilerin içerisindeki örgütlenme anlayışlarına, kadın kolları/birimleri yönetimine ve parti ideolojilerine de içkindir. Siyasal partiler içinde kadın kolları da zaten "yan kuruluş"tur ve bu "erkek egemen siyasal örgüt modeli" yaygındır (Sancar, 2018, s. 24).

Araştırma bulguları kadınların siyasette eksik temsilinin büyük ölçüde siyasi kültüre ve siyasi partilere yerleşmiş olan eril yapıdan kaynaklandığını gösterse de, Türkiye'de kadınların siyasette eksik temsilini kadınların kişisel tercihleri üzerinden gerekçelendiren farklı bir yaklaşım da mevcuttur (Deniz, 2007, s. 7). Buna karşın Mart 2011'de KONDA araştırma şirketi tarafından yayımlanan "Siyasette Kadın Temsili Araştırması" isimli rapor, bu yaklaşımın bilgiye dayalı bir önerme olmadığını ortaya koyar. Nitekim, "Kadınların siyasette neden düşük oranda temsil edildiklerini düşünüyorsunuz?" sorusuna yanıt veren katılımcıların büyük çoğunluğu, mevcut siyasal yapıda ve siyasal partilerde kadınlara yeterince destek verilmediğini düşündüklerini ifade etmiştir (Siyasette Kadın Temsili Araştırması, 2011, s. 6). Yine aynı araştırmada "Hanedeki bir kadının siyasete girmesini destekler misiniz, doğru bulur musunuz?" sorusuna, desteklemem cevabını verenlerin yüzde 82'sinin erkek katılımcılardan oluşması, eril tahakkümün gerek siyasal kültürde gerekse toplumsal alanda kadınların siyasal varlığının önünde büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir (Siyasette Kadın Temsili Araştırması, 2011, s. 22).

Toplumsal cinsiyet algısıyla da ilişkili olarak Türkiye'de kadınların siyasal varlığını sınırlandıran bir başka problem alanı da yapısal sorunlardır. Bu bağlamda kadın siyasetçileri desteklemek ya da katılımlarını arttırma amacı güden yapısal tedbirler ile kadınların karar alma organında temsilini arttıracak olumlu ayırımcılık politikalarının eksikliği bu sorunlardan ilk akla gelenleridir. Yapılan araştırmalar da, Türkiye'de kadınların eşit temsilini destekleyecek geçici özel önlem politikalarının eksikliğinin, bu sorunların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir (Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s. 92).

Kadınların siyasal haklarını kazanmalarının üzerinden geçen 86 yıla rağmen, kadınların siyasi temsili konusunda kayda değer bir ilerlemenin sağlanamamış olması, Türkiye'de olumlu ayırımcılık politikalarına olan gereksinimi gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Türkiye'de, politikanın geneline işleyen erkek egemen yapıyı kadınların kendi başına aşmasının mümkün olmadığını belirten Şadiye Deniz, siyasetin erkek egemen yapısının Cumhuriyet'ten günümüze kadar kadınlar için psikolojik bir sınır koyduğunu, bu sınırın ise ancak olumlu ayırımcılık politikalarından biri olan cinsiyet kotalarının uygulanması halinde aşılabileceğini belirtir (Deniz, 2007, s. 14).

Bugün Türkiye'de anayasal ya da yasal bir kota düzenlemesi bulunmamasına karşın, bazı siyasi partilerin tüzüklerinde kota uygulamasına yer verdikleri görülmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 9-10 Mart 2018 tarihli 19. olağanüstü kurultayında kabul edilen parti tüzüğüne göre, milletvekili, il genel meclisi, belediye meclisi adaylıkları ile parti meclisi seçiminde, il ve ilçe yönetim kurullarının seçiminde, il kongre delegeleri ve kurultay delegeleri seçimlerinde yüzde 33 cinsiyet kotası uygulanması kabul edilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, Madde: 56, 2018). Yine İyi Parti'nin 2017'de kabul edilen tüzüğünde, milletvekili adaylarının tespiti, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri, il, ilçe, belde yönetim kurullarının seçimleri ile kongre ve kurultay delegeliği seçimlerinde yüzde 25 cinsiyet kotası öngören bir madde yer almıştır (İyi Parti Tüzüğü, Madde:13, 2017). Halkların Demokrat Partisi tüzüğünde ise diğer partilerden farklı olarak yüzde 50'lik bir temsili öngören eş başkanlık sistemi uygulanmaktadır (Aldemir & Budak, 2018, s. 56). İktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi tüzüklerinde cinsiyet kotasına yer verilmediği görülmektedir. Türkiye'de siyasi temsil meselesinin çözümünün kota uygulamasından geçtiğini ifade eden Çağlar, siyasi partilerin bu konudaki gönüllülüğü ve samimiyetinin oldukça önemli olduğunu ifade eder (Çağlar, 2011, s. 76).

Ancak cinsiyet kotalarının yalnızca siyasi parti tüzükleriyle sınırlı kalmasının hem bütün partilerde uygulanmasını sağlamak hem de kadınların temsil oranında bir artışı gerçekleştirebilmek bakımından yeterli olmadığını düşünen Sancar, kotalarının anayasada ya da siyasi partiler ile seçim kanunlarında zorunlu bir hale getirilmesi gerektiğini belirtir (Sancar, 2000, s. 239). Türkiye'de bazı siyasi partilerin gönüllü olarak uyguladığı kotaların, varılmak istenen hedefin çok gerisinde kaldığını ve parti

yöneticileri ile politikalarının inisiyatifine bırakıldığını belirten Gökhan Gökulu ise, kotaların anayasal ya da yasal düzenlemeler üzerinden belirlenmediği sürece kadınların niceliksel temsilini artırmada başarılı olamayacağını ifade eder (Gökulu, 2013, s. 367). Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) il ve ilçe yönetimleri ile parti meclislerinde 1989'dan 2018 yılına kadar uyguladığı yüzde 25 gönüllü cinsiyet kotasından istenilen verimin alınamadığını belirten Sancar, şöyle der:

> Örneğin CHP, Türkiye'de kadın haklarının siyasal alanda savunucusu olarak tanımlana gelmiştir. Oysaki CHP, ideolojik kimliği içinde sahiplendiği kadın-erkek eşitliği alanında dünyada sosyal demokrat partilerin geçirdiği değişimi yakalamayarak sorunun politik sahibi konumundan hızla uzaklaşmıştır. Avrupalı sosyal demokrat partilere öykünerek tüzüğüne koyduğu % 25 cinsiyet kotasını parti örgütü içinde kadın-erkek eşitliğini sağlayıcı ve örgütlenme modelini demokratikleştirici bir politika olarak kullanamamış; dahası kota politikasının gerekçelerini kendi örgütüne dahi anlatamamıştır (Sancar, 2000, s. 211).

Türkiye'de kota uygulamasına yönelik söylemlerin çoğunlukla küçük ölçekli partiler tarafından toplumsal grupların ve kadınların desteğini almak için gündeme getirildiği belirten Sitembölükbaşı, büyük partilerin siyasi konumlarının mevcudiyetini devam ettirebilmek adına kota meselesine mesafeli bir tutum sergilediklerini ifade eder. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 seçimleri öncesi ve sonrasında kota uygulamasına yaklaşımını ele alan Sitembölükbaşı, şöyle der:

> Bu partinin kota yönünde daha arzulu olduğu dönem 2002 seçimleri öncesi dönemdi. İktidara geldikten sonra bu konudaki tutumlarında isteksizlik olması, büyük parti olma konumunu riske atmamaktan kaynaklansa gerekir. Büyük partilerin kota konusundaki çekinceleri, kota uygulamasının riskli bir politika olduğu, kadın adayların sayısının arttırılmasının seçimlerde başarıya olumsuz etki edeceği yönündeki düşünceden kaynaklanmaktadır (Sitembölükbaşı, 2007, s. 26).

Sancar'a göre cinsiyet kotaları arasında en etkili yöntem yasal bir düzenleme ile uygulanacak olan "fermuar sitemi"dir (Sancar, 2000, s. 240). Türkiye gibi köklü cinsiyet stereotiplerinin siyasal kültüre hâkim olduğu ülkelerde, siyasal partilerin aday listelerinde kadınları seçilemeyecek sıralardan listelere yerleştirilmesinin önüne geçen bu yöntem, diğer kota sistemleri ile beraber de uygulanabilmektedir. Sancar, aday listelerinde oranlı ya da sabit kota olsa bile, kadın adayların seçilemeyecek sıralarda yer almasının önüne bu yöntemle geçilebileceğini ifade eder (Sancar, 2000, s. 247). Fermuar sistemi, siyasi parti listelerine giren her erkek adaya karşılık bir kadın adayın da listeye girmesini öngörmektedir. Bu bakımdan Aldemir ve Budak da, Türkiye'de

seçmenlerin parti liderlerinin istekleri doğrultusunda şekillen aday listelerine oy vermelerinden dolayı, kadın aday sayısının artması ve kadınların seçilebilecek sıralara yerleştirilmeleri için fermuar tipi liste oluşturulmasını zorunlu kılacak yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtir (Aldemir & Budak, 2018, s. 58-59).

Sonuç olarak, ülkemizde bazı siyasi partilerin gönüllü olarak uyguladıkları kotalar olmasına karşın, bu tedbirlerin kadınların siyasette anlamlı bir etki sahibi olabilmeleri ve varlıklarını etkin şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olan nicel temsil oranını sağlayamadıkları görülmektedir. Bu bakımdan daha öncede belirtildiği gibi, Türkiye'de kotaların yasal düzenlemelerle zorunlu hale getirilmesi, kadınların siyasi temsil oranlarının arttırılması ve siyasal alana katılımının teşvik edilmesi açısından oldukça önemlidir.

BÖLÜM 4. SONUÇ

Kişilerin siyasi hakları, bir insan olanağının gerçekleşmesine yönelik talepler olduğundan bu hakların her tek kişide korunması, geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesine uygun ortamın hazırlanması, insanın değerini korumanın bir gereğidir. İnsan haklarının etik ilkeler olarak benimsendiği demokratik sistemlerden de bu yapısal olanağın gerçekleşmesine yönelik şartları sağlaması, dolayısıyla da insanın değerini koruması beklenir. Ancak bugün temelde bir insan hakkı olan devlet yönetimine katılma hakkının kadın ve erkeğe eşit ölçüde sağlanamıyor olması, insanın bazı yapısal olanaklarının değeri ile insanın değerinin bilgisine dair eksikliği gözler önüne sermektedir.

İnsanın yapısal bir özelliği olan insan olanaklarının korunması, insanın değerinin korunabilmesinin ön koşuludur. İnsanın türüne has anlamında "doğal" olanaklarını gerçekleştirebilmesinin koşulları sağlanamadığı sürece, insanın değerinin korunması da mümkün olamayacaktır. Bu nedenle insanı bütünselliği içinde ele alan ve onun "olanaklar varlığı" olduğu ön kabulüne dayanan felsefi antropoloji, insan haklarının bilgiyle temellendirilmesinde "olanak" kavramına özel bir önem verir. Nitekim kişilerin yapısal olanaklarının gerçekleşebilmesinin koşulları sağlandığında hem kişinin değeri korunabilecek, hem de yalnızca insana has olan değer yaratma özelliği açığa çıkabilecektir.

İnsanın değerli bir varlık olduğu görüşünde temellenen insan hakları düşüncesi, kişilerin yapısal olanaklarının gerçekleşebilmesi için gerekli olduğu düşünülen normları ortaya koyar. Buna karşın, yine de dünyanın birçok ülkesinde bir insan hakkı olan siyasi temsil hakkının kadınlar tarafından erkeklerle eşit ölçüde kullanılamıyor olması, bu normlarının bilgisinin insanın değeri üzerine temellendirilmesini zorunlu bir hale getirmektedir. Zira insanın değerinin içeriğini oluşturan olanakların gerçekleşebilmeleri için gereken ortamı mümkün kılacak muamelenin koşullarının oluşabilmesi, bu normların bilgisiyle mümkün olabilir (Şimga, 2014, s. 6). Bu ise yalnızca insanı, insanın değerlerle kurduğu bağ ve somut varlık bütünlüğünde inceleyen bir yaklaşım olan felsefi antropolojik ve etik bir bakış açısı ile sağlanabilir.

Siyasi haklar, insanların doğuştan sahip oldukları insanlık onurundan türetilen haklardır (Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Bildirgesi, 1966). Bu nedenle bütün insan hakları gibi, insanları eşit kılan insanın değeri üzerine temellenirler. Ne var ki siyasi hakların, olanaklar varlığı anlamında insan olan her tek kişinin türüne has bir olanağını geliştirebilmesinin imkânına yönelik bir talep olarak anlaşılamıyor olması, bazı kişi ve gruplarda bu değerinin harcanmasına sebep olmaktadır. Siyaset ruhunun eril normlara göre oluşturulmuş iktidar ve otorite imgeleri üzerine kurulu yapısı göz önüne alındığında, hiç şüphesiz bu grupların en başında da kadınlar gelmektedir. Özellikle siyasi karar alma organları ile yönetsel mekanizmalarda daha görünür hale gelen bu sorun, toplumun tamamını ilgilendiren meselelere yönelik politikaların da kadınların olmadığı ya da kadınların erkekler kadar temsil edilemedikleri yasama organlarında oluşturulması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile toplumsal kadın hareketinin gösterdiği olağanüstü yararlılığa rağmen bu sorunun giderilmesinde kayda değer bir gelişmenin sağlanamamış olması, kamu müdahalesi ve kamu sorumluluğu çerçevesinde bazı olumlu ayırımcılık politikalarının uygulanmasını zorunlu bir hale getirmiştir. Bu bakımdan siyasi literatüre 1930'larla birlikte giren ve 1980'lerin sonlarından itibaren daha popüler bir hale gelen cinsiyet kotaları, günümüzde de olumlu ayrımcılık politikaları arasında en sık başvurulan yöntem olarak karşımıza çıkar. Kadınların siyasi temsilinin önündeki sosyal, siyasal ve kültürel engellerin etkilerini ortadan kaldırarak, dışarıdan bir müdahale ile temsil eşitliği ve adaletini sağlamayı amaçlayan kotalar, geçtiğimiz son 25 yılda kadınların siyasi temsilinin istikrarlı bir şekilde artmasında belirleyici unsur olmuştur.

Toplumun kendiliğinden dönüşüm sürecini beklemeksizin hızlı sonuç vermesi yönüyle diğer olumlu ayrımcılık politikalarından ayrılan cinsiyet kotaları, köklü cinsiyet stereotiplerinin siyasal kültüre hâkim olduğu ülkelerde, kadın erkek eşitliğine aykırı ve özünde bir insan hakkı ihlali olan siyasi temsil eşitsizliğinin giderilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerde edinilen deneyimler, kotaların güçlü yapısal reformlarla desteklendiğinde kadınların siyasal alandaki temsilini arttırdığı gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine de katkıda bulunduğunu gösterir (Parlamentolar Arası Birlik, 2020, s. 15).

Bugüne dek birçok ülkede kadınların maruz kaldığı engelleri ortadan kaldırmada etkin bir yöntem olarak kullanılmasına karşın, yine de cinsiyet kotalarının siyasi temsil eşitsizliği sorununun giderilmesinde tek başına yeterli bir önlem olduğu söylenemez. Siyasi temsil eşitsizliği sorununun çözümü, ancak bu sorunun bir demokrasi ve insan hakları sorunu olarak kabul edilmesiyle mümkün olabilir. Nitekim kota uygulamasıyla kadınların siyasi temsilinin arttırılması, kadınların değerinin korunduğu anlamına gelmeyecektir. Bu nedenle kotalar yalnızca, siyasal iktidarın insanın değerinin içeriğini oluşturan olanaklarını gerçekleştirebilmeleri için bir araç olarak kullanıldığı durumlarda yararlı olabilir.

Siyasi temsil eşitliği yolunda yavaş ve düzensiz bir ilerleme kaydedilen Türkiye'de de bu sorunun çözümü, öncelikle siyasi hakların bir insan olanağının gerçekleşmesine yönelik talepler olarak anlaşılmasıyla gerçekleşebilir. Böyle bir anlayış ise her tek kişide insanın değerini korumayı hedefleyen siyasi bir iradeyi zorunlu kılmaktadır. Bu şartlar sağlandığında, toplumsal cinsiyet rolleri ile kültürel normların kadınlar üzerindeki etkisinin azaltılmasında ve siyasi temsil eşitsizliğinin giderilmesinde cinsiyet kotalarından etkin bir şekilde istifade edilebilir.

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte kadınların siyasi temsil eşitsizliği meselesinin, etik ve felsefi antropoloji temelli insan hakları bağlamında incelendiği bu çalışma, bugüne dek çoğunlukla bir demokrasi sorunu olarak ele alınan temsil eşitsizliği sorununun, özünde bir insan hakları sorunu olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca kadınların siyasi temsil eşitsizliği sorununun giderilmesinde bir araç olarak kullanılan cinsiyet kotalarının etkisi tartışılmış, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kota uygulaması ile Türkiye'nin kota uygulaması açısından durumu değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Aldemir, C., & Budak, C. (2018). Cam Tavanı Kırmak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası. *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi, 16*(61), 37-64.

Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 230-231.

Ayata, A., & Takkaç, H. (2020). AB-Türkiye İlişkileri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Politikaları AB İlerleme Raporları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(2), 205-206.

Aydın, A. (2019). Olumlu ve Olumsuz Manası ile Siyasal Katılım Türlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2118-2121.

Barker, C. (2011). Dignity's Lack of Legal Definition. *Dignity in International Human Rights Law* (s. 10). içinde CreateSpace Independent Publishing Platform.

Berktay, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı* (s. 1-8). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. 49-50.

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, Madde: 56 (2018).

Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3*(4), 56-79.

Çakır, C. (2004). Türk Aydınının Tanzimatla İmtihanı: Tanzimat ve Tanzimsat Dönemi Siyasi Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2*(1), 9-10.

Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, S. (2019). *Erkek Kulübünde Siyaset.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çelik, Ö., & Ertürk Atabey, S. (2013). Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(13), 150-151.

Çelikel, A. (1994). Kadınların Siyasal Yaşama Katılımı Konusunda Yeni Uluslararası Çalışmalar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 44-45.

Çiçekli, A. (2019). "Evinin Hanımı Çocuklarının Anası" Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi. *Social Sciences Research Journal*, 1-2.

Çıvgın, A. (2014). "Ontolojik Temellere Dayanan Felsefi Antropoloji". 114-115.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe.* İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Çotuksöken, B. (2013). *Felsefe: Özne-Söylem.* İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Çotuksöken, B. (2018). *Antropontoloji ya da İnsan-Varlık Bilgisi.* İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Dahlerup, D. (2008). Gender Quotas – Controversial But Trendy. *International Feminist Journal of Politics*, 326-327.

Dahlerup, D., & Freidenvall, L. (2010). Judging Gender Quotas: Predictions and Results. *The Policy Press*, *38*(3), 407-412.

Demir, N. (2020). Strasbourg Kararlarındaki Karabataklar:(Toplumsal) Cinsiyet Stereotipleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 282.

Deniz, Ş. (2007). Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye'de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2-16.

Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış. *Sosyoloji Notları*(4-5), 30-32.

Doğan, Ö. (1995, Ekim). Takiyettin Mengüşoğlu'nda İnsan Kavramı. *Felsefe Tartışmaları Dergisi*(18), 8.

Doğan, S. (2017). Tanzimat Dönemi Kadın ve Aile. *Kadın Dergisi*(1).

Dumenil, L. (2012). Antebellum Reform. L. Dumenil içinde, *The Oxford Encyclopedia of American Social History* (s. 56). Oxford University Press.

Dustan, L. (2008). Convention on the Political Rights of Women. L. Ford (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Women and American Politics* (s. 131). New York.

Erbay, H. (2019). Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı Ve Haklarının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 8-9.

Erzene Bürgin, D. (2015). *Cumhuriyet'ten Günümüze İzmir'in Kadın Siyasetçileri: Kadın Milletvekilleri ve Belediye Başkanları ile Sözlü Tar.* İzmir: İzmir Üniversitesi Yayınları.

Eski, M. (1993). Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 9*(27), 661-662.

Ghani, E., Kerr, W., & O'Connell, S. (2014). Political reservations and women's entrepreneurship in India. *Journal of Development Economics* , 138-153.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi.

Yasama Dergisi(10), 5-59.

Gökulu, G. (2013). Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili ve Kota Tartışmaları. *International Journal of Social Science, 6*(5), 367.

Gören, Z. (1999). Siyasi Partilerde Kota'nın Anayasa Hukuki Açısından Değerlendirmesi. *Anayasa Yargısı Dergisi*(16), 381-413.

Gözler, K. (2018). *İnsan Hakları Hukuku* (2. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Güldiken, N. (1996). *Toplumbilimsel Boyutuyla Siyasal Katılım.* Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.

Gülöz Bakır, Z., Dark Kahyaoğlu, G., & Çamdereli, R. (2019). *Kadınların Gözünden Türkiye: Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Meseleler.* PODEM.

Hotar, N. (2003). İzmir Milletvekili Nükhet Hotar Göksel'in Gündem Dışı Konuşması. *TBMM Tutanak Dergisi, 32*(24), 8.

İlter, E., & Bulut, A. (2020). Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili: Meclis Faaliyetleri Üzerinden Sayısal Bir Analiz. *SİYASAL: Journal of Political Sciences,* 171.

İyi Parti Tüzüğü, Madde:13 (2017).

Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). 92-141. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Karaca, Ş. (2011). Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım. *Bilig Dergisi*(57), 128.

Kaypak, Ş., & Kahraman, M. (2016). Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*, 303.

Kılıç, M. (2015). Tarihsel Örneklemleri Üzerinden Felsefenin Eril Dilinde Yurtsuzlaşan Kadın. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 64.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Bildirgesi. (1966). New York: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu.

Koçak, Ü. (2020). Tanzimat Dönemi Kadın Hareketlerinin Eğitime Etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*(82), 487.

Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 60*(1), 166-167.

Köse Marduç, M. (2015). Uluslararası Belgelerde ve Anayasalarda Hukuksal ve Siyasi Eşitlik Bağlamında Kadın. *Doktora Tezi*, 70-71.

Kuçuradi, İ. (2004). Laiklik ve İnsan Hakları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(52), 90-91.

Kuçuradi, İ. (2009). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2016a). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2016b). *İnsan ve Değerleri* (6. Baskı b.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2018 7. Baskı). *Etik.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını.* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Mammadov, V. (2019). Türk Siyasi Konumunda Kadının Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(63), 662.

Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes". *The Journal Of Politics, 61*(3), 628-657.

Meier, P. (2012). Laggard'dan Lidere: Belçika Cinsiyet Kotaları ve Eşlik Maddesini Açıklamak, Batı Avrupa Siyaseti. 362-379.

Mengüşoğlu, T. (2015 2. Baskı). *İnsan Felsefesi.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Metintaş, M. (2018). Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 1*(3), 80.

Moroğlu, N. (2016). Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(1), 3-9.

Okumuş, E. (2005). Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*(4), 11.

Özcan Demir, N. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16*(2), 109.

Özdemir, H., & Aydemir, D. (2019, Nisan). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine. *International Social Sciences, Studies Journal*, 1707.

Özer, S. (2013). Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 29*(85), 137.

Öztan, E. (2004). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık. *Anakara Üniversitesi SBF Dergisi, 59*(1), 219-232.

Öztürk, Z. (2012). Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3*(1), 7-11.

Parlak Börü, Ş. (2017). Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(Özel Sayı), 54-55.

Parlamentolar Arası Birlik. (2020). Parlamentoda Kadınlar 1995-2020. 1-20. Geneva: Inter-Parliamentary Union.

Phillips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti.* (A. Türker, Çev.) Metis Yayıncılık.

Pınarcıoğlu, N. (2017). Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?). *Yaşam Bilimleri Dergisi, 7*(1), 12-14.

Sancar, S. (2000). *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset.* İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş.

Sancar, S. (2018). *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğii Haritalama ve İzleme Çalışması.* Ankara: Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği.

Sargın, S., & Yıldız, S. (2018). Türkiye Siyasetinde Kadın Milletvekillerinin Mekansal Dağılımı ve Dağılıma Etki Eden Faktörler. *Journal of Social And Humanities Sciences Research, 5*(30), 4064.

Scheler, M. (2015 2. Baskı). *İnsanın Kosmostaki Yeri.* (H. Tepe, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Shvedova, N. (2005). Obstacles to Women's Participation in Parliament. *Women in Parliament:Beyond Numbers*(33), 33-82.

Sitembölükbaşı, Ş. (2007). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(1), 15-33.

Sivard, R. (1993). *World Military and Social Expenditures.* Washington D.C.: World Priorities .

Siyasette Kadın Temsili Araştırması. (2011). 9-22. Konda Araştırma ve Danışmanlık.

Siyasi Karar Alma Sürecinde Cinsiyet Eşitliğinin Arttırılması: İyi Uygulamalar. (2016). 76-79. Vilnius: Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü.

Suğur, S., Demiray, E., Eşkinat, R., & Ağaoğlu, E. (2006). İnsan Haklarının Gelişimi ve Kadın Haklarını Kapsayıcılığı Açısından Değerlendirilmesi. *Toplumsal Yaşamda Kadın.* içinde Eskişehir.

Sumbas, A. (2015, Ekim). Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma. *İ.Ü.*

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 112-113.

Şimga, H. (2014). Kadınların İnsan Hakları Üzerine. İ. Kuçuradi, B. Çotuksöken, G. Uygur, & H. Şimga (Dü) içinde, *Çağın Olayları Arasında* (s. 391-404). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Şimga, H. (2018, Aralık). Kadın ve İnsan Hakları. *İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni*(4), s. 4-5.

Şimga, H. (2018). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların İnsan Hakları. 1-11.

Tepe, H. (2008). Değer ve Anlam: Değerler Anlamlar mıdır? *ODTÜ Felsefe Bölümü Anlam Kongresi, Anlam ve Değer Paneli,* (s. 6-7). Ankara.

Tepe, H. (2019). İnsan, İnsancıllık (Hümanizm) ve İnsan Hakları: İnsancıllık Eleştirisi Üzerine. *Kilikya Felsefe Dergisi,* 6-7.

Tuna, S. (2016). Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi? 24-25.

Union, I. P. (2012). *Women in Politics: 2012.* Cenevre: Inter Parliamentary Union.

Usal, Z. (2010). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Merceğinden Kadının Siyasal Hayata Katılımı ve Bazı Kota Uygulamaları. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. Oder, & D. Yükseker (Dü) içinde, *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler,Kazanımlar* (s. 165-166). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ünal Erzen, M. (2019). Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği. *Asya Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(8), 27.

Üste, R. (2019). Kadnların Siyasal Hak Mücadelesinde Farkındalık Oluşturan Bir Erkek Düşünür: John Stuart Mill. *Marmara Üniversitesi Kadın veToplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi,* 4-5.

Vandeleene, A. (2014). Gender Quotas And Womenfriendly Candidate Selection: Evidence From Belgium. *Journal of Representative Democracy, 50*(3), 347.

Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı. (1993). Viyana.

Why Women in Politics? (2018). 1-5. Institute, National Democratic.

Wollstonecraft, M. (2019). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi.* (D. Hakyemez, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yararel Doğan, B., & Asar, T. (2019). Endüstri Devrimiyle Başlayan Yeni Dönem Yaratıcılık Düşüncesi ve Tasarımda Cinsiyet Kimliği. *International Journal of Social And Humanities Sciences,* 54.

Yılmaz, M. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*(124), 231.

Yüceer, S. (2008). Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(14), 143.

Yürüt, B. (2017). Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri. *TBB Dergisi*(Özel Sayı), 392.

İnternet Kaynakları

http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/222188-siyasette-kadin-2020-haritasi-turkiye-122-sirada / Erişim Tarihi: 28.05.2020

https://www.britannica.com/event/World-War-II/Costs-of-the-war#ref53608 / Erişim Tarihi: 19.06.2020

https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/18411--Kadinlarin-Siyasal-Haklarina-Iliskin-Sozlesme.pdf / Erişim Tarihi: 02.04.2020

https://time.com/5310256/90s-gender-equality-progress / Erişim Tarihi: 13.06.2020

https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/uluslararasi-antlasmalar/avrupa-konseyi-anlasmalar-serisi-no210.pdf / Erişim Tarihi: 20.05.2020

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/news/none-istanbul-sozlesmesi-bilgi-brosuru / Erişim Tarihi: 20.05.2020

https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming / Erişim Tarihi: 22.05.2020

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf / Erişim Tarihi: 07.09.2020

https://www.birgun.net/haber/toplumsal-cinsiyet-yok-u-rahatsiz-etti-247477 / Erişim Tarihi: 08.09.2020

https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/222188-siyasette-kadin-2020-haritasi-turkiye-122-sirada / Erişim Tarihi: 30.03.2020

https://www.ndi.org/publications / Erişim Tarihi: 16.08.2020

https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights / Erişim Tarihi: 20.08.2020

https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-07/women-in-parliament-20-years-in-review / Erişim Tarihi: 24.08.2020

http://www.yeniduzen.com/yil-2016-cinsiyet-kotasi-nedir-ne-degildir-83351h.htm / Erişim Tarihi: 20.07.2020

https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-mainstreaming / Erişim Tarihi: 06.09.2020

https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html / Erişim Tarihi: 06.09.2020

https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality / Erişim Tarihi: 08.09.2020

http://www.oecd.org/social/quotas-gender-equality.htm / Erişim Tarihi: 15.09.2020

https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/politiek/wet_smet_tobback / Erişim Tarihi: 23.11.2020

https://borgenproject.org/tag/sophie-wilmes / Erişim Tarihi: 24.11.2020

https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-ilk-kad%C4%B1n-milletvekilleri/g-46506747 / Erişim Tarihi: 16.12.2020

https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/109/siyasi-parti-genel-bilgileri / Erişim Tarihi: 04.12.2020